

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra sociologie a andragogiky

Mgr. Pavel Anděl

ANDRAGOGICKÉ PORADENSTVÍ
A RODINA
SOUČASNÁ NARATIVNÍ REFLEXE

Rigorózní práce

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne: 25.3.2013

Podpis: *Mgr. Pavel Anděl*

Poděkování

Rád bych poděkoval všem, kteří mi pomohli svými radami a trpělivostí napsat tuto rigorózní práci a od kterých jsem mohl čerpat nezbytnou tvůrčí energii a podporu.

Anotace

Rigorózní práce se zabývá soudobým andragogickým poradenstvím jako interakcí mezi poradcem a dospělým klientem. Jedná se o eklektický přístup vycházející ze systemických zdrojů, z narativní metafory a filozofických základů sociálního konstrukcionismu. Narativně-systemická perspektiva textu nabízí vymezení jedince jako součásti interakčního systému rodiny. Jedinec není samostatnou, izolovanou entitou, nýbrž aktivním komunikačním prvkem sociálního systému, který je ovlivněn nejen svojí přítomností, ale také minulostí a vlastní historií. Na rodinu je v rámci rigorózní práce pohlíženo jako na skupinu lidí, která si ve vzájemné komunikaci utváří svoji realitu, podle které jedná. Cílem rigorózní práce je definovat soudobé narativní poradenství, identifikovat jeho limity (možnosti vs. omezení) a reflektovat spjatost narativity a sociálního konstrukcionismu.

Klíčová slova: andragogické poradenství, narativní poradenství, systemické přístupy, narativní metafora, sociální konstrukcionismus, dekonstrukce a rekonstrukce příběhu, limity narativního poradenství, soudobá rodina jako systém – sociální struktura, transgenerační vlivy na rodinu.

Annotation

The doctoral thesis deals with contemporary andragogical counselling as interactions between a counsellor and an adult client. It is an eclectic approach based on systemic sources, narrative metaphor and philosophical foundations of social constructionism. Narratively - systemic perspective of the text define an individual as a part of family interaction system. An individual is not a separate, isolated entity, but an active communicating element of the social system, which is influenced not only by their presence but also their own past and history. The family is in the doctoral thesis seen as a group of people who can communicate with each other in shaping their reality, and they act according to that. The aim of this doctoral thesis is to define the contemporary narrative counselling, identify its limits (options vs. restrictions) and reflect the link of narrative and social constructionism.

Key Words: *Andragogical counselling, Narrative counselling, Systemic approaches, Narrative metaphor, Social constructionism, Deconstruction and Reconstruction of the story, Limits of narrative counselling, Contemporary family as a system - a social structure, Transgeneration effects on the family.*

OBSAH

ÚVOD	7
1 Systémové myšlení v poradenství a jeho zdroje, kybernetika	13
1.1 Dva pilíře, dvě součásti soudobého poradenství - teorie systémů	14
1.1.1 Vlastnosti sociálních systémů.....	19
1.2 Dva pilíře, dvě součásti soudobého poradenství - sociální konstrukcionismus a jeho zdroje.....	27
1.3 Konstrukce a rekonstrukce reality	32
2 Andragogické poradenství v narativní perspektivě.....	36
2.1 Andragogické poradenství.....	38
2.2 Vymezení narativního poradenství.....	40
2.3 Role poradce a klienta v narativním poradenství.....	45
2.3.1 Pracovní vztah mezi klientem a poradcem.....	49
3 Metoda narativního poradenství.....	53
3.1 Převyprávění příběhu	53
3.2 Dekonstrukce, o dekonstruktivním naslouchání a dotazování ...	56
3.3 Narativní poradenství jako sled otázek	60
3.4 Komunikace v narativním poradenství.....	65
3.5 Struktura narativního poradenství	67
4 Rodina ze systemické a narativní perspektivy.....	69
4.1 Rodina jako autopoietický systém	72
4.2 Rodina - sociologická perspektiva.....	75
4.3 Rodina - poruchy (dysfunkce) v rodině	79
4.3.1 Rodina - krize jedince a rodiny.....	86
4.4 Transgenerační vlivy na rodinu.....	89
5 Narativní poradenství, jeho možnosti a omezení	94
ANDRAGOGICKÉ PORADENSTVÍ - ZÁVĚRY	108
LITERATURA	112
PŘÍLOHY:	
ZDROJE SYSTEMICKÝCH PŘÍSTUPŮ	119
ZDROJE NARATIVNÍCH PŘÍSTUPŮ	120

ÚVOD

Účelem textu, který čtenáři předkládám, je podělit se o myšlenky a fakta týkající andragogického poradenství (intervence)¹ jako řešení problému v komunikaci a stanovení jeho limitů ve smyslu možností a omezení.

Život jedince a celé lidské společnosti si lze jen stěží představit bez vyprávění, sdílení svých jedinečných příběhů a každodenních dojmů. Z historek našich prarodičů si vybavíme, jak se rodina scházela a její členové si vzájemně vyprávěli své zážitky a jako by skládali mozaiku, zařazovali svá vyprávění do rodinné historie. Potřeba člověka komunikovat a podělit se s vlastními příběhy se svým okolím nevymizela, s tím rozdílem, že současná technika umožňuje přenos podstatně více informací pro široké spektrum jedinců, daleko přesahující hranice jediné rodiny nebo komunity.

Nebýt komunikace jako stěžejního zprostředkovatele nejen rozličných informací, ale i celých příběhů a mýtů, nebylo by dnes pravděpodobně historie, legend a mnoha inspiračních pramenů. Vyprávění příběhů je elementární lidskou aktivitou, která dává smysl lidskému bytí a jejichž prostřednictvím se předávají zkušenosti. Vyprávění (*angl. narrative*) je všudypřítomným pojítkem různých oblastí lidského poznání. Lidé jako aktivní živé bytosti mají tendenci strukturovat své zážitky prezentované vyprávěním do řádky příběhů (*angl. story*). Každý příběh je sledem událostí v určité posloupnosti se svým začátkem, nějakým průběhem a ukončením a je vyjádřením nějaké informace. Během vyprávění se může posluchač seznámit jak s jedním, tak s vícero příběhy mluvčího, ať již v jejich vzájemné souvislosti či relativně bez společných vazeb.

Vyprávění je lidskou nutností, běžnou lidskou potřebou. Během sdílení příběhů si člověk dotváří sociální realitu, ve které žije. Vyprávění se etablovalo rovněž jako metoda léčby a pomoci v poradenství a v psychoterapii.²

¹ **Andragogická intervence** je v nejširším slova smyslu jakýkoliv zásah (pomoc) andragoga dospělému klientovi. KLIMENT, P. Poradenský proces jako součást formálního curricula studijního oboru andragogika. In ŠIMEK, D. Kurikulum andragogiky. Olomouc: VUP, 2003, s. 239 - 240; Podle Gjuríčové a Kubičky se v rámci intervence jedná o cokoliv, co se aktuálně děje a může klienta ovlivnit. GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 142.

Ludewig rozlišuje *intervence* dle míry direktivity pracovníka vůči klientovi, délky a hloubky zásahu a požadavků na odbornost pomáhajícího pracovníka na: **návody** (poučení), **poradenství**, **doprovázení** a **terapii**. LUDEWIG, K. Základy systemické terapie. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 98 - 100.

Poradenství definuje Hartl jako: „Profesionální vedení jedince s využitím psychologických poznatků.“ HARTL; P. In. MATOUŠEK, O. Metody a řízení sociální práce. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, s. 83 - 84.

² **Narativní poradenství** vychází z předpokladu, že v interakcích jedince s okolím vznikají jak dominantní, tak alternativní příběhy jako reflexe jedincovy subjektivní reality. Tyto příběhy zásadním způsobem ovlivňují jeho fungování. ANDERSON, H. Postmodern social construction therapies. dostupné z : < <http://socialconstructiontherapies.yolasite.com/postmodern-social-construction-therapies.php>>[online], aktualizováno 5.5.2011.

Jak si všímá Skorunka,³ využití vyprávění, čili *narativní modus* se prolíná v pomáhajících přístupech od psychodynamické psychoterapie, přes kognitivně-konstruktivistické směry a rodinnou terapii a poradenství po současnost reprezentovanou *systemickými*⁴ a především *narativními přístupy*, pro které je narativní prvek neodmyslitelnou součástí. Z této premisy vychází rovněž tato práce. Snahou textu je vysvětlit, že jednou z možností, jak se mohou řešit problémy mezi dospělými, resp. v rodině, je o nich především hovořit, ptát se a vyhledávat na položené otázky adekvátní odpovědi. Je nutno hledat, rozvíjet a posilovat kapacity komunikativního jednání mezi jedinci a to jak v rámci rodiny a komunity, tak v rámci pomáhajícího poradenství.

Cílem rigorózní práce je definovat soudobé narativní poradenství jako specifický druh andragogického poradenství, které je určené dospělému jedinci ve vzniklých interakčních obtížích, a především identifikovat limity narativního poradenství ve smyslu jeho možností a omezení. Východiskem textu se tak stane reflektování spjatosti narativní metafora a sociálního konstrukcionismu.⁵ Zvolená systemická perspektiva textu mě navíc nutí přistoupit k důkladnému rozboru jedince coby součásti jeho rodiny jako komunikačně provázaného sociálního systému.

Pro naplnění cíle práce je celý text rozdělen na několik tématických celků, které odráží struktura práce. V nich se s podporou argumentů dále v textu pokusím:

- reflektovat a popsat základní zdroje narativního poradenství,
- definovat vztah mezi narativním a systemickým poradenstvím,
- vymezit narativní poradenství jako nedílnou součást andragogické intervence (poradenství) a vysvětlit jeho základní principy,

³ SKORUNKA, D. Narativní přístup v psychoterapii: pohled psychoterapeuta a klienta. Disertační práce. Brno: FSS MU, 2008.

⁴ SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 19. **Systemické poradenství** jako celek v praxi neexistuje. Jak tvrdí Lieb, pod pojmem „**systemický**“ je vhodnější si představit větší počet modelů a konceptů, které vedly též k rozvoji narativního poradenství a terapie a které přispěly k holistickému (celostnímu) pohledu na problém. Za **zdroje systemického poradenství** lze považovat především radikální konstruktivismus, strategickou a strukturální terapii, Ericksonovy myšlenky, obecnou systémovou teorii a kybernetiku II. řádu. BOBEK, M.; PENÍŠKA, P. Práce s lidmi. 1. vyd. Brno: NC Publishing, a.s., 2008, s. 89; FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 21- 27.

⁵ Odlišujeme **sociální konstrukcionismus** od **konstruktivismu**. Zatímco v konstruktivistickém paradigmatu si realitu vytváří každý sám dle své individuální zkušenosti, podle soc. konstrukcionismu vychází myšlenky a představy v procesu sociální výměny mezi lidmi. viz. např. JONESOVÁ, E. Terapie rodinných systémů. 1. vyd. Hradec Králové: Konfrontace, 1996, s. 40 - 41; KRATOCHVÍL, S. Manželská a párová terapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 44; FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 35 - 36, 42 - 46.

- vymezit narativní poradenství jako komunikační systém (vztah) mezi poradcem a klientem,
- definovat jedince jako prvek, individualitu v systému, z čehož je patrná změna perspektivy směřující k systemickému pojmání jedince a rodiny,
- definovat soudobou rodinu jako sociální systém,
- reflektovat úzkou spjatost rodinné historie s problémy jedince,
- definovat možnosti a omezení narativního poradenství.

Podoba modelů systemického a narativního⁶ poradenství vychází z dlouhodobého vývoje, během kterého došlo k jejich obohacení vlivem celé řady zdrojů. Narativní modely respektují jak myšlenky radikálního konstruktivismu, čili představy o vytváření reality v psyché jedince, tak, a to především, čerpají z dřívějších i aktuálních sociologických a filozofických pramenů (Berger, Luckmann, Lyotard, Derrida, Foucault a další). Hlavní idea sociálních konstrukcionistů říká, že ačkoliv si jedinec vytváří vlastní realitu, děje se tak nutně v rámci interakcí s okolím. V rigorózní práci se navíc pokusím dokázat, že klíčovými interakcemi pro jedince jsou ty, které se udály v minulosti a uskutečňují se v současnosti v jeho rodině, a pramení z kultury, v níž člověk vyrůstá.

Narativně ukotvené přístupy se odlišují od systemických modelů především svým postojem k problému klienta a užitím specifických otázek a postupů. V praxi se potvrdilo, že tím, jak jedinec odpovídá během rozhovoru s poradcem na celou řadu otázek, může dojít k osamostatnění problému, který ho trápí, od něho samotného. Jinak řečeno, problém se dá oddělit mimo člověka jako cosi, co jedinci bytostně nepatří. Tím se vytváří alternativní příběh, nebo-li pro klienta přijatelná realita.

Rigorózní práce se sestává z pěti kapitol. Cílem první kapitoly je vymezit základní pilíře narativního poradenství, kterými jsou definovány teorie systémů včetně principů kybernetiky prvního a druhého řádu a filozofické základy sociálního konstrukcionismu. Věnuji se zde charakteristice systémového myšlení, rozboru

⁶ V práci vymezují **zdrojové modely narativního poradenství jako přímé pokračovatele systemických přístupů**, což také vyplývá z přehledu systemických a narativních modelů uvedených v příloze této práce. Nad názorem, zda jsou narativní modely pokračovateli nebo součástí systemických přístupů však neexistuje shoda. GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 1. vyd. Praha: Grada, 2003, s. 13; SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 19. Zkráceně lze narativní poradenství definovat jako **proces setkání – naslouchání - dekonstrukce a rekonstrukce příběhu** klienta. Pro narativní poradenství je typická především vazba na **postmoderní myšlenky, sociální konstrukcionismus a narativní metaforu**, čili změna paradigmatu směřující *od systémů k příběhům*. Metodou narativního poradenství se zabývá zejména třetí kapitola tohoto textu.

vlastností systémů včetně definování kybernetiky. V této části textu jsou popsány principy, ze kterých narativně ukotvené andragogické poradenství, coby skloubení narativity s principy sociologie vědění vychází.

Druhá kapitola formuluje teoretická východiska začlenění narativního poradenství jako jedné z metod andragogického poradenství. Vychází z obecných principů poradenství a vymezuje andragogické poradenství. Pozornost je věnována především postavení poradce v narativním poradenství a definování rolí poradce a klienta včetně jejich pracovního vztahu. Jak je v kapitole vysvětleno, vztah mezi oběma stranami poradenství odráží principy komunikativního paradigmatu andragogiky.

Ve třetí kapitole je představeno narativní poradenství coby narativně-konstrukcionistické interview mezi poradcem a klientem, jako spojitý proces od identifikování problémových příběhů, přes jejich dekonstrukci a externalizaci problému, po objevování nových, alternativních příběhů a jejich začlenění do struktury života klienta. Záměrem kapitoly je hledat podklady pro naplnění cíle textu, pro definování limitů narativního poradenství. Tyto však budou identifikovány a definovány v poslední páté kapitole.

Rozsáhlá a konceptuálně zešíroka pojatá čtvrtá kapitola je důležitou a nedílnou součástí tohoto textu. Vycházím v ní z předpokladu, že základní proměnnou, ovlivňující člověka na celý život, je rodina. Rodina je v kapitole ukotvena z konstrukcionistických pozic jako interakční systém. Tato kapitola se zabývá zákonitostmi, které v rodině jako v sociálním systému fungují a to jak z úhlu funkčnosti rodiny, tak z pohledu rodinných dysfunkcí a krizí. V kapitole se pokouším hledat zdroje, které by deklarovaly vliv minulých generací na současnost rodiny.

Pátá kapitola je reflexí možností narativního poradenství ukotveného v andragogické perspektivě, avšak definuje rovněž omezení, která sebou integrace narativní metafory a sociálního konstrukcionismu do poradenského procesu přináší.

Motto:

Tak jak se díváme na svět a naše problémy, je často ozvěnou dominantních příběhů přítomných v naší rodině a v kultuře.

Jill Freedmanová, Gene Combs

Klientka Jana:

Dobrý den,....dobrý den.

Víte, dlouho jsem se odhodlávala, než jsem si na Vás našla telefonní číslo a domluvili jsme si tuto schůzku.

Jednak není v mé pracovní pozici času nazbyt a pak,..... pořád jsem odkládala se s tím...no s tím, co mě dlouhá léta trápí, někomu cizímu svěřit.

Vlastně se to táhne už od dětství. Brácha byl maminčin a vlastně i otcův miláček a já stále na periferii zájmu. Mohl udělat jakoukoliv lumpárnu a prošlo mu tu to ..a já...?

Já se snažila seč mohla, abych získala od rodičů nějaké pohlazení, pochvalu, že se mi něco povedlo ...a nic....nic. Jako bych nic nedokázala....a tomu rošťákovi vše prošlo.

Pak byl gympl, maturita „za pět“ a kolej a fakulta...červený diplom, doktorát, pracovní nabídky z několika firem a pořád nic. Pro matku jsem byla to kuře, které je nesvéprávné....a to jsem už pracovala pro zahraniční firmu, která v Čechách získala celkem rychle vynikající renomé...a brácha??? Byl (a asi je na drogách), ale je maminčin miláček, „tatínek“ se může nad ním zbláznit obdivem, i když je jednou nohou v kriminále.

A já...? Nic, kuře, obětní beránek celé rodiny....jen takový přízrak. Nevím, co by ještě chtěli?

Vím, matka to měla těžké. Její otec babičku mlátil, snad místo každého jídla. A táta? Ten je rád, že má moji matku a ani mu nevadí, že s ním orá a vláčí. Jeho celá rodina snad skončila v koncentráku, o tom se dodnes u nás nemůže mluvit, stejně jako o sebevraždě pratety. Takže táta je matce vděčný za vše...i za to.....

Ale to já neovlivním. Chci mít jen klid a nečekat ze dne na den, kdy mi matka s pohrdavým tónem v hlase zavolá a bude mě opět považovat za nesvéprávnou.

Nyní už dělám ředitelku úseku, mám zodpovědnost, bezmála týden co týden jezdím do ciziny, mám spokojenou svoji rodinu, tedy manžela i děti, ale ve chvíli, kdy mi zavolá matka jsem na dně. Opět to negramotné mimino, které nic neumí!

Léta mi to bylo celkem jedno. Spíš jsem svoji podřadnou rodinnou roli přehlížela, nebrala si to tak. Ale nyní jsem bezmála každý měsíc u svého doktora, už ani nepočítám kolik prášků беру a on mi jen poví, jóóó, nervičky, to tak dnes bývá a píše další recept.

A já vím,.... to by nemuselo být, jen kdybych měla klid a někdo mě uznal! Bezmála každý večer se bojím jít domů, jestli mi matka nevhodila něco do schránky....., nemluvě zapnout mobil po poradě, jestli neschopnému kuřeti nevolala její „vynikající“ matka, že něco pokazila.....a to už mi táhne na čtyřicítku, kluk půjde k maturitě a já....., v jedné roli ředitelka, v druhé negramota. Černá ovce rodiny.

Ani nevím, jak bych ty emoce nazvala? Strach? Pocit viny?... Spíš napětí, to je přesnější. Manžel je inženýr silnoprůdař, projektant a často mi říká, že jsem jak ty jeho transformátory na výkrese, stále pod napětím a opakuje, abych relaxovala, vypnula. Ale to jen tak nejde. Pořád to s sebou nosíte.

Nevím, co s tím?? Co jí mám říct, aby mě uznala.....

Poradíte mi, co s tím?

Třeba si už budu vědět sama rady, když matka opět zavolá...., kdo ví?...

I SYSTÉMOVÉ MYŠLENÍ V PORADENSTVÍ A JEHO ZDROJE,

KYBERNETIKA

První kapitola se zabývá několika vzájemně propojeným tématům. Budou stručně představeny zdroje narativního poradenství. Čtenáře seznámím s principy *teorie systémů* včetně kybernetiky, jako prvního pilíře narativního poradenství. Definuji a charakterizuji systém a tento termín zredukuji na sociální systém.

Jak se pokusím v této kapitole zdůvodnit, lze jen stěží hovořit o sociálních systémech, aniž by nebyla akcentována rodina, jako základní vztažný systém pro socializaci a vývoj jedince. Nelze se tedy divit, že se v textu pojmy rodina, sociální systém či struktura rodiny prolínají spíš jako synonyma.

Zdroje narativního poradenství

Po dlouhá desetiletí byl kladen důraz na práci s jednotlivcem. Jak se měnil vztah poradenství a psychoterapie ke klientovi, začala se etablovat rodinná terapie⁷ jako směsice řady zdrojů. Pojem systému pronikl do poradenské a terapeutické praxe⁸ a změnil se rovněž i přístup pomáhajícího poradenství ke klientovi. *Klientem se stala především rodina.*⁹ Jednotlivé příspěvky, které skládaly mozaiku pomáhajícího poradenství do dnešní podoby, našly společnou základnu především v názoru, že interakční vzorce mezi lidmi, zvláště pak v rodinách,¹⁰ významně ovlivňují jedince a rovněž přispívají k obtížím a problémům člověka samotného. Na významu tak získalo vedle pohledu na klienta jako součásti systému konstrukcionistické uvažování reprezentované především prameny sociologie vědění Bergera a Luckmanna. Ačkoliv není snadnou záležitostí seřadit plejádu pramenů, které se podílely na současné podobě narativního poradenství dle jejich důležitosti, mohu

⁷ Rozlišujeme *rodinnou terapii* od *manželské terapie*. Oba pojmy lze považovat za provázané, ačkoliv objektem rodinné terapie je celá rodina včetně dětí (v andragogické intervenci rozumíme vztah dospělých dětí k rodičům), kdežto manželská terapie se zabývá vztahem muže a ženy. KRATOCHVÍL, S. Manželská a párová terapie. 1.vyd. Praha: Portál, 2009, s. 11 - 13.

⁸ LUDEWIG, K. Systemická terapie. Praha: Pallata, 1994, s. 73.

⁹ Gurman a Kniskern považují za klienta nikoliv jednotlivce, nýbrž celý rodinný systém. KRATOCHVÍL, S. Manželská a párová terapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 11.

Rodina byla objektem praxe rovněž komunitních a sociálních pracovníků již od začátku 20. století přes sociálně rozbourané období světové hospodářské krize, kdy byla rodina „objevena“ především americkými terapeuty a pomáhajícími pracovníky vztahem k migrační vlně. A to zejména v rámci sociologicky zaměřené Diagnostické školy sociální práce Richmondové, popřípadě psychosociálního přístupu Hollisové (zkoumající dynamiku klienta a jeho rodiny, pod vlivem dynamických přístupů). Nelze opomenout rovněž Na problém zaměřenou metodu sociální práce Perlmanové nebo u nás zdroje psychologicko - výchovné sociální terapie Krakešové.

¹⁰ LUDEWIG, K. Systemická terapie. Praha: Pallata, 1994, s. 95. Historický význam rodinné terapie spočívá především v rozšíření vlivu na celou rodinu, kde se jako účinná forma řešení problému uplatnilo poradenství.

bez nadsázky tvrdit, že každý ze zdrojů přispěl, resp. přispívá specifickým způsobem k rozvoji narativního poradenství v jeho dnešní podobě. V rámci eklekticismu a specializace toho kterého poradce je přesnější tvrdit, že co poradce a konkrétní klient, to jedinečný a na míru šitý postup práce.

Narativní poradenství inspirované myšlenkami Bergera, Luckmanna, Foucaulta, Gergena, Batesona, Whitea, Epstona,¹¹ Freedmanové či Combse vychází z předpokladu, že jedinec jako součást systému vnímá svoji zkušenost problematickou z důvodu, že mu *dominantní příběh*,¹² který ho svým rozsahem ovlivňuje, nedovoluje dostatečně prožívat a vyjadřovat žití jiných příběhů. Dominantní příběh však není pro jedince dogma a dá se nahradit některým z příběhů alternativních. Takto stručně lze uvést druhý pilíř narativního poradenství, kterým je *sociální konstrukcionismus*,¹³ jehož teze budou definovány ve druhé a třetí části této kapitoly společně s vymezením komunikace a role jazyka při tvorbě reality jedince.

1.1 Dva pilíře, dvě součásti soudobého poradenství - teorie systémů

Narativní poradenství je průsečíkem myšlenek *teorií systémů* počínaje, *sociálním konstrukcionismem* konče.¹⁴ Pro narativní poradenství vymezují v této práci dva základní pilíře. Jsou jimi ***Teorie systémů*** a ***Sociální konstrukcionismus***.

Tvrdím a budu pro toto tvrzení hledat v práci oporu, že lidé fungují v kontextu mnohočetných vztahových systémů, jsou ovlivňováni jak přítomností, tak minulostí s mnohdy spleťtými předivy předchozích generací. Člověk má potřebu vnímat sebe sama v interakci,¹⁵ včetně své role a pozice v rodinném systému. Tak chápe vztah mezi vlastním chováním a systémem samotným, rozvíjí se a může existovat pouze v rámci nepřetržitých interakcí se svým okolím, se systémy, kterých je nedělitelnou součástí. Vztah a vazby v systému jsou odrazem příčin a následků činů a jevů

¹¹ Principy narativní terapie poprvé formulovali ve své práci *Narrative Means to Therapeutic Ends* White a Epston. WHITE, M.; EPSTON, D. Narrative means to therapeutic ends. W.W. Norton, New York, 1990.

¹² **Dominantní příběh** jako jeden ze stěžejních termínů narativního poradenství, popsany Epstonem a Whitem, je definován jako problematická zkušenost, produkt interakcí jedince s jeho okolím, který nedává jedinci další prostor pro vliv jiných příběhů, které bezesporu existují. Dominantní příběh je v kontextu vymezení narativního poradenství popsán především ve třetí kapitole. WHITE, M.; EPSTON, D. About Narrative Therapy. [online], poslední aktualizace 26.4.2011, Dostupné z WWW: http://www.narrativetherapycentre.com/index_files/Page378.htm

¹³ **Sociální konstrukcionismus** společně s **teorií systému** lze pojímat za základní pilíře narativního poradenství. GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 28; FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 32 - 33.

¹⁴ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 29 - 37.

¹⁵ **Interakci** je možno definovat v souladu s Watzlawickem rovněž jako sérii sdělení, která si jedinci mezi sebou vyměňují. WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J. B.; JACKSON, D. D. Pragmatika lidské komunikace. 2. vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 53.

v systémech probíhajících, což společně determinuje chování a rozhodování všech jeho členů. Takový názor je přijatelný a i Watzlawick¹⁶ potvrzuje, že esence lidské zkušenosti vyvěrá víc než z uzavření se sama do sebe především z vnímání vztahů a vztahových vzorců. Bez obav lze pak tvrdit, že pro andragogické poradenství (rovněž však pro rodinnou terapii a jakoukoliv pomoc postavenou na sociální interakci) je „metafora systémů“ užitečná.

Podstata systému

Myšlenky související s vlivem prostředí a především nukleární rodiny na jedince se v řadě za sebou začaly prosazovat od druhé poloviny minulého století. Bylo možno otevřeně konstatovat, že systémy neexistují jako věci samy o sobě, ale že je spoluvytváří kognitivní a komunikační aktivita jejich členů. Postupně byla popsána rodinná struktura jako systém, pro který je důležitá jeho určitá hierarchie a zachovávání mezigeneračních hranic. Později se změnil akcent na strukturu rodiny jako na systém utvářený komunikačními vzorci.¹⁷ Narativní modely z konce minulého století (například v pojetí Freedmanové a Combs)¹⁸ pak umožnily uvažovat o systémech jako o procesech, ve kterých jedinci navazují kontakty a jednají podle **významů**,¹⁹ které komunikačním vzorcům a z nich vzniklým příběhům připisují a jež je samotné přesahují.

Systémové myšlení představuje specifický pohled na svět a dá se bez nadsázky tvrdit, že asi neexistuje vědní obor nebo oblast lidské činnosti, ve kterých by se systémový přístup alespoň nějakým způsobem neodrazil. Jako o synonymu organizovanosti však mohu, v souladu s Burešem,²⁰ tvrdit, že pojímat například rodinu jako systém není vůbec snadná záležitost.

Definice kybernetiky

Popisují-li systém jako vztah mezi jeho prvky, nelze se vyhnout minimálně stručnému vymezení pojmu kybernetika. Kybernetiku definuje Bureš s Čechem za vědu *zkoumající abstraktní principy uspořádání komplexních systémů, která nalézají a zkoumá podrobnosti v chování živých organismů a vyvozuje obecné*

¹⁶ WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J. B.; JACKSON, D. D. Pragmatika lidské komunikace. 2. vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 30.

¹⁷ LUDEWIG, K. Systemická terapie. Praha: Pallata, 1994, s. 67.

¹⁸ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 33 - 37.

¹⁹ **Významy** jsou konstruovány v sociálních situacích v určitém kontextu. Termín *význam* lze chápat v pojetí narativního poradenství (v rámci dekonstrukce příběhů) jako subjektivní výklad určitých jevů (problémů). Myšlenky a příběhy nebývají jednoznačné a jejich význam často vyplývá teprve ze souvislostí. GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 76 - 78, 80 - 84, GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 1. vyd. Praha: Grada, 2003, s. 36 - 37.

²⁰ BUREŠ, V. Systémové myšlení pro manažery. 1. vyd. Příbram: PB tisk, 2011, s. 39.

*zákonitosti řízení systémů se složitou vnitřní strukturou bez ohledu na jejich podstatu.*²¹

Kybernetika jako systémová věda v současné podobě vznikla rovněž v polovině 20. století. Bureš²² však dokládá, že její základy jsou známy již z dob Platóna. Některé kybernetické principy zdánlivě upadly v zapomnění, aby pak v pozdějších letech byly opět objevovány. Vlastní označení *kybernetika* razil Norbert Wiener, který kybernetiku považoval za vědu o vedení, řízení a zpracování informací v technických systémech i živých organismech a kolektivech.²³ Mnohými odborníky je považován za zakladatele tohoto oboru. Avšak aplikace kybernetiky do poradenství se připisuje především Gregorymu Batesonovi.

Sociální systém, hranice systému

Pro účely textu je na místě zúžit obecný pojem systému. Uvažují-li o živém systému, konkrétně o rodině, musí být definován rovněž *sociální systém*. Dostávám se tím od úrovně statické struktury (jako např. upořádání atomů v krystalu, nebo od principu jednoduchých strojů) přes úroveň člověka charakterizovanou vědomím k úrovni *sociální struktury*. Vymezením sociálního systému se zevrubně zabýval obzvláště Luhmann,²⁴ jehož teze v textu opakovaně využívám. Shrnuje je například Šubrt.²⁵ Za sociální systémy (společensky strukturované) lze považovat z hlediska původu jejich vzniku tři úrovně systému, jejichž společným jmenovatelem je určitá úroveň komunikace a které jsou definovány:

- svými interakcemi, čili *systémy interakčními* (diferencované přítomností),²⁶
- pravidly členství, tedy *systémy organizačními*,²⁷
- jako systémy všech komunikativně dosažitelných jednání, což jsou *systémy společenské*.

Navíc je možné sociální systém definovat ještě dalším dvojím způsobem. Za prvé jako živý systém otevřený vůči svému okolí. Druhou možností je použít redukci pojmu a považovat sociální systém za operacionálně uzavřený, což činí systemické přístupy.²⁸ Pojímání sociálního systému jako operačně uzavřeného vůči

²¹ BUREŠ, V.; ČECH, P. Systémové vědy a teorie. 1. vyd. Hr.- Králové: Gaudeamus, 2008, s. 145, 151.

²² BUREŠ, V. Systémové myšlení pro manažery. 1.vyd. Příbram: PB tisk, 2011, s. 125.

²³ BUREŠ, V. Systémové myšlení pro manažery. 1.vyd. Příbram: PB tisk, 2011, s. 126.

²⁴ LUHMANN, N. Sociální systémy. 1. vyd. Brno: CDK, 2006.

²⁵ ŠUBRT, J. a kol. Postparsonovské teorie sociálních systémů. Kapitola: K Luhmannově koncepci diferenciaci sociálního systému. 1.vyd. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 131, 135.

²⁶ Nejjednodušší formou sociálního systému je systém interakční, ve kterém se považuje za předpoklad interakce přítomnost určitého počtu jedinců, která vede k nějakému jednání.

²⁷ Organizační systém není konstituován přítomností, nýbrž členstvím.

²⁸ Luhmannovo pojetí sociálních systémů považuje sociální systémy jako seberefrenční a operačně uzavřené. ŠUBRT, J. a kol. Postparsonovské teorie sociálních systémů. Kapitola: K Luhmannově koncepci diferenciaci sociálního systému. 1.vyd. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 137.

okolí však neznamená, že okolí systému představuje něco bezvýznamného. Je tomu právě naopak, jak zdůrazňuje Luhmann.²⁹ Sociální systém může existovat pouze ve vztahu ke svému okolí. Pro způsob, kterým se systém vztahuje ke svému okolí a reaguje na to, co se v jeho okolí děje, je Šubrtem³⁰ použitý Luhmannův termín *rezonance*. Rezonanční schopnost systému je omezena a závisí především na interních strukturách a vnitřních stavech systému. Takže se dá tvrdit, že existuje úzká provázanost mezi vnějšími a vnitřními zdroji ovlivňujícími sociální systém. Jinak řečeno, slovy Watzlawicka,³¹ ke stejným výsledkům lze dospět různými způsoby, protože rozhodujícím faktorem pro fungování sociálního systému je mimo vnějších vlivů povaha organizace systému samotného.

S oporou předchozího odstavce se dá říci, že sociální systém nelze považovat jen za souhrn nahodilých a adaptivních vztahů mezi jedinci uvnitř systému (s vlivem pouze vlastních zdrojů), ale je konstituován a strukturálně orientován směrem ke svému prostředí (vnějším zdrojům),³² bez kterého nemůže fungovat. Vzniká a existuje skrze vytváření a udržování odlišností (diferencí) vzhledem ke svému prostředí, které tak vytváří *hranice* jako regulační mechanismy systému. A jak uvádějí Schlippe se Schweitzerem,³³ hranice mezi systémem a jeho okolím nevznikají náhodně, nýbrž víceméně na základě otázky, co má být smyslem systému samotného, které prvky a operace k němu mají náležet a které nikoliv. Je tak vytvářena *identita systému*. Hranice regulují vztahy mezi systémem a jeho okolím ve smyslu: TO JSME MY, TO JE NAŠE. Příliš měkké hranice systému vedou k silnému ovlivňování zvenčí. Naopak neproniknutelné, příliš silné hranice systému, v případě rodiny by se hodil příměr „kamenný rodinný řád“, vedou k izolaci systému bez adekvátního vnějšího kontaktu. Stejněho názoru jsou kupříkladu Hennigová a Pelz.³⁴ Jak si dále všímají ve vzájemné shodě Luhmann, Watzlawick s kolektivem, popřípadě Chvála s Trapkovou,³⁵ vnitřní struktura jakéhokoliv sociálního systému (tedy nejen rodiny) je zachovávána především omezeními, vznikajícími z jeho

²⁹ ŠUBRT, J. a kol. Postparsonovské teorie sociálních systémů. Kapitola: K Luhmannově koncepci diferenciaci sociálního systému. 1.vyd. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 137; viz. též kap. 4.1.

³⁰ ŠUBRT, J. a kol. cit. dle Staubmann, Postparsonovské teorie sociálních systémů. Kapitola: K Luhmannově koncepci diferenciaci sociálního systému. 1.vyd. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 137.

³¹ WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.;JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2.vyd. Brno: Newton Books, a.s. 2011, s. 129.

³² WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.;JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2. vyd. Brno: Newton Books, a.s. 2011, s. 123; podle Halla a Fagena pro daný systém znamená *prostředí* souhrn všech objektů, jejichž vlastnosti jsou měněny chováním systému.

³³ SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd.Brno: Cesta. 2006, s. 42 - 44.

³⁴ HENNIG,G.; PELZ,G. Transakční analýza. Terapie a poradenství 1.vyd. Praha:Grada, 2008, s. 259 - 260.

³⁵ LUHMANN, N. Sociální systémy. 1. vyd. Brno: CDK, 2006, s. 29, 36, 321.; WATZLAWICK,P.; BAVELASOVÁ,J.B.; JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2.vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2010, s. 131; CHVÁLA,V.; TRAPKOVÁ,L. Rodinná terapie a teorie jin-jangu. 1.vyd. Praha: Portál, 2008, s. 69 - 70.

přípustných vztahů, což zároveň konstituuje způsob jednání systému. Sociální systém může proto zůstat stabilní vůči změnám okolí, pokud mají vnější proměnné, které na systém působí, tendenci udržovat se v rámci definovaných hranic. Uvedené teze je možné doplnit tvrzením Batesona,³⁶ že rozhodující vliv na socializační proces mají právě zmíněná existující diferenční schémata, která mohou jedince přiřazovat k prostředí a vztahovat k sobě. Dá se z toho vyvodit, že pohled, který má okolí na jedince, je přinejmenším stejně důležitý jako názor člověka sama na sebe a zásadním způsobem ovlivňuje vztah jedince k jeho okolí. Například se může jednat o podporu či odmítnutí blízké osoby, pochopení, popřípadě nepochopení, konformitu, či odchylku a v neposlední řadě úspěch, nebo neúspěch.

Zpětná vazba, cirkulární kauzalita

U množství problémů v sociálním systému je zřejmé, že zákonitosti, kterými se systém řídí, nejsou lineární. To podle Bureše s Čechem³⁷ znamená, že u systémů obsahujících členy vyšších řádů prostý rozklad systému na části a jeho opětovné složení využít nelze. Tuto myšlenku považuji za zásadní, neboť s její oporou lze odmítnout redukcionistické myšlenky, tvrdící, že každý systém lze rozložit na elementární části a ty zkoumat samostatně.

Ve výše zmíněném poznání a v popsání principu zpětné vazby (feedbacku), s nahrazením lineární řady *cirkulárním systémem* přinesla kybernetika zásadní změnu. Pro rodinný systém to znamená, že jakýkoliv manželský či partnerský pár je systémem charakteristickým svojí strukturou, ve kterém chování každého jedince ovlivňuje každou další osobu a je pak samo pod vlivem všech ostatních. Dyáda jako základní vztažný subsystém se může zcela bez problému překrývat s dalšími prvky a subsystémy rodiny, protože v takto otevřeném systému nelze zabránit angažovanosti členů (prvků) jednoho subsystému do druhého.³⁸ A je potřeba ještě pro úplnost doplnit, že zpětná vazba od vnějšího okolí může nabývat jak pozitivní, tak negativní povahy. Negativní zpětná vazba má tendenci systém udržovat v rovnováze, oproti pozitivní zpětné vazbě, která vyvolává změny v systému.

S odkazem na Bureše, Čecha a Watzlawicka³⁹ lze pak tvrdit, že všechny sledované prvky a jevy v systému, které jsou pro systém typické, je nutno brát

³⁶ LUHMANN, N. cit. dle Bateson, G. Sociální systémy. 1. vyd. Brno: CDK. 2006, s. 273.

³⁷ BUREŠ, V.; ČECH, P. Systémové vědy a teorie. 1. vyd. Hr.- Králové: Gaudeamus, 2008, s. 10 BUREŠ, V. Systémové myšlení pro manažery. 1. vyd. Příbram: PB tisk, 2011, s. 21- 23, 45 - 46.

³⁸ WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J. B.; JACKSON, D. D. Pragmatika lidské komunikace. 2. vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 125.

³⁹ WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J. B.; JACKSON, D. D. Pragmatika lidské komunikace. 2. vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 125; BUREŠ, V.; ČECH, P. Systémové vědy a teorie. 1. vydání. Hr.- Králové: Gaudeamus, 2008, s. 8.

a posuzovat v širší souvislosti. Sociální systém tvoří určitou *strukturu* provázanou *vztahy* mezi svými prvky a *subsystémy*,⁴⁰ na které se dá rozčlenit. Žádný z prvků v systému není navíc jen jeho pasivní částí, ale aktivní součástí. Má svůj vliv na systém jako celek a plní v něm určitou *funkci*. Z toho se dá také odvodit, že jakákoliv změna (a podotknul bych i stagnace některé z části systému) ovlivňuje celek a vyvolává v něm změny.

To, co zaznělo v předchozích odstavcích, potvrzují též antické myšlenky. Jak tvrdil Hippokrates, všechny části organismu tvoří kruh. Proto je každá část zároveň začátkem i koncem.⁴¹ Myšlenky blízké Hippokratově tvrzení jsou vlastní také současným systemickým přístupům. Uvažování o sociálních systémech nutí čtenáře opustit myšlenky o linearitě, o začátku a konci, a uvažovat o cirkulárních vazbách v systémech. V příbězích klientů se však mnohdy objevuje lineární uvažování a popření cirkulární kauzality, jak často zazní v rozhovorech s poradci: „Já za to přece nemohu, to zavinil jen on (ona) sám (sama).“

1.1.1 Vlastnosti sociálních systémů

Z úvodu práce vyplývá, že sociální systémy nejsou nahodilé struktury. Jedná se o interakční jednotky, které podléhají určitým zákonitostem, je jim vlastní nějaká struktura a působí ve vzájemné součinnosti, což třeba potvrzuje Ludewig.⁴² *Výslednou podobu struktury sociálního systému určují vlastnosti systému prezentující se navenek, jeho možnosti a omezení, kterými sociální systém řídí jednotlivé své prvky, části a subsystémy.*

Považují-li jakýkoliv sociální systém za interakční soustavu, jejíž aktuální podoba je dána vlastními vnitřními charakteristikami a vztahy k okolí, pak je nutné hledat nějaký souhrn znaků, kterým lze vlastnosti sociálního systému zobecnit.

Nabízí se definovat několik principů, které stanovují nejen způsob vytváření reality jedince, ale mají také vliv na procesy probíhající v samotném sociálním systému. Hlavní charakteristiky obecných systémů, formulované Burešem a Čechem,⁴³ mohu shrnout a aplikovat na sociální systémy (rodinu), s doplněním poznatků od dalších autorit následovně:

⁴⁰ Každý systém je nucen vytvářet pro udržení své stability *od určitého stupně komplexity* vnitřně oddělené **subsystémy**. V opačném případě by při vysokém stupni propojenosti bez vytvoření subsystémů jeho stabilita klesala. SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 42 - 43.

⁴¹ WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.;JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2.vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 48.

⁴² LUDEWIG, K. Základy systemické terapie. 1.vyd. Praha: Grada, 2011, s. 42 - 43.

⁴³ BUREŠ,V.; ČECH, P. Systémové vědy a teorie. 1. vyd. Hr.- Králové: Gaudeamus, 2008, s. 9 - 11; BUREŠ, V. Systémové myšlení a teorie systémů. 2. vyd. Hradec-Králové: Gaudeamus, 2007, s. 17 - 21;

- **Strukturnost** jako vzájemná závislost mezi prvky systému navzájem. Jak prvky systému, tak systémy, či subsystémy se mohou vzájemně strukturálně sdružovat, společně tzv. sladovat. Jeden pro druhého mohou vytvářet významné prostředí a zprostředkovávat si navzájem podněty.⁴⁴ Čím větší je vzájemná závislost prvků systému jednoho na druhém, tím složitěji se dá pochopit chování systému pouze z predikace chování toho kterého jediného prvku. Tím však nelze tvrdit, že nemohou existovat zdánlivě jednoduché systémy, ve kterých probíhají složité a obtížně předvídatelné interakce a chování. To nevyvrací skutečnost, že struktura systému se dá definovat jako síť relativně stabilních vzájemných spojení a vztahů dílčích prvků. Tímto způsobem vytvořený systém, méně či více stabilní, je navenek reprezentován ustálenými vzorci jednání (ať už adaptivními, či patologickými) a je obrazem celé rodiny. K pochopení určitého jevu v systému je vhodné znát, co představuje, tzn. jak je vytvářen a zakotven ve svém prostředí a jakou plní v systému funkci.⁴⁵ Převedeno do „narativního jazyka“ a prostředí rodinných systémů, příběhy rodin a jedinců, které vystupují do popředí a jsou jakýmkoliv pozorným posluchačem, poradcem naslouchány, jsou rovněž zrcadlem systémových vztahů a vazeb.
- **Hierarchičnost** – Může mít jako vzájemná uspořádanost prvků systému v různém časové horizontu různou podobu. V podstatě se však jedná vždy o vztahy uspořádanosti mezi systémem, nadsystémy a subsystémy. Ačkoliv Bureš tvrdí, že mohou existovat relativně nezávislé prvky, rádoby mimo strukturu systému, zároveň předpokládá, že i změna u těchto prvků se nějak projeví v systému, potažmo na vyšší úrovni nadsystému, či na úrovni nižší, tedy v subsystémech.⁴⁶
- **Celistvost** – Je úzce spojena se strukturností. Jednotlivé systémy představují poměrně stabilní celek, na který mohou působit jak vnější, tak vnitřní dynamické vlivy, jako podněty nebo rozpory pramenící z relativní samostatnosti prvků. S důrazem na rodinný systém Watzlawick⁴⁷

⁴⁴ SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd.Brno: Cesta, 2006, s. 50 - 51;

⁴⁵ BUREŠ, V. Systémové myšlení pro manažery. 1.vyd. Příbram: PB tisk, 2011, s. 25.

⁴⁶ BUREŠ, V. Systémové myšlení pro manažery. 1.vyd. Příbram: PB tisk, 2011, s. 26.

Pozn: Jak nevyzpytatelné a nevypočitatelné mohou být závislosti a vlivy jedince na celou rodinu napříč generacemi, překračující lidskou zkušenost a realitu, stojící jakoby mimo aktuální systém, dokládají některé systemické metody. Osobní konzultace s PhDr. L. Mrkvicovou a Mgr. et Mgr. P. Bílkem, systemickými terapeuty a lektory ze dne 28.10. 2011.

⁴⁷ WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.;JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2.vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 136.

upozorňuje, že chování každého jedince uvnitř systému odráží celistvost systému, vztahuje se k chování všech ostatních a je na celku závislé.

- **Zpětnovazební vlivy** – Jak již zaznělo v předchozím exkurzu, zpětnovazební vlivy jsou typické pro naprostou většinu systémů. Představují pro svoji velikou variabilitu zdroj velmi rozmanitého chování systému. Vklady jednotlivých členů rodiny vstupující do systému jsou tímto systémem modifikovány a ovlivňovány. Pro poradenství je důležitá Burešova⁴⁸ myšlenka, že vlivem zpětné vazby má smysl poznání pouze všech relevantních prvků cirkulární struktury rodiny v jejich celistvosti. Hledání lineárně - kauzálních příčin (kdo je viník, příčin problému a dalších) k podstatným závěrům a predikcím o fungování systému nevede. Do popředí se dostávají události, odrážející souvislosti, vazby a časové souslednosti, které jsou zdroji dominantních příběhů. Navíc se potvrzuje, že chování jedince a systému v hraničních situacích je jiné než v relativním klidu.
- **Závislost systému na prostředí** – Vzhledem ke zmíněné hierarchii ve vztahu systém – nadsystém – subsystém je každý systém závislý na svém okolí, avšak je zároveň schopen toto okolí ovlivňovat. U sociálních systému platí, že existují těsnější vazby mezi prvky a subsystémy uvnitř systému samotného a vztahy rozličné intenzity k vnějšímu prostředí systému. Reakce na vnější prostředí může spočívat jak v úplném přizpůsobení se, tak ve změnách tohoto prostředí. Bývá obvyklé, že se praktické řešení vyskytuje na kontinuu mezi těmito krajními variantami. To pak určuje míru otevřenosti nebo uzavřenosti sociálního systému vůči jeho okolí. Existence rozdílných vazeb v rodinných subsystémech je patrná na vztazích, které mezi sebou jednotliví členové širší rodiny udržují.⁴⁹

Bylo definováno pět základních skupin znaků, které charakterizují sociální systém. Všechny zmíněné rysy mají společného jmenovatele. Jsou reflexí skutečnosti, že sociální systém neexistuje bez vazby na své okolí a je také závislý na neustálých proměnách svých prvků. Sociálnímu systému je dán apriori jistý stupeň uspořádanosti a stability, avšak každý sociální systém se neustále přetváří

⁴⁸ BUREŠ, V. Systémové myšlení pro manažery. 1.vyd. Příbram: PB tisk, 2011, s. 26 - 27.

⁴⁹ V rodinách to bývá patrné z existence koalic, jako pokusů spojit se proti některému dalšímu členu rodiny nebo vůči jinému subsystému. Existence koalic bývá častými obsahy dominantních příběhů, kterými je rodina svázána. O některých členech rodiny nepadne ani slovo, jakoby nebyli, či spíš zůstali v zapomnění. Okolo jiných jedinců se příběhy rodiny točí. Občas se vyskytnou jedinci, kteří by jako do příběhu rodiny nepatřili, a dalo by se říci, že jsou bezvýznamní. Tato jejich bezvýznamnost je však ze systémového pohledu zdánlivá. Základním předpokladem, ze kterého systémové přístupy vycházejí je, že nelze žádnou část systému opomenout a vynechat.

s cílem v udržení vlastní stability a identity. Čili další proměnnou sociálních systémů se zdá být skutečnost, že vztahy prvků mezi sebou a subsystémy navzájem a systémem a jeho okolím jsou variabilní. Pro tuto práci považuji za důležitou skutečnost, že vlivy, působící na systém a mezi prvky uvnitř systému, nejsou lineární, ale mají zpětnovazební povahu. To by potvrzovalo předpoklad, že v možnostech narativního poradenství je jak ovlivňovat jednotlivce, tak řešit problém v celé rodině, což bude vysvětleno dále v textu.

Stabilita (balancování) v systému

Z vlastností sociálních systémů vyplývá, že je pro ně typický stav balancování mezi vlastní stabilitou a nerovnovážným stavem. Každý sociální systém je nejen živým organismem otevřeným vůči svému okolí, ale může existovat a existuje vůči svému okolí v „*dynamické rovnováze*“.

Symetrie mezi objektivní a subjektivní realitou není nikdy statickým, navždy pevně daným stavem věci, a musí být opakovaně vytvářena. Odráží to skutečnost, že člověk sám se vnímá nejen jako součást pohybující se uvnitř systému, ale též coby prvek stojící vně systému. „Bezproblémový“ chod systému se udržuje pouze do chvíle, než se objeví problém (konflikt), který naruší relativně hladké fungování systému a jenž je nutno nějakým způsobem řešit. Problémová situace vnáší do systému nestabilitu, přispívá k jeho nerovnováze a systém dynamizuje. Prvky systému jsou nuceny hledat novou stabilitu. Podle mínění Plamínka⁵⁰ není vyloučeno, že neustálé problémy a konflikty mohou občas vyústit až do stadia krize.

S odkazem na Pribrama, resp. Watzlawicka nebo Satirovou,⁵¹ mohu tvrdit, že každé dosažení stability způsobuje v systému nové, jemnější a senzitivnější procesy, vytvářející mechanismy, které vyhovují pozměněné situaci. Povahu těchto mechanismů je možno odhalit prostřednictvím opakujících se a předvídatelných komunikačních vzorců v sociálním systému. Vzniká tím jakýsi oscilující sociální systém, který se neustále přizpůsobuje změnám jak uvnitř sebe sama, tak ve vztahu k okolí. Berger s Luckmannem⁵² považují vztah mezi jedincem a objektivním světem

⁵⁰ PLAMÍNEK, J. Konflikty a vyjednávání. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 25.

⁵¹ WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J.B.; JACKSON, D.D. Pragmatika lidské komunikace. 1. vyd. Hradec Králové: Konfrontace, 1999, s. 26 - 27, 34 - 36, 115 - 119, 125.

⁵² BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. The Social Construction of Reality. London: Penguin Books, 1967, s. 155. Nezřídka se stává, že pokud se změní postoje a chování některého člena rodiny po absolvovaném poradenském nebo terapeutickém procesu, mají s tím ostatní členové rodiny značné problémy a není nouze o pokusy takového jedince vtáhnout zpět do patologického systému rodiny. Jinak řečeno, nahrazením dominantního příběhu, byť jednoho člena rodiny, musí nějakým způsobem reagovat zbytek systému, což zpětně dopadá na původce změn. Symptomy jedince se zdají být obranou partnera (okolí) na změnu, ke které došlo. WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J.B.; JACKSON, D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2. vyd. Brno: Newton Books, a.s. 2011, s. 137 - 138.

(já - systém - okolí) za stav nepřetržitého balancování. Dá se konstatovat, že pro sociální systém je důležitější nastavení vlastních regulačních mechanismů, kterými systém odpovídá na změněné podmínky, než setrvávání ve stavu rigidní rovnováhy, ve snaze udržet konstantní podmínky vlastního systému. S pomocí svých regulačních mechanismů je systém schopen adaptovat se na novou situaci. Aktivita systému, směřující ke změně, narušuje „pevně“ konstituovanou rovnováhu. Systém donucený k pohybu se dočasně dostává do stavu nerovnováhy, která je však ve svém důsledku zdrojem stability, která nerovnovážený stav nahrazuje (viz. též Teorie deterministického chaosu).⁵³ Obecný princip udržování stability jakékoliv (i neživého systému) systému platí také pro sociální systém, ve kterém může být chaos zdrojem nové uspořádanosti a nového řádu.

Výše zmíněné platí i pro vliv narativního poradenství na rodinný systém. Narativní poradenství může klientovi nabízet nové varianty v podobě alternativních příběhů. Pokud klient přijme jinou podobu svého příběhu za uskutečnitelnou a dokáže ji uvést „v život“ ve své rodině, dochází k procesu, při kterém bude nucen celý rodinný systém nějakým způsobem reagovat a vytvořit nová, pozměněná pravidla svého fungování. Teprve pak může dosáhnout celý systém stability.

Kybernetika prvního a druhého řádu

Kybernetika je v tomto textu definována jako věda zkoumající chování a vztah mezi prvky v systému a mezi systémy navzájem. V polovině minulého století byla kybernetika fascinována především prudkým rozvojem techniky a vznikem prvních počítačů. Není divu, že též sociální systémy bylo považováno za něco, co lze „přeprogramovat“ a co může tzv. sociální inženýr dle svého uvážení měnit. Takto zjednodušeně se dají formulovat principy, které si osvojovalo poradenství přibližně do 70. let minulého století, t.j. v období, ve kterém převládalo myšlení pod vlivem tzv. *kybernetiky prvního řádu*. Vytrácela se zde role klienta jako aktivního činitele, poradce stál jakoby mimo poradenský proces a jen udílel návody, rady a striktně požadoval, aby klient naplnil cíle, které byly na každém setkání stanoveny. Předpokládalo se, že poradce ví, co je správné, jak má ta která rodina adekvátně fungovat. Podle toho se poradce považoval za kompetentního navrhnout řešení problému pro každého klienta.

U zrodu úvah o systémech stály myšlenky kybernetiky prvního řádu s důrazem na linearitu. Systemické přístupy respektují principy *kybernetiky druhého řádu*, která

⁵³ BUREŠ, V.; ČECH, P. Systémové vědy a teorie. 1. vyd. Hr.- Králové: Gaudeamus, 2008, s. 24; SCHENK, J. Kapitola: Sociální systém jako nelineární dynamický systém: koncepce sociálního systému v synergetice, teorii sociální entropie a teorie chaosu. In ŠUBRT, J. a kol. Postparsonovské teorie sociálních systémů. 1. vyd. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 187 - 193.

se pojí se jménem svého zakladatele Heinze von Foerster. Ludwig,⁵⁴ popřípadě Bureš a Čech⁵⁵ považují za podstatu kybernetiky druhého řádu, nebo-li kybernetiky kybernetiky, vymezení rozdílu mezi pozorovanými a pozorujícími systémy. Kybernetika druhého řádu se zaměřuje na výzkum role (lidského) pozorovatele při vytváření systémů, podle jehož kritérií se struktury sociálních systémů řídí. Zároveň akcentuje autonomii klienta, sebeorganizaci sociálních systémů a teorii poznání.

K důrazu na kybernetiku druhého řádu došlo i v poradenství především z uvědomění, že poradce nelze stavět mimo systém, se kterým pracuje.⁵⁶ Znamená to, že poradce vytváří s klientem vlastní subsystém s vazbami na systém klienta. Jejich oboustranný přínos (vklady) ovlivní, nakolik dojde k naplnění zakázky a k řešení klientova problému. Poradce⁵⁷ se tak stává proměnnou (limitem v kladném i záporném slova smyslu), která má rozhodující vliv na výsledek narativního poradenství. Tento přístup překonává redukcionistické či inženýrské přístupy preferující autonomii systémů a generalizující roli pozorovatele a stal se vítaným přínosem rovněž do poradenské a terapeutické práce. Minimalizování hierarchie, povzbuzování rozdílných hledisek a realit a uvažování o poradenství jako o týmovém procesu se dá považovat vztahmo k současnému pojmání poradenství jako důležitý mezník.

Z kybernetiky druhého řádu pro narativní poradenství plyne, že poradce není jen pasivním, nestranným prvkem, stojícím mimo celý systém rodiny, ale může se aktivně podílet svým přínosem a reflexí myšlenek klienta na změnách, které jsou nezbytné pro řešení problému. Děje se tak i přesto, že v komunikativním paradigmatu je považován za experta na řešení problému především klient a jeho osobnostní a mentální potenciál. Jinak řečeno, je-li poradce členem systému (subsystému) společně s klientem, má též bezpochyby možnost ovlivňovat celý systém klienta.

S příchodem metafory kybernetiky druhého řádu začalo být zřejmé, že sociální systémy jako dynamické organismy, tedy i rodina, disponují potenciálně nekonečně velkým množstvím možností chování. V sociálních systémech nelze uplatnit princip silné kauzality, protože v závislosti na jedinečnosti a povaze toho kterého systému

⁵⁴ LUDEWIG, K. Systemická terapie. Praha: Palata, 1994, s. 76.

⁵⁵ BUREŠ, V.; ČECH, P. Systémové vědy a teorie. 1. vyd. Hr.- Králové: Gaudeamus, 2008, s. 154, 155.

⁵⁶ BUREŠ, V.; ČECH, P. Systémové vědy a teorie. 1. vyd. Hr.- Králové: Gaudeamus, 2008, s. 154, 155.;

BUREŠ, V. Systémové myšlení pro manažery. 1. vyd. Příbram: PB tisk, 2011, s. 128.

⁵⁷ Komunikační dovednosti a zejména zkušenost poradce sehrávají především roli prostředí, zrcadla a v neposlední řadě tzv. záznamového zařízení. Léčit symptomy je nutné právě na té úrovni, na které vznikaly, kde mají smysl a kde jsou udržovány. **Dokáže-li poradce tyto parametry udržet, může dojít k naplnění zakázky klienta.** CHVÁLA, V.; TRAPKOVÁ, L. Rodinná terapie a teorie jin-jangu. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 104, 120 - 121.

neplatí, že velké změny v okolí nebo uvnitř systému vyvolají adekvátně velkou odezvu v konstituci systému samotného. A opačně, jak potvrzují toto tvrzení Schlippe s Schweitzerem,⁵⁸ tak i Bureš s Čechem,⁵⁹ existují některé poměrně malé vlivy na systém (popřípadě v systému samotném), které v něm mohou vyvolat obrovské změny.

Z toho, co jsem doposud uvedl, mohu vyvodit, že ani jedinec, popřípadě celý systém nemůže dosáhnout stability nezávisle na stavu okolí a ostatních systémů. V praxi by se dal popsaný princip aplikovat na rodiny,⁶⁰ které se točí v kruhu nepochopení, eskalací napětí nebo trsu problémových oblastí, které jsou pro systém typické. Avšak takový koloběh není a nemůže být nekonečný. Systém a vazby v něm musí být pozměněny, aby byla nastolena nějaká (jakákoliv) forma stability. Zda se tak stane adaptivně, nebo půjde o jakoukoliv formu úniku od situace, hledání vnějšího či vnitřního viníka, obětího beránka v rodině či skupině záleží na vícero faktorech. Obvykle tak systém postupuje způsobem pokus – omyl, než najde sobě přiměřené řešení. A nemusí jít pokaždé o nové a nové hledání modu přizpůsobení.

Pro adaptaci na novou situaci se dají použít některé z již osvědčených řešení z minulosti. Přitom lze sledovat, že určité způsoby chování daného systému se vyskytují častěji než jiné. Podle Chvály a Trapkové⁶¹ se jedná především o komplex charakteristických interakčních vzorců, který všichni dohromady vytvářejí v souladu se svými aktuálními potřebami a odráží emoční pole rodiny. Jak jedinec, tak subsystém jsou ovlivněni systémem, který se udržuje prostřednictvím svého komunikačního aparátu.⁶² Takto vzniklé interakční pole zpětně vytváří a řídí emoce každého prvku uvnitř systému a sociální systém je definován především interakcemi, které v něm probíhají.

Z principů kybernetiky druhého řádu vyplývá fakt, že výsledek společné spolupráce mezi poradcem a klientem je odrazem úrovně vzájemných interakcí.

⁵⁸ SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd.Brno: Cesta, 2006, s. 65, 66.

⁵⁹ BUREŠ, V.; ČECH, P. Systémové vědy a teorie. 1. vyd. Hr.- Králové: Gaudeamus, 2008, s. 16, 21 - 25, 31; BUREŠ, V. Systémové myšlení a teorie systémů. 2. vyd. Hr.-Králové: Gaudeamus, 2007, s. 43 - 44.

⁶⁰ Rodina se chová jako homeostatická jednotka. S pojmem rodinná homeostáza se pojí autor Don D. Jackson z roku 1954. Tohoto termínu se používalo především v „raném“ stadiu systemických přístupů jako ekvivalentu ke stabilitě nebo rovnováze; v prvním slova smyslu jako navození určité stálosti vzhledem k vnějším změnám, za druhé jako mechanismus negativní zpětné vazby působící na minimalizaci změn. WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J. B.; JACKSON, D. D. Pragmatika lidské komunikace. 1.vyd. Hradec-Králové: Konfrontace, 1999, s. 26 - 27, 115 - 119, 125.; SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 14 - 15.

⁶¹ CHVÁLA, V.; TRAPKOVÁ, L. Rodinná terapie a teorie jin-jangu. 1.vyd. Praha: Portál, 2008, s. 69.

⁶² FRIEDL, F. Zákon rovnováhy. 1.vyd. Praha: J. Vašut, 2010, s. 55.

Na tuto skutečnost upozornili Freedmanová a Combs,⁶³ respektive Gjuričová s Kubičkou.⁶⁴ Poradce se jejich slovy stává sám kybernetickým systémem, který se snaží vytvořit model jiného systému (subsystému). A ačkoliv plně respektuje klienta a jeho rodinu jako systém s vlastními právy, je vtažen do jejich sociálního systému a není schopen nestranné objektivit. *Problémový (také pomáhající) systém*⁶⁵ je tak formován nejen jednoznačnou vlastní strukturou, ale navíc také aktivitou (v širším slova smyslu) poradce.

Na možnou výtku čtenáře k aktivitě poradce je na místě zmínit, že podobné poznatky odpovídají klinické zkušenosti Gjuričové a Kubičky.⁶⁶ Role poradce a možné rozdíly ve vidění systému nejsou považovány v systemickém uvažování za překážku, ale za zdroj, který dává naději, že více perspektiv a popisů systému dopomáhá k možnosti změny. Podle Watzlawickovy komunikační teorie⁶⁷ je nezbytné akceptovat, že jakémukoliv projevu chování je možné porozumět jen v mezilidském kontextu. S důrazem na cirkulární souvislosti poradce nehledá jen jednu základní příčinu či souvislost. Zajímá se o vznik problémových příběhů, o to jak jsou chápány jednotlivými členy rodiny a jakými mechanismy a způsoby se zachovávají a udržují při životě. Problémové systémy mají obvykle sklon k obzvláštní stabilitě. Komunikace v nich je více ritualizovanější a namísto dialogu se jedná spíše o sled monologů, které vzniklé situace více trivializují. V manželství a v rodině se mohou původně ohraničené problémové systémy navíc snadno rozšiřovat. A na rozdíl od některých laických názorů se dá k problémovým systémům dodat, že zdaleka nejsou nelogické, ale že mají svoji vnitřní logiku.

Z premis teorie systémů *jako prvního pilíře narativního poradenství* pro naplnění cíle rigorózní práce vyplývá následující:

Především je odmítnuto pojetí člověka jako článku nezávislého na svém okolí. Jedinec má primární potřebu vnímat sebe sama, včetně svých rolí, které zastává, jako produkt interakcí se svým okolím.

⁶³ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 23.

⁶⁴ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 22.

⁶⁵ **Problémový systém** se vyvíjí podle Ludewiga okolo každého tématu v komunikaci, které hodnotí něco jako nežádoucí, avšak současně jako změnitelné, čili schopné změny. Na rozdíl od jevů nezměnitelných (tělesné defekty, chronická onemocnění, ad.), které autor považuje za obtíže a jež se mohou změnit na problémy a to v případě, že se o nich začne mluvit. SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1. vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 74 - 75; LUDEWIG, K. Systemická terapie. Praha: Pallata, 1994, s. 78 - 80.

⁶⁶ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 22.

⁶⁷ WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J. B.; JACKSON, D. D. Pragmatika lidské komunikace. 2. vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 49.

Sociální systém neexistuje jako věc sama o sobě, ale je spoluvytvářen kognitivní a především komunikační aktivitou svých členů. Chování jedince tím ovlivňuje každou další osobu a je pak samo usměrňováno ostatními prvky systému a okolím systému. Nebo-li vztahy a vazby v systému jsou zpětnovazební (cirkulární) a odrážejí děje v systému (a vně systému) probíhající.

Sociální systém vzniká a existuje především vytvářením a udržováním rozdílností vůči prostředí, ve kterém se nachází. Odlišnosti jsou odrazem *hranic a smyslu existence* systému samotného. Vnitřní struktura sociálního systému je pak reflexí omezení, vznikajících z jeho povolených (systémem akceptovatelných) vztahů, což zároveň vytváří způsoby jednání systému samotného.

Sociální systém je dynamickou jednotkou oscilující okolo nepřetržité řady problémových situací, kterým je vystaven (vytváří se problémový systém).

Kybernetika druhého řádu pak přinesla pro tento text jednu ze zásadních myšlenek - neoddělitelným členem systému (subsystému) vytvořeného kolem problému se stává rovněž poradce. Formuje se pomáhající systém (poradenský subsystém), jehož povaha je vytvářena nejen strukturou systému samotného, ale je též pod vlivem působení poradce.

1.2 Dva pilíře, dvě součásti soudobého poradenství - sociální konstrukcionismus a jeho zdroje

Vedle teorie systému, popsané v kapitole 1.1, je pro tento text **druhým pilířem současného narativního poradenství *sociální konstrukcionismus***. V textu již padla zmínka, že podle sociálních konstrukcionistů vychází vytváření myšlenek a představ jedince z procesu sociální výměny mezi lidmi.⁶⁸ Jeden z hlavních představitelů sociálního konstrukcionismu Gergen⁶⁹ považuje filozofii sociálního konstrukcionismu především za postmoderní teorii, snažící se vyvrátit mechanistické představy o jedinci a jeho rodině jako soustrojí s vypočitatelnými stavy. Rovněž v rigorózní práci bych se více než k pojmu systém přiklonil k termínu sociální struktura,⁷⁰ jelikož se mi pro vymezení rodiny se zpětnovazebními vztahy zdá přesnější.

⁶⁸ Na rozdíl od konstruktivistických myšlenek, akcentujících při tvorbě reality jedince pouze kognitivní operace.

⁶⁹ SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd.Brno: Cesta, 2006, s. 57.

⁷⁰ Použití termínu „struktura“ není v textu návratem k funkcionalistické perspektivě Talcotta Parsonse. Pro odlišení sociálních systémů od obecných systémů definovaných například Burešem (s odklonem současného poradenství od inženýrských přístupů počátku druhé poloviny minulého století) pokládám použití tohoto slova v rámci konceptu kybernetiky druhého řádu za vhodnější.

Slovy Schlippeho a Schweitzera,⁷¹ veškeré vědění vzniká v prostoru mezi lidmi v dialogu, konverzaci, ve které se otvírají možnosti metafor jako alternativ zacházení s pojmy a příběhy. Z doposud uvedeného vyplývá, co a čím jsou sociální systémy. Jsou jimi aktivní a činná společenství lidí. Avšak následujícím úkolem práce je hledat odpověď na další otázku - jakým způsobem se jedinec aktivně podílí na konstrukci svého světa, své reality a vlastní zkušenosti?⁷² Vedle teorie systémů jako jednoho z pilířů narativního poradenství se zde otvírá prostor pro definování sociálního konstrukcionismu jako druhého pilíře narativního poradenství.

Postmoderně⁷³ pojaté narativní poradenství, vycházející z principů sociálního - konstrukcionismu předpokládá, že celkové i dílčí obrazy reality, myšlenky i vzpomínky vznikají v procesu sociální výměny a předávají se prostřednictvím jazyka. Porozumět jazyku jako základnímu komunikačnímu aparátu je pro pochopení a výklad reality jedince nezbytné. Jazyk má své kořeny v každodenním životě jedince a jeho prvotní funkcí je na každodenní život a okolní dění v něm odkazovat. Podílí se tím na tvorbě a udržování modifikací reality jedince. Konverzační aparát zachovává realitu tím, že jeho prostřednictvím se probírají a filtrují nejrůznější složky zkušenosti a přisuzuje se jim určité místo v reálném světě jedince. Vytváří se jím jak stěžejní příběhy, utvářející jedincovu realitu a způsob, jakým prožívá svět, nýbrž také epizody, které jakoby stály v zapomnění, na periferii vědomé složky člověka a jež se člověku vybaví například pod vlivem silného emočního impulsu.

Bylo by však popřením systémových principů, pokud by zde nepadla zmínka o **vlivu celé kultury** (popř. subkultur) na každou rodinu. S rozmachem nových masmédií je nutné připomínat tuto skutečnost s větším důrazem. Ačkoliv patříme do kterékoliv kultury, její dominantní příběhy, které bezesporu existují, nás ovlivnily natolik, že konkrétním životním událostem připisujeme určité významy, zatímco jiné považujeme za bezvýznamné.

Opakovaně jsem v textu použil pojmu *jazyk* a je na místě tento termín definovat. Pro rigorózní práci vybírám stručnou, avšak výstižnou socioantropologickou definici jazyka od Lohisse, který *jazykem rozumí veškeré pozorovatelné projevy vyjadřování*

⁷¹ SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd.Brno: Cesta, 2006, s. 57 - 58.

⁷² O aktivitě lze hovořit i v případě pasivity jedince, protože zde platí nejen Watzlawickova premisa, že *nelze nekomunikovat*, ale také že jakákoliv činnost i nečinnost, byť jedince formuje systém, a má vliv na další jeho členy. WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.;JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2. vyd.Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 73 - 74.

⁷³ Ačkoliv panují mezi vědci dohady nad termínem **postmodernismus**, existuje elementární shoda ve tvrzení, že postmodernismus je především odmítnutím jednotného a univerzálního ohledu na okolní svět, všeobecně platných vysvětlení a odmítáním důrazu na racionální objevy pomocí vědeckých metod. LYOTARD, J. F. O postmodernismu. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1993, s. 97 - 98.

*myšlenek a vztahů mezi lidmi v daném civilizačním kontextu.*⁷⁴ A tím se plynule dostávám k vymezení *komunikace*, kterou Watzlawick⁷⁵ nebo Ludewig⁷⁶ pokládají za volně definovanou *jednotku chování*. Což, jak je zřejmé, není dostatečná definice komunikace. Hluběji v problematice komunikace jde Lohisse.⁷⁷ Autor využívá systémového přístupu, který umožňuje chápat též komunikaci jako systém, v tomto případě jako *komunikační systém*. Komunikačním systémem rozumí soubor pozorovaných systémů, sestávající se z *jazyka, kolektivní mentality*⁷⁸ a *struktury společnosti*.⁷⁹ Z takto definované komunikace je zřejmé, že je systémem, na který působí jak vlastní vnitřní složky (jejich provázanost), tak prostředí, jehož je součástí.

Na rozdíl od lingvistických přístupů lze tvrdit, že vliv na tvorbu reality a rodinných příběhů mají nejen různé mluvené a psané způsoby vyjadřování. Tímto způsobem, šířeji pojatá komunikace zahrnuje také postoje, rituály a chování jedince. Rovněž Lohisse⁸⁰ poukazuje na fakt, že komunikace není jen mluvené slovo, ale její signály jsou ve skutečnosti vnímány všemi smysly. Mluvené slovo je doprovázeno např. délkou pohledu, pohybem rukou a hrou celého těla. K tomu přičtíme dále pohybové signály, způsob chůze a v neposlední řadě oblečení a módní doplňky, což je zejména v naší zemi více čitelné především v posledních letech. Komunikace se stává odrazem struktury systémů, jejího fungování a součinnosti, zrcadlí jednotlivé prvky rodiny jako celku. Mohu tvrdit, že rodina, považovaná především za komunikační systém, se prezentuje bezesbytku v příbězích jejích členů, tak jak postupně vznikaly v čase. Různé jazykové mody, postoje a chování, kterými jednotliví členové rodiny komunikují navenek i mezi sebou, pak dávají tušit, z jaké rodiny jedinec přichází. Lze souhlasit rovněž s Watzlawickem,⁸¹ že komunikační vzorce, které se v určitém systému etablují za vžité, si pak žijí svým vlastním životem a jedinci bývají proti nim zpravidla dosti bezmocní.

⁷⁴ LOHISSE, J. Komunikační systémy. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2003, s. 9.

⁷⁵ WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.; JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2.vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 53.

⁷⁶ LUDEWIG,K. Systemická terapie. Praha: Pallata, 1994, s. 67.

⁷⁷ LOHISSE, J. Komunikační systémy. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2003, s. 8.

⁷⁸ **Kolektivní mentalitu** považuje Lohisse za daný způsob vnímání, který sám o sobě dovoluje určitým způsobem posoudit pozorovatelné chování, postoje nebo události. LOHISSE, J. Komunikační systémy. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2003, s. 9.

⁷⁹ **Společenská struktura** je chápána jako stavba nebo soubor, pro který je typické určité uspořádání všech prvků systému, sloužících ke strukturování sociálního působení, do jednoho celku. LOHISSE, J. Komunikační systémy. 1.vyd.Praha: Karolinum. 2003, s. 9.

⁸⁰ LOHISSE, J. Komunikační systémy. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2003, s. 18 - 21.

⁸¹ WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.; JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2.vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 49.

Aby se takříkajíc otřásla kompaktnost jedincovy reality, vytvářené od útlého dětství, podle Bergera a Luckmanna⁸² je zapotřebí obvykle řady životních šoků, traumatických událostí, které člověk prožil. Jsou známy příběhy jedinců, které silně ovlivnily epizody z válečných let, z dob totalitního trýznění, nebo epizody domácího násilí, kterých byli svědky nebo přímo oběťmi, t.j. traumatických událostí ohrožujících život. Pod jejich vlivy se pak jejich pohled na realitu okolního světa zásadně změnil. V narativních přístupech posledních let jsou to právě podobné epizody, které v dialogu s poradcem vyplouvají na povrch, tvoří kostru dominantního příběhu a k nimž se hledá pozitivní alternativa a způsob zvládnání ze současnosti.

Sociologie vědění Bergera a Luckmanna

Pravděpodobně nelze psát o narativním poradenství a sociálním konstrukcionismu bez opory dnes již klasického a zásadního díla Bergera a Luckmanna *The social construction of reality*, vydaného v roce 1967, o jehož myšlenky se též opírám. V textu vycházím z principů tvorby individuální reality, uvádím a dokládám, že realita je sociálně konstruována. Jak potvrzuje Kubátová,⁸³ v monografii autorů jde především o propojení teorie Durkheima a Webera. Berger a Luckmann se pokouší navázat na dílo Schützovo. Spojením těchto myšlenek lze považovat každodenní *realitu* jedince za svět, který sdílí s ostatními a v němž nelze existovat bez *interakce s okolím*. Avšak jedincova realita není totožná s realitami jeho okolí, jak píší Berger a Luckmann,⁸⁴ jedincovo *zde* a kolektivní *tam* se nikdy přesně nepřekrývají.

Z kapitol knihy *The social construction of reality* plyne, že zásadní vliv na tvorbu reality člověka má jeho původní rodina. Řada po sobě následujících interakcí jako sled komunikačních vzorců může být považována za osu vytváření rodiny jako sociální struktury. Také proto je rodina považována za základní prvek konstituce reality každodenního života.⁸⁵ Každý jedinec se rodí do *objektivní sociální struktury*, spletené z prvků v určitých vztazích, jež vznikají a udržují se v každodenních interakcích. Setkává se zde pro sebe s důležitými osobami, tedy s *významnými druhými*, kteří jsou mu přisouzeni. Podobně je to s „objektivní realitou“ vytvořenou původní rodinou (tedy významnými druhými), která je jedinci vnucena, a nelze o ní

⁸² BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. *The Social Construction of Reality*. London: Penguin Books, 1967, s. 39 - 43, 162, 172 - 173.

⁸³ KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie*. 1. vyd. OLOMOUC: UPOL, 2009, s. 97 - 102, 177 - 178,

⁸⁴ BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. *The Social Construction of Reality*. London: Penguin Books, 1967, s. 37.

⁸⁵ BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. *The Social Construction of Reality*. London: Penguin Books, 1967, s. 48.

smlouvat. Jedinec si zvnitřňuje určité rysy okolního světa, tak jak jsou mu zprostředkovány. Rozhodnutí, volba člověka o tom, co pro něho je a co není podstatné, se zdají být podle autorů u každého jedince různé a jsou zřejmě závislé na kritériích, která mohou být mimovolná.⁸⁶ Bureš⁸⁷ zastává názor, že si z reality vybíráme, ať již vědomě či nevědomě jen určité prvky, objekty, souvislosti a fenomény, které se tak stávají reprezentací reality v našem vědomí. Rodina jedince, čili Bergerovi a Luckmannovi významní druzí, zrcadlí vlastní postavení v sociálním prostoru, své individuální vlastnosti a v průběhu procesu vytváření reality ho pozměňují. Pokud jsem se v tomto textu vymezil vůči poradenským pojetím preferujícím individuální přístupy, musím v souladu s autory rovněž dodat, že sociálně vytvářená realita jedince je více než jen kognitivním učením.⁸⁸ A lze též tvrdit, že bez emocionální vazby na své nejbližší okolí by byla socializace jedince a proces učení nejen obtížné, ne-li nemožné.

Analogicky se dá konstatovat s oporou pramenů od Bergera a Luckmanna,⁸⁹ že tímto způsobem vznikají jak dominantní příběhy, tak „periferní“ příběhy, které se překrývají a ovlivňují prakticky veškeré fungování jedince a tvorbu jeho subjektivní reality a *identity*. Dominantním příběhům, podobně jako vlivům primární rodiny se nelze vyhnout. Dají se však během života rekonstruovat. Identita jedince je chápána jako určité místo ve světě, které mu náleží a s nímž je spjat. Způsobem, kterým je identita subjektivně přijímána, je rovněž přijímán i okolní svět, na který se identita jedince odkazuje. Člověk se tak vymezuje nejen jako součást svého vlastního systému uvnitř, ale také vůči společnosti, do které patří.

V rigorózní práci popisují rodinu jako primární a nukleární sociální systém, mající zásadní vliv na jedince. Taktéž Plaňava⁹⁰ je přesvědčen, že realita je konstruována sociálně, je vytvářena především prostřednictvím *jazyka* a je strukturována a udržována prostřednictvím *vyprávění*. Komunikaci lze tak přičítat roli aktivního činitele.

Zdrojové myšlenky postmoderního, konstrukcionistického myšlení mohou sumarizovat následovně: Vše, co vytváří psychologickou strukturu skutečnosti, vzniká skrze sociální interakce jako výměny sdělení a významů v průběhu času. Jedinci si tak vytvářejí svoji realitu průběžně s tím, jak ji prožívají. Z tohoto pohledu

⁸⁶ WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.; JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2.vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 95.

⁸⁷ BUREŠ, V. Systémové myšlení pro manažery. 1.vyd. Příbram: PB tisk, 2011, s. 18.

⁸⁸ BERGER, P.L.; LUCKMANN,T. The Social Construction of Reality. London:Penguin Books, 1967, s.151 - 152.

⁸⁹ BERGER, P.L.; LUCKMANN,T. The Social Construction of Reality. London:Penguin Books, 1967, s.152, 155.

⁹⁰ PLAŇAVA, I. Manželství a rodiny. 1.vyd. Brno: DOPLNĚK, 2000, s. 198 - 200.

existuje prožitek vlastního Já v neustálé interakci s ostatními a formuje se prostřednictvím vyprávění (*narace*). A je to komunikace, která podle Ludewiga⁹¹ spojuje jednotlivé důležité sekvence lidského života do smysluplného celku a dává mu tak významově důležitý rozměr.

Sociální systémy jsou reflexí jednotlivých událostí a vlastní historie, která se pak promítá do přítomnosti a budoucnosti. S podporou autorit Bergera a Luckmanna lze tvrdit, že stěžejními interakcemi pro vývoj člověka jsou ty, které *probíhaly a probíhají* v jeho původní rodině. Tím však vyvstává potřeba věnovat se vztahům v rodině podrobněji a tento text rozšířit minimálně o stručné pojednání o rodině. *Neboť naplněním zakázky klienta se mění nejen jedinec sám, ale také rodina jako provázaný sociální systém.* O rodině pojedná čtvrtá kapitola.

I. 3 Konstrukce a rekonstrukce reality

Život je tím, jak si ho sám definuji, vytvářím a aktivně měním vzhledem k vnějším podmínkám i vnitřním změnám, které mě provázejí.

Asi takto by šla uvést další subkapitola. Berger s Luckmannem tvrdí,⁹² že každodenní život lze posuzovat jako realitu, která má pro jedince nějaký subjektivní význam. Tuto realitu si jedinci podle autorů nějakým způsobem vykládají a vytvářejí si s její pomocí určitý logicky sestavený okolní svět. Jinak řečeno, dá se tvrdit, že neexistují žádné neměnné pravdy. Sociální konstrukcionismus klade mnohem větší důraz na sociální interpretaci a intersubjektivní vliv jazyka, rodiny a kultury, na procesy konstrukce a rekonstrukce životních příběhů. Narativní poradenství, vytvořené na těchto principech, otvírá nebo spíše objevuje existující, avšak skryté možnosti sestavit celou plejádu zážitků jedince do jiného, smysluplnějšího a především akceptovatelnějšího životního příběhu.

K nesporným přínosům narativního poradenství patří skutečnost, že odráží důležitost příběhů při utváření reality a dovoluje poradci společně s klientem vytvářet i *jiný příběh* (rekonstruovat jeho „realitu“) než je ten, který ovlivňoval doposud zásadním způsobem jeho každodenní bytí. Takto fascinování myšlenkami a možnostmi symbiózy narativní metody a sociálního konstrukcionismu to popisují Freedmanová s Combsem.⁹³ A nejedná se pouze o osamocené epizody ze života člověka. Život sám o sobě je permanentním procesem konstrukce a následné

⁹¹ LUDEWIG, K. Systemická terapie. Praha: Pallata, 1994, s. 67 - 68, 73.

⁹² BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. The Social Construction of Reality. London: Penguin Books, 1967, s. 65.

⁹³ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 27 - 29.

rekonstrukce (přeměny) reality okolního světa. Lidem je dáno přetvářet neustále a aktivně svůj život.

Narativní poradenství, vycházející ze sociálně-konstrukcionistických myšlenek, se stalo vlivným proudem posledních dvou desetiletí. Propojení narativní metafory s prameny sociálního konstrukcionismu, jak se vytvářelo od 90. let minulého století z lůna sociální práce Whitea, Epstona, později Freedmanové či Combse, je svým způsobem originální. Opírá se především o tři procesy odrážející otevřenost člověka vůči světu podílející se *na konstrukci sociální reality a identity*⁹⁴ jedince, definované Bergerem a Luckmannem. Jsou jimi *externalizace, objektivace a institucionalizace*. Stručně, avšak předpokládám dostatečně, lze tyto pojmy vysvětlit vzhledem k definovanému cíli práce následovně:

Externalizací označují Berger s Luckmannem⁹⁵ proces setkávání vícero *realit*, ve kterém dochází permanentně k intenzivní výměně informací a k projekci jedné reality do druhé. Externalizace pobízí jedince k tomu, aby se projevoval do svého okolí a aby si vytvářel svou realitu. Lze tvrdit, že se jedná o permanentní projevování vlastních významů člověka do okolního světa a do různých realit.

*Objektivace*⁹⁶ je chápána v pojetí filozofických základů, definovaných Bergerem a Luckmannem, jako proces, při kterém jsou externalizované produkty (vytvořené reality) přijímány za vlastní a tím nabývají objektivní povahy. Je reflexí lidské schopnosti vyjadřovat své subjektivní pocity.

*Internalizace*⁹⁷ (internalizující rozpravy⁹⁸) jsou procesem zpětného promítání objektivovaného světa (vytvořeného člověkem a pojmenovaného jazykem) do vědomí jedince.

Nutno ještě připomenout, že Berger s Luckmannem⁹⁹ považují procesy externalizace, objektivace a internalizace za složky dialektické, odrážející základní vlastnosti sociálního světa.

⁹⁴ Podle Bergera a Luckmanna je identita klíčovým prvkem subjektivní reality. Mít identitu znamená mít přidělené místo ve světě. KUBÁTOVÁ, H. Životní svět a sociální světy. 1. vydání. OLOMOUC: UPOL, 2008, s. 41 - 44, BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. The Social Construction of Reality. London: Penguin Books, 1967, s. 34, 78 - 79, 149 - 156.

⁹⁵ BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. The Social Construction of Reality. London: Penguin Books, 1967, s. 65 - 70, 78 ; KUBÁTOVÁ, H. Sociologie. 1. vyd. OLOMOUC: UPOL, 2009, s. 178 - 179.

⁹⁶ BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. The Social Construction of Reality. London: Penguin Books, 1967, s. 77 - 78.

⁹⁷ BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. The Social Construction of Reality. London: Penguin Books, 1967, s. 78 - 79.

⁹⁸ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 69 - 70.

⁹⁹ BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. The Social Construction of Reality. London: Penguin Books, 1967, s. 78; Pro úplnost je důležité dodat, že *na procesu utváření a udržování sociálního řádu se podílejí vyjma jmenovaných procesů také procesy institucionalizace a legitimizace*, KUBÁTOVÁ, H. Sociologie. 1. vyd. OLOMOUC: UPOL, 2009, s. 180 - 181.

Jaké by pak mohlo být resumé? Jaký je život jedince a každá rodina? Rozhodně nejsou objektivní, podobně jako poradenství, sociální práce či terapie nejsou objektivní. Během celé životní dráhy je člověk formován okolím a svojí rodinou a jeho subjektivní realita se dotváří. Lze se setkat s případy, kdy je tentýž příběh převyprávěn jednotlivými členy rodiny zcela jiným způsobem. Každá verze klientova příběhu a pohledu na vlastní rodinu je možná a ve skutečnosti také má každý klient svoji verzi příběhu. Avšak ani pravda poradce není objektivní a bývá ovlivněna zaměřením a výcvikem poradce. Svým osobitým způsobem si tak občas vytváří vlastní „hypotézy“ o rodině, se kterou pracuje, ačkoliv White, Epston nebo Andersonová¹⁰⁰ hovoří často spíš o opaku.

Názory, hodnoty, zvyky, ale i rodinné nálepky jsou formovány při vzájemných interakcích, a to z generace na generaci. Jak uvádějí v retrospektivě Freedmanová s Combem,¹⁰¹ v dřívějším modernistickém pohledu na svět se uvažovalo o objektivní realitě jako o něčem přesně vymezeném od subjektivního názoru. V postmoderním světě se spíš soustřeďujeme na to, jak jazyk modeluje v interakcích naši realitu.

Za nejtěsnější sociální prostor považují Schlippe se Schweitzerem rodinu.¹⁰² Ve struktuře rodiny dochází nejen k nejintenzivnější vzájemné konfrontaci jednotlivých příběhů jednotlivců, nýbrž především v tomto prostoru se sdělují všechny důležité příběhy. Každý jedinec si staví svůj vlastní příběh prostřednictvím zvláštní vyprávěcí tradice, kontextu, ve kterém označuje *prožité* za *typické* nebo za pravidlo. V praxi si Freedmanová a Combs¹⁰³ potvrdili Ericksonovy zkušenosti, podle kterých nebývá výjimkou domněnka klienta, že jeho popis problému obsahuje současně i řešení. Avšak existují i jiné příběhy, které se jistě udály, avšak tyto klient označuje za jednorázové události, ignoruje je nebo je hodnotí jako nevýznamné. Tímto způsobem dochází k selekci významů a světů jednotlivců a rodin.

V rodinných vztazích se neustále vytvářejí představy nejen jednoho o druhém, ale také, a to především, se v rodinných interakcích konstruuje realita, podle které pak jedinec jedná. Slovy Andersonové, Goolishiana, Parého, resp. Bílého¹⁰⁴ by se dalo shrnout, že neexistuje nic, co nebylo vyřčeno. Z toho se dá vyvodit, že

¹⁰⁰ ANDERSON, H. Postmodern social construction therapies. dostupné z : <
<http://socialconstructiontherapies.yolasite.com/postmodern-social-construction-therapies.php>>[online],
aktualizováno 5.5.2011.

¹⁰¹ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 48.

¹⁰² SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1. vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 30 - 31.

¹⁰³ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 28 - 30.

¹⁰⁴ BÍLÝ, J. Úžasná síla celku: organizační, podnikové a experimentální konstelace. Praha: Pragma, 2007, s. 82; FREEDMAN, J.; COMBS, G. cit. dle Anderson, H., Goolishian, H. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 57, 66 - 67; FREEDMAN, J.; COMBS, G. cit. dle Paré, D.A. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 40, 57.

prožívaná realita člověka není nic jiného, než její výklad, který jedinec interpretuje a jenž následuje jeho pozornost. Realita rodiny, kterou si vzájemně její členové dojednali, nemusí být bytostně pravdivá. *Neznamená to však, že nemá na rodinný systém reálné dopady.*

Z textu subkapitoly I.3 vyplývá, že skutečnost (realita) a možné problémy se vynořují v okamžiku, když spolu lidé navzájem rozmlouvají. V praxi to znamená, že naslouchání klientovi není jen pasivní činnost. Když poradce naslouchá, tak interpretuje, ať chce či nechce. Tím v interakcích s klientem vytváří smysl. A i když je na poradci, aby určité věci z klientova příběhu vybral jako smysluplné a relevantní, dokonce je toto pro poradenství nezbytné a nevyhnutelné, sám poradce neodkrývá žádné „nové pravdy“. Spíš by se dalo tvrdit, že v poradenství jsou odhalovaná skrytá fakta, která existují kdesi pod povrchem klientova vědomí, či někdy hlouběji v nevědomí, aniž si to jedinec sám uvědomuje. Zdá se to být triviální, ale z takto uvedeného principu, zkráceně řečeno, vychází narativní poradenství.

II ANDRAGOGICKÉ PORADENSTVÍ V NARATIVNÍ PERSPEKTIVĚ

Druhá kapitola se věnuje vymezení narativně orientovaného poradenství jedinci jako nedílné součásti andragogického poradenství. Vycházím v ní z komunikativního paradigmatu andragogiky a z předpokladu rovnosti mezi poradcem a klientem. Jak se v kapitole pokouším vysvětlit, poradenství je vztahem, na jehož jedné straně se nachází poradce v roli andragoga, kompetentního provázet klienta napříč poradenským procesem. Na stejné úrovni se nachází dospělý klient jako expert na vlastní život, schopný a způsobilý participovat na spolupráci a řešení svého problému. *Důraz je kladen na vztah mezi poradcem a klientem a komunikační schopnosti obou stran interakce.*

Předchozí kapitola byla především reflexí existujících systémových zákonitostí a principů tvorby reality jedince. Úkolem druhé kapitoly (stejně tak i třetí kapitoly) je další shromažďování podkladů pro naplnění cíle rigorózní práce, kterým je definování možností a omezení narativního poradenství dospělému jedinci (což je předmětem poslední páté kapitoly).

Pro rozmanitost systemických a narativních přístupů a vztažných termínů je nezbytné rozlišit základní pojmy, se kterými tento text pracuje a o které se opírá. V první kapitole jsem uvedl v rámci stručného historického exkursu, že termíny „systemický“ a „narativní“ jsou víc než označení pro dva přístupy poradenství (terapie). Jsou shrnujícími názvy pro vícero modelů, které sdílejí určité společné znaky a ze kterých systemické a narativní přístupy vychází.

- **Systemické poradenství** jako souhrn konceptů a modelů, na jejichž vzniku se svým specifickým způsobem podílela Minuchinova strukturální rodinná terapie, Vícegenerační model Boszormenyi-Nagye, Humanistická psychologie a především pak kybernetika, Teorie chaosu a Teorie autopoietických systémů.¹⁰⁵
- **Narativní poradenství** je v souladu s Gjuričovou¹⁰⁶ souborem modelů, ale také myšlenek, postupů a postojů, navazujících na systemické přístupy, vycházejících z postmoderní filozofie se *společnou základnou ve vyprávění a převyprávění životního příběhu (v naraci) a v metafoře sociálního konstrukcionismu*. K jejich rozvoji dochází od konce osmdesátých let

¹⁰⁵ SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd.Brno: Cesta, 2006, s.19 - 32, 46 - 51.

¹⁰⁶ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy. 1. vyd. Praha: Grada, 2003, s. 38 - 39.

minulého století a je pro ně typický akcent k *filozofii, sociologii, sociální psychologii a lingvistice*. Toto období pokračuje dodnes. *Poradenství* odlišme podle Ludewiga¹⁰⁷ od *terapie* a to především hloubkou a délkou intervence, úrovní přispění klienta k řešení problému a kompetencemi (výcvikem a vzděláním) poradce. Tento text pojednává především o *poradenství*. Narativní přístupy jsou spojeny se jmény zástupců jednotlivých přístupů¹⁰⁸ zejména de Shazera, Bergové, Andersena, Goolishiana, Hoffmanové, Andersonové, Whitea, Epstona, Freedmanové a Combse.

- **Andragogické poradenství**¹⁰⁹ je dále v textu vymezeno v rámci Klimentovy definice jako druh profesionálního *poradenství* určeného dospělému jedinci. Narativní *poradenství* je nedílnou součástí andragogického *poradenství* (jako jeden z vícero užívaných přístupů) a odráží principy komunikativního paradigmatu andragogiky. Narativní *poradenství* je předmětně zakotveno v psychologizujícím pojetí andragogiky,¹¹⁰ avšak vztah narativního *poradenství* k andragogice je mnohem hlubší a lze vést debaty, zda ho omezovat jen jako intervenci vůči dospělým, nacházejícím se v kritických uzlech své životní dráhy. Beneš¹¹¹ spatřuje roli *poradenství* téměř v každé andragogické práci (včetně vzdělávání) a podle autora se andragogická intervence bude orientovat na *poradenství* čím dal více a to nejen v pomáhající oblasti. Text se však pokusí dokázat, že zásadní roli v socializaci jedince hraje původní rodina a proto *je primárně zaměřen na narativní poradenství dospělým a řešení vztahových problémů v rodině*.

Narativní přístupy lze dle rozsahu potřebné pomoci využít jak v terapii, tak v *poradenství*. Z dostupných zdrojů navíc vyplývá, že narativní *poradenství* je reflexí postmoderního náhledu na svět a prakticky i tím nejnovějším, co lze z prostředí „post-systemických“ přístupů nabídnout. Podoba narativních přístupů je výsledkem průniku celého sledu myšlenkových zdrojů-počínaje teorií systémů, přes kybernetiku prvního a druhého řádu a myšlenky radikálního konstruktivismu po sociální konstrukcionismus a narativní metaforu.

¹⁰⁷ LUDEWIG, K. Systemická terapie. Praha: Pallata, 1994, s. 82 - 83. Podrobný výklad a *vymezení poradenství vůči terapii* s příklady poskytuje též Úlehlá. ÚLEHLA, I. Umění pomáhat. 2.vyd. Praha: SLON, 2005, s. 35 - 36.

¹⁰⁸ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2.vyd. Praha: Grada, 2009, s. 32 - 33,

¹⁰⁹ KLIMENT, P. Poradenský proces jako součást formálního curricula studijního oboru andragogika. In ŠIMEK, D. Kurikulum andragogiky. Olomouc: VUP, 2003, s. 239

¹¹⁰ BARTOŇKOVÁ, H.; ŠIMEK, D. Andragogika. 1. vyd.. Olomouc: VUP, 2002, s. 13.

¹¹¹ BENEŠ, M. Úvod do andragogiky. Praha: Katedra andragogiky a personálního řízení FF UK, 1997, s. 110 - 112.

II.1 Andragogické poradenství

Tématy obsaženými v celém textu se zabývá řada vědních disciplín, z nichž například vzpomenu antropologii, postmoderní filozofii, kybernetiku, především pak psychologii nebo sociologii. Narativní přístupy inspirované sociálním konstrukcionismem předpokládají využití pro široké spektrum klientů. Tato práce je pak jejich zúžením a zabývá se výlučně poradenstvím dospělým jedincům, jak je to patrné již z jejího názvu. Proto lze vnímat *narativní poradenství*, které popisují v tomto textu, především jako alternativu *andragogického poradenství*, jak ho definuje Kliment.¹¹²

Poradenstvím a problematikou interakcí mezi dospělými se věnuje vyjma výše zmíněných disciplín rovněž andragogika. Zastáváním takové pozice se andragogika etabluje za postmoderní vědu vycházející jak z poznatků, existence a fungování sociálních systémů, tak respektující poznatky sociálního konstrukcionismu. Vyplyvá to z rozsáhlého akčního pole andragogiky, které nelze redukovat jen na formy vzdělávání,¹¹³ neboť jejím předmětem *jsou také rozličné formy pomoci dospělému jedinci*.

V práci vycházím z pojetí andragogiky jako *integrální andragogiky*, kdy lze v našich podmínkách hovořit o tzv. **olomouckém pojetí andragogiky**. Andragogika, respektive přesněji řečeno integrální andragogika,¹¹⁴ se během svého vývoje etablovala jako problémově zaměřená disciplína se širokým záběrem,¹¹⁵ pro kterou je charakteristické, podobně jako pro poradenství a rodinou terapii, respektování celého komplexu sociálních souvislostí, které nečiní problém přesahovat do dalších společenských oborů a věd.¹¹⁶ V rámci své transdisciplinarity andragogice nestačí pouhá deskripce daného problému, ale jde dál, hledá metodologické nástroje a adekvátní řešení vymezených problémů napříč

¹¹² Na jakýkoliv druh profesionálního poradenství určeného dospělému jedinci lze nahlížet jako na **andragogické poradenství**. Andragogické poradenství podává obraz možných podob řešení existujících problémů dospělého člověka, z nichž se pak primárně zaměřuje na vztahy pomoci. KLIMENT, P. Poradenský proces jako součást formálního curricula studijního oboru andragogika. In ŠIMEK, D. Kurikulum andragogiky. Olomouc: VUP, 2003, s. 238 - 239.

¹¹³ Andragogika je pojímána v užším slova smyslu jako věda o vzdělávání dospělých, jak ji definuje například Beneš. BENEŠ, M. Andragogika: základní pojmy, přehled hlavních směrů, organizace vzdělávání dospělých, cílové skupiny, význam pro profesi. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, s. 14 - 18.

¹¹⁴ Pro široký kurikulární rozměr andragogiky je typický **integrální charakter**, který není omezen jen na vzdělávací obsahy. ŠIMEK, D. Kurikulum andragogiky stále skryté. In: Kurikulum andragogiky. ŠIMEK, D. Olomouc: VUP, 2003, s. 95.

¹¹⁵ Širší pojetí andragogiky je zřejmé rovněž z Palánovy definice: „Andragogika je věda o výchově dospělých, vzdělávání dospělých a péče o dospělé v celé šíři, zabývající se personalizací, socializací a enkulturací dospělých.“ PALÁN, Z. Výkladový slovník lidské zdroje. 1. vyd. Praha: Academia, 2002, s. 16.

¹¹⁶ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 47 - 48.

společenskovědními disciplínami, což se odráží také v poradenství.¹¹⁷ Zde vystupuje zřetelně normativní charakter andragogiky.

Pro komunikativní paradigma andragogiky a současně též pro naplnění cíle této práce je důležitá myšlenka, tvrdící, že poznání komunikačních principů v sociálních systémech je nezbytné pro optimalizaci a přetváření lidských vztahů;¹¹⁸ jde o to postihnout, jak a kým je strukturován a ovlivňován dominantní příběh a jakým způsobem může být převyprávěn, resp. nahrazován. Lze sice stěží předvídat kudy se bude vývoj systému ubírat, avšak dá se rozpoznat podstata a některé zákonitosti sociálního jednání jedinců, jejich motivy, formy chování a zažité způsoby komunikace, včetně vazeb v sociálním systému. V komunikativním paradigmatu andragogiky je *dospělý klient považován za aktivního zpracovatele informací*, který s pomocí poradce podniká kroky k uspořádání svých myšlenek ve smysluplný příběh.

Vlivem soudobé reality, charakteristické především dynamikou a narušením tradičních rodinných vazeb, vzrůstají požadavky na adaptivní potenciál jedinců. Jak uvádí Šimek,¹¹⁹ současná epocha by se dala nazvat obdobím permanentních společenských změn. Nelze předpokládat, že se setkáváme napříč současnou populací jen s jedinci, kteří si tzv. poradí sami. Především se vstupem jedince do dospělosti a s opuštěním původní rodiny se zvyšuje tlak na kompetence člověka přiměřeně fungovat v dnešním světě, což potvrzuje i Kliment.¹²⁰ Vyjma svépomoci a rad rodiny se jedinci nabízí různé formy poradenství jako všestranné činnosti, od samostatných konzultací po déletrvající, po dobu vícero setkání probíhajícího poradenství. Dá se zjednodušeně tvrdit, že v současné době se poradenstvím zabývají téměř všechny pomáhající profese.

Nepřeženu, když budu tvrdit, že bezmála každá práce, při níž dochází ke kontaktu s jinými dospělými lidmi, obsahuje potenciálně prvky andragogické intervence. Výsledkem takové činnosti je získávání a předávání informací, které jedincům a jejich rodinám umožňují rozšířit rozsah znalostí, resp. intrapsychických a sociálních dovedností řešit vzniklé problémy. Jsem zajedno s Klimentem,¹²¹ že

¹¹⁷ Široké akční pole integrální andragogiky definuje Bartoňková a Šimek. Pro pomáhající poradenství je důležitá především oblast psychologizujícího pojetí předmětu andragogiky. BARTOŇKOVÁ, H.; ŠIMEK, D. Andragogika. 1. vyd. Olomouc: VUP, 2002, s. 28.

¹¹⁸ BARTOŇKOVÁ, H.; ŠIMEK, D. Andragogika. 1. vyd. Olomouc: VUP, 2002, s. 28.

¹¹⁹ ŠIMEK, D. Kurikulum andragogiky stále skryté. In: Kurikulum andragogiky. ŠIMEK, D. Olomouc: VUP, 2003, s. 91.

¹²⁰ KLIMENT, P. Poradenský proces jako součást formálního curricula studijního oboru andragogika. In ŠIMEK, D. Kurikulum andragogiky. Olomouc: VUP, 2003, s. 238.

¹²¹ KLIMENT, P. Poradenský proces jako součást formálního curricula studijního oboru andragogika. In ŠIMEK, D. Kurikulum andragogiky. Olomouc: VUP, 2003, s. 237 - 238.

andragogické působení na dospělého člověka ve smyslu jeho růstu nemusí probíhat jen formou poradenství, avšak jeví se jako vhodná perspektiva, a to především s rozvojem rozličných komunikačních médií.

Připomínám, což z této práce také vyplývá, že pomáhat čili komunikovat, může klient nejen v rámci osobních setkání s poradcem. Nabízí se množství kanálů, od telefonického kontaktu přes internetové poradenství především formou on-line, případně prostřednictvím různých portálů, které nabízejí klientovi hojnost užitečných rad pro jeho snazší orientaci. Rozvoj sociálních sítí skýtá ještě před pár lety nemyslitelné možnosti a některé z nich využívá i poradenství. Není tak divu, jak potvrzuje třeba Lohisse,¹²² že se vytváří stále početnější vrstva klientů, kteří jsou pevně spjatí právě s komunikací po síti, se způsobem kontaktu, který považují za stále přirozenější a jsou jeho prostřednictvím vstřícnější k přijímání rozmanitých rad. Je to jejich kyberprostor. Rozvoj sociálních médií sice nabízí nové možnosti i pro andragogické poradenství, avšak jsou s tím spjata i některá omezení.¹²³

II.2 Vymezení narativního poradenství

Soudobé narativní přístupy¹²⁴ znamenají pro poradenství nový způsob myšlení. Přinášejí posun od radikálního konstruktivismu ke konstrukcionismu a odmítají nezměnitelné pravdy zakotvené v sociálních systémech prohloubením interpretativní metody. V pohledu sociálního konstrukcionismu existuje prožitek Já klienta v neustálé interakci s okolím. Jedincovo Já se vytváří a formuje prostřednictvím vyprávění v rámci *poradenského procesu*.

Poradenský proces mohu přirovnat ke geometrickým tvarům, tak jak své modely připodobňují někteří jejich autoři. Někdy se jedná o kruh (cyklus), jindy o stupně (stadia čili schodky vedoucí do vyššího patra) či úsečku z bodu A do bodu B. Přesto tento proces či procedura mají společné body, současně se i něčím liší, a přitom jsou každý jistý originál.¹²⁵

¹²² LOHISSE, J. Komunikační systémy. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2003, s. 166 - 170.

¹²³ V tzv. distanční formě poradenství chybí především možnost poradce pracovat s neverbálními klíči a emočními signály / vs. mnohoznačnosti psaného textu (např. chat nebo e-mailový kontakt). Pro využití rozličných poradenských manuálů platí v podstatě totéž a navíc chybí zpětná vazba od klienta.

¹²⁴ Jedná se především o zdroje: Terapie - konstruktivní a pomáhající rozhovory, Terapii jako dekonstrukci a Krátkou terapii orientovanou na řešení. SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 20.

¹²⁵ Poradenský proces lze obecně pojímat jako kontinuum o určitých krocích. Napříč spektrem často odlišných poradenských přístupů se jedná o: **1. Úvodní fázi s navázáním pracovního vztahu, 2. Dojednání zakázky, 3. Diagnostickou fázi** (ta však u systemických a narativních modelů chybí), **4. Pracovní fázi a 5.Ukončení.** GABURA, J. PRUŽINSKÁ, J. Poradenský proces. 1. vyd. Praha: SLON, 1995, s. 62 - 65.

Narativní poradenství vytváří pro klienta prostředí, ve kterém má šanci začít uvažovat o realitě kolem sebe i z jiného úhlu pohledu a tím vytvářet alternativní příběhy o sobě i své rodině.¹²⁶ Narativní poradenství tím umožňuje jedinci přizpůsobení se nepřetržitému proudu změn, nebo-li klient může volně vyprávět své myšlenky bez cenzury a sdílet s poradcem vše, co ho trápí. Je zcela na volbě klienta, která témata se rozhodne otevřít a která nechá před poradcem uzavřená (byť třeba jen dočasně). Snáze se toho dosahuje tzv. *nevědoucím přístupem* (angl. not knowing) *poradce*, jak ho definovali ve svém *spolupracujícím (kolaborativním) přístupu* Andersonová a Goolishian,¹²⁷ o jehož principy se v textu rovněž opírám.

S možností využití převyprávění příběhu (coby sledu jednotlivých životních událostí) jako konstrukci nové reality (příběhu) se přišlo v podstatě nedávno. Stála u toho řádka autorů, kteří tak reagovali na postřehy a praxi představitelů systemické školy a rodinné terapie a poradenství, shromážděné přibližně od padesátých let dvacátého století. V práci využívám především poznatků Whitea a Epstona,¹²⁸ rozpracovaných dalšími autory. Jsou jimi Freedmanová s Combsem,¹²⁹ Andersonová a Goolishian¹³⁰ a u nás Gjuričová s Kubičkou.¹³¹ Právě teze *spolupracujícího přístupu* Andersonové a Goolishiana¹³² použiji k souhrnu zásad poradenství, vycházejícího ze spojení narativity s filozofií sociálního konstrukcionismu a reflektujícího komunikativní paradigma andragogiky:

- Lidé a celé sociokulturní systémy jsou produkty sociální komunikace. V tomto duchu lze považovat poradenství především za lingvistickou záležitost, ačkoliv se poradenství vytváří mluvením včetně neverbální komunikace.
- Dokud nezačneme komunikovat, neznáme význam a nerozumíme. Poradenství je založeno na dialogu.

¹²⁶ VYMĚTAL, J. Speciální psychoterapie. Praha: Grada, 2007, s. 183.

¹²⁷ ANDERSON, H. Postmodern social construction therapies. dostupné z : <
<http://socialconstructiontherapies.yolasite.com/postmodern-social-construction-therapies.php>> [online] ,
aktualizováno 5.5.2011; FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009,
s. 65. Pozice *nevědění* neznámá podle Andersonové „nic nevím“, nýbrž je směřováním k *tomu, co ještě
není známo*.

¹²⁸ WHITE, M.; EPSTON, D. About Narrative Therapy. [online], poslední aktualizace 26.4. 2011, Dostupné
z WWW: http://www.narrativetherapycentre.com/index_files/Page378.htm

¹²⁹ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009.

¹³⁰ ANDERSON, H. Postmodern social construction therapies. dostupné z : <
<http://socialconstructiontherapies.yolasite.com/postmodern-social-construction-therapies.php>> [online] ,
aktualizováno 5.5.2011.

¹³¹ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada,
2009.

¹³² ANDERSON, H. Postmodern social construction therapies. dostupné z : <
<http://socialconstructiontherapies.yolasite.com/postmodern-social-construction-therapies.php>> [online] ,
aktualizováno 5.5.2011; VYBÍRAL, Z. Psychologie jinak - Současná kritická psychologie. 1.vyd. Praha:
Academia, 2006, s. 172 - 173.

- Společným vytvářením významů se v poradenství uspořádávají problémy. Problémové oblasti získávají mluvením tvar a strukturují se do formy příběhu.
- Poradenství je oboustranná komunikace. Jedná se o nepřetržitou a obousměrnou výměnu významů v rámci dialogu.
- Úkolem poradce je být umělcem na konverzaci. Jeho jedinou expertní rolí je, že umí vytvořit prostor pro dialog a umí facilitovat.
- Hlavními nástroji poradce jsou otázky z pozic nevědění.
- Problémy klienta existují v jazyce a lze je považovat za jedinečné, podobně jako jím vytvářené příběhy.
- Změna spočívá ve tvorbě nového příběhu, pohledu na své okolí a realitu, kterou klient společně s poradcem vnímá.

Andersonová a Goolishian ve svém přístupu výstižně seřadili základní zákonitosti, které jsou pro postmoderní světový názor typické. Jejich zásady jsou reflexí a odmítnutím jedné Reality a upřednostněním realit...x...realit, neexistují žádné nezměnitelné pravdy. Navíc lze „mezi řádky“ vnímat důraz nejen na příběhy, nýbrž na příběhy o příbězích.

Co by to mohlo znamenat pro narativní poradenství a jeho limity? Především je to zdůraznění vlivu intersubjektivního vnímání jedince a určitého postoje k realitám. Ke klientovi nelze přistupovat jako k objektu, o kterém známe pravdu. Narativní poradenství odmítá objektivitu modernity s důrazem na fakta. V opačném případě stahuje poradce klienta do osidel mechanisticky vytvořených pravidel, v jejichž spárech se klient postupně začne cítit jako bezmocný. V myšlenkách se pak navrací jako pasivní loutka do spárů svého nevyřešeného problému a na poradenský proces rezignuje.

K principům spolupracujícího přístupu se dá dodat ještě poznatek od Hartla.¹³³ Ten si všímá skutečnosti, že současné narativní přístupy pomáhají klientům nejen řešit problémy v retrospektivě, nýbrž je učí předjímat i budoucí problémy. Učí je rozpoznávat nejen kořeny jejich současného chování, ale rovněž známky blížící se rodinné krize, nad kterou lze získat kontrolu.

¹³³ HARTL; P. In. MATOUŠEK, O. Metody a řízení sociální práce. 1.vyd. Praha: Portál, 2003, s. 88.

Andersonová s Goolishianem¹³⁴ spatřují v *narativní metodě posun dál od paradigmatu kybernetiky druhého řádu, jako důležitého mezníku systemických přístupů, k hermeneuticko-interpretaci pozici poradce*. V tomto prostředí se poradce víc než o strukturu, zpětnovazební systémy, anamnézu, třídění a kategorizaci klientova příběhu zabývá zkoumáním významů, které klient přisuzuje problémovým, tedy dominantním příběhům ve svém životě.

Narativní poradenství podněcuje v klientovi vážit si vlastních odlišností. Je vybízen k vytváření příběhů, které vhodně zapadají do nových (obměněných) specifik jeho rodiny. Situace a příběhy, které klient sám důkladněji pozná, se mění lépe. Pokud ve skupinové (rodinné) formě poradenství jednotliví členové rodiny slyší své vzájemné odpovědi, mění se tím také oni samotní. Jak citují Haley nebo Freedmanová s Combsem¹³⁵ Ericksonovy myšlenky, tím že jedinci postupně hledají v rámci rozhovoru odpovědi na jednotlivé poradcovy otázky, vstupují do reality, která zrcadlí jejich vzájemnou provázanost. Pocity jednoho tak mohou evokovat změny a zvědavost u dalších členů rodinného systému.

Z pohledu transakční analýzy by pak bylo možno přirovnat proces převyprávění dominantních příběhů a hledání alternativních příběhů k rekonstrukci scénářových rozhodnutí, jako pokusů o udržení systému rodiny pohromadě.¹³⁶ Mnohokrát se jedná o paradoxní situace, které není rodina s to pochopit a zdají se jí iracionální. Nicméně, jak zmiňuje Watzlawick,¹³⁷ mnohé z toho, co se poradce dozví, ať to zní jakkoliv absurdně, má pragmatický význam a je použitelné při práci nejen s klientem, ale i s celou rodinou.

O dynamice narativního poradenství svědčí skutečnost, že klient si může často během převyprávění svého příběhu zpozorovat, že se již jako aktivní účastník zapojil do konstrukce jiného příběhu, tedy alternativního příběhu. Důvod takové změny je prostý a mohu jej pro poradenský proces zobecnit. Jak si všimnul během dlouholeté praxe Jacobsen,¹³⁸ žádný člověk nedokáže zůstat stejný, když se mění podmínky jeho reality a kontext situace, ve které se nachází. Taková myšlenka není

¹³⁴ ANDERSON, H. Postmodern social construction therapies. dostupné z : <
<http://socialconstructiontherapies.yolasite.com/postmodern-social-construction-therapies.php>> [online],
aktualizováno 5.5.2011; VYBÍRAL, Z. Psychologie jinak - Současná kritická psychologie. 1.vyd. Praha:
Academia, 2006, s. 171 - 172.

¹³⁵ HALEY, J. Neobvyklá psychoterapie Miltona H. Ericksona. 1.vyd. Praha: TRITON, 2003, s. 256 - 257;
FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 28 - 31.

¹³⁶ HENNIG, G., PELZ, G. Transakční analýza. Terapie a poradenství 1.vyd. Praha: Grada, 2008, s.
259.

¹³⁷ WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J.B.; JACKSON, D.D. Pragmatika lidské komunikace. 1.vyd.
Hradec - Králové: Konfrontace, 1999, s. 199 - 200.

¹³⁸ JACOBSEN, O. Rodinné konstelace v psychoterapeutické praxi. 1. vyd. Olomouc: Fontána, 2009,
s.109.

ničím jiným, než prostým důkazem dynamiky systémových procesů, které se kolem klienta odehrávají.

Při narativním poradenství však nestačí jen převyprávět nový příběh jako reflexi řešení starého problému.¹³⁹ *Nový příběh musí být rovněž prožit mimo poradenský proces.* Jen při svém uskutečnění bude mít potřebný transformační účinek. Problémy je potřebné pojmenovat a měnit i jinde než v poradenství. O tom jsou bezpochyby přesvědčeni jak Ludewig,¹⁴⁰ Chvála s Trapkovou,¹⁴¹ tak i Gjuričová a Kubička.¹⁴²

Současné narativní modely vycházející z postmoderní filozofie a sociálního konstrukcionismu mohou být považovány za přínos do pestré mozaiky pomáhajících přístupů. Zdaleka ne všichni pomáhající pracovníci však sdílejí podobné nadšení jako jejich tvůrci a zastánci. Důvodů odstupu vůči narativním přístupům bude patrně více a dala by se o nich vést rozsáhlá debata. Vyplývá to ze skutečnosti, že jsme neustále svědky poměrně značné rozmanitosti a nejednotnosti poradenských a terapeutických škol (aktuálně kolem čtyř stovek).¹⁴³ Dají se též dohledat polemiky, které apelují na rizika práce s traumatizovanými jedinci (domácí násilí, zážitky blízké smrti, úmrtí blízkého člověka, nehody, válečné konflikty, a další).¹⁴⁴ Rovněž se lze setkat s oponenty, tvrdícími, že ne všichni jedinci jsou s to srozumitelně a jasně formulovat své každodenní zážitky a dát jim formu příběhu, což se pokusí doložit také tento text.

¹³⁹ Problémy v komunikaci mají kořeny v rodinném systému. Existuje přímá úměra mezi tím, jak členové rodiny navzájem komunikují, a podobou jejich problému. V rodinách, ve kterých panuje skrytá forma komunikace, dochází zpravidla k eskalaci problému častěji. Jakmile se žádosti nebo stížnosti jednotlivých členů rodiny stanou skryté, také komunikace mezi nimi se stává pro kteroukoliv třetí osobu nepřehledná a matoucí. SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 25, 27.

¹⁴⁰ LUDEWIG, K. Základy systemické terapie. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 38.

¹⁴¹ CHVÁLA, V.; TRAPKOVÁ, L. Rodinná terapie a teorie jin-jangu. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 150 - 160.

¹⁴² GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 13.

¹⁴³ VYBÍRAL, Z.; ROUBAL, J. Současná psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2010.

¹⁴⁴ SKORUNKA, D. Narativní přístup v psychoterapii: pohled psychoterapeuta a klienta. Disertační práce. Brno: FSS MU, 2008, s. 51 - 52.

II.3 Role poradce a klienta v narativním poradenství

Myšlenkové proudy vyúsťující v narativní metodě z konce devadesátých let minulého století umožňují klientovi maximum možného prostoru k seberealizaci jak v individuální, tak skupinové formě poradenství,¹⁴⁵ v čemž lze spatřovat léčebný účinek poradenského procesu. V poradenském procesu se otvírá prostor, ve kterém se může klient bez obav svěřit s příběhy, které jsou pro jeho rodinné zázemí, respektive sociální systém, ze kterého přichází, bezmála tabu.

Narativní poradenství nepředepisuje žádné určité uspořádání aktérů poradenského procesu. Tím může být bez zábran použito jak u jednotlivců, tak pro páry nebo rodiny, usoudí-li poradce, že jsou pro vytvoření rodinného diskurzu další osoby rodiny nezbytné. Role současných poradců považuje Ludewig¹⁴⁶ za proměnné, poradce se může nacházet v pozici „rozumějícího mistra dialogu“, popřípadě „vynálezce řešení,“ není vyloučeno, že se poradce ocitá též v pozici „koautora“ nového životního příběhu klienta.

Celý poradenský proces je v širším slova smyslu založen na principu reciprocity a klient, který přichází obvykle se silnou motivací, předpokládá, že jeho zisk nebude jen zdánlivý.¹⁴⁷ Na klientovi záleží, jestli získá na svoji situaci náhled (dokáže svoji aktuální situaci a její kontext popsat), zda je odhodlán problém řešit a uznat, že existují věci a situace, které nemůže mít pod kontrolou. V opačném případě platí, co uvádí Kliment.¹⁴⁸ Tvrdí, že pokud klient na spolupráci s poradcem plně neparticipuje a nevkládá do definování problému a hledání řešení, co je v jeho silách, má poradenský proces tendenci navracet klienta zpět k obvyklým způsobům fungování.

Klient se ocitá v pozici *aktivního komunikačního článku*. V okamžiku, kdy si zvolil některou z forem poradenství a kontaktoval jakoukoliv z pomáhajících institucí, začíná jeho cesta k nápravě řešení vlastního problému, učinil tím první krok a definoval sám sobě problém. Klient si přeje odstranit to, co v jeho životě nefunguje a brání mu v harmonickém fungování. Zda je schopen absolvovat řadu

¹⁴⁵ Jak uvádím v první kapitole, za klienta je považována v systemickém a narativním pojetí *celá rodina*, čili nejen jedinec, nebo dyáda (manželé, partneři). Ze systémových souvislostí vyplývá, že naplněním zakázky klienta - jedince dojde vždy ke změně v celé rodině.

¹⁴⁶ LUDEWIG, K. Systemická terapie. Praha: Pallata, 1994, s. 91 - 95.

¹⁴⁷ SULLIVAN, H.S. Psychiatrické interview. Praha: TRITON, 2006, s. 40 - 41, 77, 160, 258.

¹⁴⁸ KLIMENT, P. Poradenský proces jako součást formálního curricula studijního oboru andragogika. In ŠIMEK, D. Kurikulum andragogiky. Olomouc: VUP, 2003, s. 238.

terapeutických rozhovorů, které ho mohou posouvat blíže k řešení problému, je víceméně v jeho režii.¹⁴⁹

S odvoláním na Gjuričovou a Kubičku¹⁵⁰ mohou potvrdit, že v poradenství založeném na spolupráci klienta a poradce (spolupracující přístup), není poradce kompetentní rozhodovat, co je a není pravda a co klient dělá špatně či dobře. Smysl jeho intervence spočívá v rámci maximální otevřenosti vůči klientovi, v porozumění jeho světu, který se snaží přijímat takový, jakým je během vzájemných setkání prezentován.

Poradce spolu s klientem probírají záležitosti, které považují za potřebné a jež vyvěrají z průběhu rozhovoru. Formují tím společně příběh o událostech, které se klient rozhodl v poradenství otevřít. Ve shodě s vícero autory¹⁵¹ se potvrzuje, že na úspěchu narativního poradenství se podílí stejnou měrou jak poradce, tak klient.

Lze přijmout tvrzení Andersonové, která uvádí, že poradce sice neví, jak to je u klientovy rodiny, ale ví, co o tom klient říká.¹⁵² Což poradce v narativním poradenství nepovažuje za pouhý proud slov, ale za význam, který se za slovy skrývá. Klient dává prostřednictvím vyprávění smysl svému příběhu.

Podrobně se poradenskému procesu v narativním modu věnují Freedmanová s Combsem¹⁵³ a nabízejí celou řadu vysvětlení všeho dění, které se během setkání poradce a klienta odehrává. Klient především uspořádává své prožitky do časových posloupností, čímž získává soudržný popis sebe (jaký jsem?) a okolní reality (jak to vypadá kolem mě?). Sám dostává maximum možného prostoru pro myšlenky o restrukturalizaci sebe sama a kontextu vlastní situace.

Významy, které klient událostem přikládá, jsou pro poradce důležitější, než věcný obsah komunikace, který nemusí vnímat celá rodina totožně. Cílem poradenství je najít pro každou klientovu situaci vhodný úhel pohledu. Jedná se o takový postoj k problému, který by mohl v klientovi vyvolat pozitivní pocit, který bude sám akceptovat. Zdaleka to neznamena, že důrazem na pozitiva v klientově

¹⁴⁹ SATIROVÁ, V.; BANMEN, J.; GREBEROVÁ, J.; GOMORIOVÁ, M. Model růstu - Za hranice rodinné terapie. 1. vyd. Brno: Cesta, 2005, s. 32 - 33; LUDEWIG, K. Základy systemické terapie. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 66. Taková tvrzení jsou typická též pro systemické přístupy pod vlivem kybernetiky prvního a druhého řádu.

¹⁵⁰ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 43.

¹⁵¹ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 108; JACOBSEN, O. Rodinné konstelace v psychoterapeutické praxi. 1. vyd. Olomouc: Fontána, 2009, s. 51 - 53.

¹⁵² Skutečnost, že klientovi někdo naslouchá, považuje též Wittemann samu o sobě za uzdravující. Poradce by se přitom měl v mezích možností oprostit od vlastních interpretací klientova příběhu. WITTEMANN, A. Architektura vnitřního světa člověka: začínáme chápat sami sebe. 1. vyd. Praha: Maitrea, 2011, s. 195.

¹⁵³ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 53, 112, 119.

historii jsou popírána negativa, spíše se podle Jacobsena¹⁵⁴ jedná o postupnou integraci pozitiv do jeho života.

Selekce událostí, které klient prezentuje, je reflexí faktu, že verze „rodinných příběhů“ ostatních členů rodiny a jejich životní zkušenosti nemohou být s jeho příběhem identické. V každé rodině se postupně vyvíjí více příběhů zrcadlících vzájemné vztahy.¹⁵⁵ V dysfunkčních rodinách pak mohou převyprávěné události expandovat až do stadia vzájemné neslučitelnosti. Avšak i v tomto případě existují možnosti, jak problémy vyřešit. Rozhoduje zkušenost a osobnostní potenciál každého jedince, coby experta na vlastní život.

Dominantní příběhy z klientova života, spojené životním kontextem, vyplavují do popředí jeho problémy, podle Ludewiga se vytváří *problémový systém*.¹⁵⁶ V narativním poradenství, jako v umění používání sledu otázek a odpovědí, se klient postupně posouvá k porozumění možných kořenů vlastních problémů, které živí jeho dominantní příběhy.

Vytvářený příběh při poradenském rozhovoru patří klientovi a je hluboce osobní. Na poradci je podle Andersonové,¹⁵⁷ aby klienta směřoval k dobrému konci, a využívá přitom spíše pozice již zmíněné „zvědavosti a nevědění.“ Nemůže znát, kam se příběh klienta obrátí, může ho jen spoluvytvářet, a to kousek po kousku. Každá podrobnost strukturující příběh stojí na tom předchozím. Jako prvek v mozaice může navazovat až tehdy, když je předchozí detail definován a dostane své místo.

U některých klientů převládá názor, že impuls pro změnu naleznou návratem do vlastní minulosti, kterou tím lépe pochopí. Hledání v minulosti však jedince spíše odvádí od jeho současných pocitů a událostí. Klient potřebuje vědět, co cítí nyní a co je jeho aktuálním problémem, jak se může podívat na problémovou situaci novým způsobem a jak s ní lze zacházet. Každé setkání poradce a klienta je proto zaměřeno především na přítomnost a na detailní práci směřující ke změně navyklých vzorců, které bývají často považovány za významné faktory udržování

¹⁵⁴ JACOBSEN, O. Rodinné konstelace v psychoterapeutické praxi. 1. vyd. Olomouc: Fontána, 2009, s. 72.

¹⁵⁵ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 38; JACOBSEN, O. Rodinné konstelace v psychoterapeutické praxi. 1. vyd. Olomouc: Fontána, 2009, s. 95

¹⁵⁶ LUDEWIG, K. Základy systemické terapie. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 75 -79. Poněvadž se v této práci nacházím společně s čtenářem současně v systemickém paradigmatu, není od věci nazvat pracovní vztah mezi poradcem a klientem v pojetí školy z Milwaukee jako *systém řešení*, ve který se problémový systém mění, nebo podle Úlehlova „Umění pomáhat“ lze hovořit též o *pomáhajícím systému*. ÚLEHLA, I. Umění pomáhat. 2. vyd. Praha: SLON, 2005, s. 11 - 12. Centrum krátké terapie (Brieftherapy) v Milwaukee (USA) bývá spojováno především se jmény Insoo Kim Bergové a Steva de Shazera.

¹⁵⁷ ANDERSON, H. Postmodern social construction therapies. dostupné z : <
<http://socialconstructiontherapies.yolasite.com/postmodern-social-construction-therapies.php>>[online], aktualizováno 5.5.2011.

nežádoucích pocitů chování.¹⁵⁸ Dá se to tvrdit i přesto, že se podle Jonesové a Asena¹⁵⁹ poradce pohybuje v čase tam i zpět, od reakcí na současné problémy směrem do minulosti. K příběhu lze dospět skrze minulost a současnost s přesahem do vizí budoucnosti.

Z vícero indicií uvedených v textu vyplývá, že udržení „narativní“ (postmoderní, konstrukcionistické) pozice a trendu *pomáhat* klientovi, víc než ho *kontrolovat*,¹⁶⁰ není zdaleka snadná záležitost. Během sestavování své „kuchařky“ narativního poradenství narazili nejen na tyto tendence u pomáhajících profesí zmiňované rovněž Ludewigem a Whitem, také Freedmanová s Combsem. Nejprve vypracovali seznam pokynů jako vodítko pro poradce a terapeuty, posléze jej však přepracovali do série otázek, sloužících pomáhajícím profesím ke snazší orientaci ve vedení poradenského rozhovoru s klientem. Jsou jimi následující otázky s komentářem pod čarou:¹⁶¹

- „Žádám o popis více než jedné reality?“
- „Naslouchám tak, abych pochopil, jak byla prožívaná realita tohoto člověka sociálně utvářena?“¹⁶²
- „Čí jazyk zde dostává privilegium?“¹⁶³
- „Jaké příběhy sytí problémy mého klienta?“¹⁶⁴
- „Zaměřuji se na význam, ne na „fakta““

¹⁵⁸ Krátkým exkursem k psychoanalýze, myšlenke Sullivana, lze potvrdit, že během setkání klienta s poradcem dochází k „izolaci“ problému a neadaptivních vzorců klienta, které sám vnímá jako nepříjemné a k odžití často i traumatických epizod v jeho životě. Zkráceně mohu přeformulovat tyto myšlenky od Sullivana citátem Kierkegaard: „Člověk může pochopit život jen při ohlédnutí zpět, žít jej však musí směrem dopředu.“ JACOBSEN, O. cit. dle Kierkegaard, S. Rodinné konstelace v psychoterapeutické praxi. 1. vyd. Olomouc: Fontána, 2009, s. 143; SULLIVAN, H. S. Psychiatrické interview. Praha: TRITON, 2006, s. 28.

¹⁵⁹ VYBÍRAL, Z. cit. dle Asen, Jonesová. Psychologie jinak - Současná kritická psychologie. 1. vyd. Praha: Academia, 2006, s. 180.

¹⁶⁰ ÚLEHLA, I. Umění pomáhat. 2. vyd. Praha: SLON, 2005, s. 21 - 23, 32. Míru direktivity poradce vůči klientovi rozlišuje Úlehla na kontinuu od **POMOCI ke KONTROLE**. V andragogické intervenci bude snahou poradce především pomáhat. (vyjma situací akutní krize, psychopatologie, ap.).

¹⁶¹ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 60 - 61; WHITE, M.; EPSTON, D. About Narrative Therapy. [online], poslední aktualizace 26.4.2011, Dostupné z WWW: http://www.narrativetherapycentre.com/index_files/Page378.htm;

LUDEWIG, K. Základy systemické terapie. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 92 - 93.

¹⁶² Jaké jsou zdroje prožitků a vytváření reality klienta?

¹⁶³ Snažím se pochopit jako poradce jazykový popis klienta nebo převládá můj vlastní jazyk? Jaké důsledky mají jazykové rozdíly pro poradenský proces?

¹⁶⁴ Jsou ve vyprávění klienta zřejmé dominantní příběhy, které ho omezují natolik, že není schopen prožitků jiných příběhů, které by posílily jeho kompetence ke změně? Mohu u klienta identifikovat „utiskující“ příběhy? Je možné u klienta iniciovat změnu vystavěnou na pozitivních vycházejících z „utiskující“ příběhů?

- „Hodnotím svého klienta nebo jej vybízím, aby on sám vyhodnotil širokou škálu věcí?“¹⁶⁵
- „Začleňuji své názory do své osobnostní zkušenosti?“¹⁶⁶
- „Jsem zapojen do patologizování nebo normativního myšlení?“¹⁶⁷

Je zřejmé, že White, Freedmanová a Combs směřují hlouběji do nitra samotných narativních přístupů jako sledu otázek, odpovědí, hledání významů a utiskujících diskurzů. Z definování rolí poradce a klienta v narativním poradenství vyvstává ještě potřeba zmínit se podrobněji o podobě poradenského vztahu.

II.3.1 Pracovní vztah mezi klientem a poradcem

Pro většinu forem poradenství, narativní metodu nevyjímaje, je *typické vytvoření pracovního vztahu*. Gallessichová¹⁶⁸ charakterizuje poradenství, v nejobecnějším významu slova, jako *vztah* (mezi poradcem a klientem), který vznikl na základě požadavku klienta o vyřešení problému a který vyvstal z jeho aktuální situace.

Ačkoliv andragogika preferuje především vztahy¹⁶⁹ volnosti a rovnosti mezi poradcem a klientem, lze bez námitek přijmout premisu Gjuričové a Kubičky,¹⁷⁰ že nejideálnější je taková podoba vztahu, která jak poradci, tak klientovi vyhovuje, čili reflektuje potřeby situace a možnosti poradce, což zrcadlí především úvodní setkání poradce a klienta. Jedná se o vztah, ve kterém může poradce nejlépe naplnit poslání poradenského procesu a být v něm jak v pozici poradce a experta, tak současně nevzbuzovat v klientovi dojem všemohoucnosti, vševědoucnosti a neomylnosti. V poradenském vztahu poradce pomáhá klientovi vyjasnit jeho požadavky, vymezit, co je jeho přáním a co proveditelnou zakázkou.¹⁷¹ Úlehla¹⁷²

¹⁶⁵ Ocitám se ve spárech svých hypotéz nebo reflektuji fakta z klientova příběhu tak, jak je vidí on sám? Např.: „Jak vnímáte naši společnou práci?“ „Čemu dáváte v životě přednost?“

¹⁶⁶ Jsem pro klienta čitelný co se týče mých hodnot, postojů a mých záměrů v kontextu klientova příběhu?

¹⁶⁷ Definuji problémy společně s klientem v závislosti na tom, co je v osobní zkušenosti mého klienta problémové? Snažím se vedením poradenského rozhovoru o vytváření základů pro alternativní příběh nebo mám tendenci kategorizovat a začleňovat příběh klienta do nějakých schémat?

¹⁶⁸ GALLESSICH, J. *The Profession and practise of consultation*. 1.vyd. Jossey-Bass Inc.Publishers 350 Sansome Street, San Francisco, California 94104, 1982, s. 7.

¹⁶⁹ Různé poradenské přístupy kladou v pracovním vztahu mezi poradcem a klientem odlišný důraz na **míru direktivity poradce**. V naší kulturní destinaci se nabízejí podle Úlehly tři základní modely poradenství, odrážející různou míru direktivity. Pro andragogické poradenství je typické **kommunikativní paradigma** jako model, vycházející z antických myšlenek a z autonomie jedince. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 2.vyd. Praha: SLON, 2005, s. 19.

¹⁷⁰ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 149 - 151.

¹⁷¹ Při formování zakázky a cíle je vhodné zjistit, zda se jedná o skutečnou zakázku klienta, nebo by měla být naplněna potřeba třetí osoby, které dělá klient „prostředníka“. Přeje si někdo jiný, aby klient dosáhl cíle? DRYDEN, W. *Poradenství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 64 - 66.

¹⁷² ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 2.vyd. Praha: SLON, 2005, s. 80 - 81.

klade důraz především na přiměřenost a realizovatelnost zakázky a na úsilí, které by mělo naplnění zakázky klienta stát.

Poradenský vztah v narativní perspektivě představuje proměnlivé pozice mezi poradcem a klientem. Gjuričová a Kubička¹⁷³ tento názor podporují a tvrdí, že pracovní vztah se může během poradenství rozvinout v různé vztahové modalitty, které je ze strany poradce potřebné reflektovat.

Ze samotného principu institutu jakéhokoliv pomáhání se však nelze vyhnout *určité asymetrii ve vztahu mezi poradcem a klientem*. Je to dáno především faktem, že součástí každého poradenského procesu je *moc* daná jak pozicí poradce a jeho instituce, tak jeho výcviky a vzděláním, včetně individuálních zkušeností poradce.¹⁷⁴

Lze se v tomto tvrzení opřít opět o Gjuričovou s Kubičkou¹⁷⁵ a taktéž o Vybírala,¹⁷⁶ kteří uvádějí, že moc pomáhajícího pracovníka je konstruována implicitně jako součást poradenského vztahu. Jde o moc, která vyvěrá jednak z předem rozdělených rolí, tak z množství setkání, které poradce společně s klientem absolvovali. Potenciál možné asymetrie ve vztahu poradce – klient tak tkví ve skutečnosti, že je to klient, kdo navázáním kontaktu s poradcem „žádá o pomoc.“ Tím apriori přiznává svoji omezenou autonomii.

Uvedené myšlenky lze potvrdit i míněním Satirové.¹⁷⁷ Uvádí, že odpovědnost poradce za řešení problému je v jeho rukou zejména v případě, kdy je vhodné podpořit klienta v nesnadném a dlouhodobém procesu změny, který pro něho znamená krok do neznáma. Nadto klienti, kteří utrpěli bytostnou ztrátu, chtějí, aby jim poradce emočně porozuměl a stal se svědkem jejich příběhu. Stal se pro ně určitým zrcadlem jejich problému. To samo o sobě vyvolává v klientovi určitý respekt k poradci.

Limity (hranice) pracovního vztahu mezi poradcem a klientem

Dodržení potřeby *limitů (hranic)* ve smyslu vymezení sebe sama jako poradce vůči klientovi je nezbytnou a důležitou součástí každého poradenského vztahu. Naplněním této potřeby se chrání nejen poradce, nýbrž též klient. Limity určují hranici, za kterou nelze jít v rámci kompetencí poradce a pomáhající organizace

¹⁷³ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2.vyd. Praha: Grada, 2009, s. 149 - 150.

¹⁷⁴ KOPŘIVA, K. Lidský vztah jako součást profese. 5. vyd. Praha: Portál, 2006, s. 40 - 42.

¹⁷⁵ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2.vyd. Praha: Grada, 2009, s. 149 - 151.

¹⁷⁶ VYBÍRAL, Z. Psychologie jinak - Současná kritická psychologie. 1.vyd. Praha: Academia, 2006, s. 265.

¹⁷⁷ SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 136 - 137.

při naplňování zakázky klienta. Obvykle se jedná o poučení klienta, co může od spolupráce očekávat a zda je jeho zakázka proveditelná. Zakázku klienta lze modifikovat jak v rámci prvního vzájemného setkání, tak ji korigovat operativně během poradenského procesu. Bývá tomu tak zvláště v situacích, ve kterých vyplynou na povrch fakta nebo potřeby obou stran poradenského procesu, jež je vhodné zohlednit a které nebyly známy při definování zakázky.

Co si lze představit pod pojmem limity ve vztahu mezi poradcem a klientem, uvádí stručně Kopřiva, zabývající se zevrubně lidským vztahem mezi pomáhajícím pracovníkem a klientem:¹⁷⁸ „*Hranicí ve vztahu mezi dvěma lidmi zde míníme dělítko, které určuje, co je záležitostí mou a co je záležitostí druhého.*“

Lze potvrdit slovy Gjuričové a Kubičky,¹⁷⁹ že limity (hranice) ve vztahu mezi klientem a poradcem vytváří především zmiňované poradcovy vlastní hodnoty, výcvik a „škola“, jejichž zásady zastává. Je tomu tak i přesto, že se v narativním poradenství pomáhající pracovník pokouší zříkat vlastních vzorců a subjektivních vysvětlení a nabízí klientovi čas na spolupráci a svoji odbornost zejména na vedení poradenského procesu (intervence).

Klient může z poradenského vztahu kdykoliv odstoupit, domnívá-li se, že spolupráce s poradcem nenaplnuje jeho očekávání. Dodržením limitů ze strany poradce je respektována samostatnost klienta jako dospělého jedince a je naplňována důležitá premisa poradců, tvrdící, že měnit může vždy každý jen sám sebe. Klient přispívá do pomáhajícího vztahu svým expertním pohledem na svoji vlastní rodinnou situaci.

Poradcův příspěvek do poradenského vztahu pak vyplývá mimo toho, co bylo výše zmíněno, z jeho *nadhledu na zmíněný problém, z umění vést poradenský proces směrem ke tvorbě alternativ k problémovému příběhu, dále z dovedností používání vhodných otázek a z reflexe klientových odpovědí*. V opačném případě může ustrnout poradenský vztah na „mrtvém bodě“.

Lze sumarizovat, co přináší narativní poradenství dospělému klientovi a co je posláním poradce:

Pro narativní poradenství jako jednu z modalit andragogického poradenství je typické, že nechce primárně v klientovi něco změnit, nýbrž mu poskytuje především *prostor pro konverzaci*. Poradce z pozice „nevědění“ navrhuje a nabízí klientovi

¹⁷⁸ KOPŘIVA, K. Lidský vztah jako součást profese. 2.vyd. Praha: Portál, 1997, s. 25.

¹⁷⁹ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2.vyd. Praha: Grada, 2009, s. 150.

možné a *proveditelné alternativy*¹⁸⁰ práce na sobě samotném. Skrze komunikaci může klient *lépe pochopit vše, co sám vyložil a pojmenoval*. Využitím narativní metody vzniká *rámcový popis jednotlivých událostí*, které během jednotlivých setkání mezi poradcem a klientem postupně získávají *strukturu příběhu*. Oproti expertnímu přístupu v poradenství převažuje v narativním poradenství aktivita klienta, který určuje témata, o kterých se bude hovořit. Takto je posilována klientova schopnost vytvářet a především přetvářet vlastní realitu. Jak doplňuje Ludewig,¹⁸¹ pomoc se rozvíjí především na základě klientovy zakázky. Ačkoliv je východiskem pro narativní poradenství komunikativní paradigma, nelze se ani zde vyhnout určité asymetrii ve vztahu mezi poradcem a klientem, jako odrazu moci poradce a instituce.

¹⁸⁰ Vzhledem k existenci vícero možností řešení problémů je vztažmo k Luhmannově koncepci sociálních systémů nutná **redukce complexity**, která je spojena se selekcí, výběrem vhodné alternativy. Redukce complexity probíhá kontingentně vzhledem ke svému okolí. Ve stávající struktuře systému se tak mohou objevovat jiné možnosti jednání a řešení problémů, než ty, které jsou už pevně zafixovány a „drží“ systém pohromadě. Kontingence zde znamená pouze to, že se uskuteční jedna z nabízených možností jednání a nastane nová situace, která je důsledkem „nahodilé“ události. ŠUBRT, J. a kol. Postparsonovské teorie sociálních systémů. Kapitola: K Luhmannově koncepci diferenciaci sociálního systému. 1.vyd. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum, 2007, s.133; PIORECKI, V. Kapitola: Teorie complexity In ŠUBRT, J. a kol. Postparsonovské teorie sociálních systémů. 1.vyd. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 215 - 222.

¹⁸¹ LÜDEWIG, K. Systemická terapie. Praha: Pallata, 1994, s. 89.

III METODA NARATIVNÍHO PORADENSTVÍ

Třetí kapitola je vedena snahou o představení narativního poradenství jako *jedné z metod pomáhajícího poradenství dospělému jedinci*. Jedná se o metodu, jenž pomáhá jedinci „hledat mezery“¹⁸² v životních příbězích (rozšiřování významů), zpochybňovat jeho realitu v oblastech, ve kterých by nedostatky neočekával. A naopak pohlížet na vlastní příběh vycházející z původní rodiny jako na spojitý celek v místech, ve kterých sám vidí po léta fakticky neexistující pochybení a rozpory. Cílem této kapitoly je demonstrovat metodu narativního poradenství jako proces převyprávění, coby dekonstrukci a rekonstrukci (konstrukci nového) příběhu klienta, externalizaci jeho problému a vytváření alternativního příběhu.

III.1 Převyprávění příběhu

Narativní metoda prezentuje život člověka jako sled příběhů se začátkem, nějakým průběhem a koncem. Vytváří se přitom jakoby celá kniha „povídek“ o životě jedince. Sestává se jako každý jiný svazek historek z příběhů poutavějších i těch, které časem přecházejí v zapomnění.

V duchu Derridovy *dekonstrukce* se však stává důležitým poznání, že každá z životních „epizod“ vznikala za určitého historického kontextu, v rámci určité tradice a jazyka a vytvářela jak pro své „vypravěče“, tak i pro „posluchače“ určitý soubor významů. Jestliže si představíme, ve stopách sociálního konstrukcionismu, „sbírku povídek“ o té které rodině jako řádku užitečných poznatků a „pravd,“ mějme na paměti, že rodinné příběhy se samy o sobě váží na určitou dobu a souvislosti k ostatním událostem,¹⁸³ které je dotvářely.

White s Epstonem či Freedmanová a Combs zacházejí s pojmem *převyprávění* příběhu brilantně a mají jasnou představu, co si pod tímto termínem představit. Pro čtenáře tohoto textu však může termín „převyprávění“ představovat vícero významů. Patrně se s čtenářem shodnu, že jednání každého z nás je ovlivněno především kognitivními schémata, které jsme si sami vytvořili z prožitých interakcí a jež se pro nás staly důležité. Jedná se zejména o ty interakce, které se nějakým způsobem vryly nesmazatelně do naší paměti.

¹⁸² *Hledání mezer* je považováno Combsem a Freedmanovou v pojetí narativní metody jako metafora pro objevování neuvědomovaných událostí, které rozrušují kontinuitu klientova příběhu a nedovolují mu v plné šíři prožívat realitu podle vlastních představ.

¹⁸³ V narativním poradenství často vyplnou rodinná traumata, vraždy, válečné osudy a další osudové okamžiky, které vytvářely rozmanité a mnohdy pohnuté příběhy. Ačkoliv jsou osoby, které byly aktéry těchto událostí již dávno po smrti nebo v zapomnění, jejich dědictví je v podobě dominantních příběhů stále živé! Také proto se tento text zevrubně zabývá soudobou rodinou a vlivy, které na ni působí.

Ačkoliv lze souhlasit s názorem, že každý příběh rodinné historie lze vyprávět mnohými způsoby, Gergen¹⁸⁴ tento výběr redukuje a hovoří o třech základních schématech vyprávění vlastní historie: **příběhu o regresi, příběhu o pokroku a příběhu o stabilitě.**

Stručně by se dala vysvětlit uvedená tři schémata s odkazem na Gjuričovou s Kubičkou:¹⁸⁵ podoba každého příběhu (*jeho převyprávění*) je vázaná víc než na to, co se skutečně stalo, na subjektivní pohled každého jedince na danou událost. V případě *příběhu o stabilitě* lze považovat veškeré okolní události jako jevy, které zachovávají pohled jedince na okolní dění jako na neměnnou realitu (ať se děje cokoliv, jedinec vidí realitu beze změn, bez tendence změn k lepšímu nebo horšímu). Alternativa *příběhu o pokroku* se váže na optimistický pohled jedince na realitu (vše je čím dál lepší a lepší) a konečně *příběh o regresi* je spojen s vytvářenou realitou, v rámci které má jedinec tendenci stále víc a víc prohlubovat svůj pesimismus a vidět cokoliv stále horší a horší. Jinak řečeno, konkrétní událost, nebo sled dějů může nabývat v pohledu různých jedinců vícero vzájemně se odlišujících významů na kontinuu od příběhu o progresu k příběhu o regresi.

Vzhledem k cíli práce lze považovat *příběh o regresi* za jedno z omezení, které může (avšak ne vždy musí) klientovi zabránit v řešení vlastních problémů, potažmo ve vyhledávání institucionalizované pomoci. Existuje paralela mezi dominantním příběhem a příběhem o regresi.

Jinak řečeno, v řešení „rovnice“ REGRES → ŘEŠENÍ PROBLÉMU = PROGRES se nalézají pro klienta subjektivně neodstranitelné překážky, tedy bariéry, bránící mu postupovat k pozitivní změně a řešení problému adaptivním způsobem.¹⁸⁶ Klient považuje často některé překážky ze přirozenou a neodstranitelnou součást své reality (dominantního příběhu).

Dominantní příběh

Na některé příběhy rodiny se zapomnělo, nebo se potlačují a označují za tabu. Avšak neodžitých příběhů se nelze zbavit. Jsou životní příběhy, obsahující bolestné významy, které jedince ovlivnily mnohdy traumaticky. I takové příběhy mohou být změněny zvýrazněním v doposud nevyslovených příbězích. Jak uvádí

¹⁸⁴ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 31, 86 - 87.

¹⁸⁵ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 86 - 87.

¹⁸⁶ I zde platí v tomto textu opakovaně uvedené systémové závislosti považující za primární potřebu každého jedince a sociálního systému dosažení vlastní stability. Stability může být dosaženo jak adaptivními, tak maladaptivními mechanismy (únikem z reality, popřením skutečnosti, a.p.).

Andersonová,¹⁸⁷ už jen pouhý rozhovor s někým druhým, kdo stojí po boku jedince, má léčebný účinek a White dodává:¹⁸⁸ „I v tom nejvíce utiskovaném a opomíjeném životě vždy existuje prožití zkušenosti, která leží mimo dosah dominantních příběhů, jež tento život odstrčily a utiskovaly.“

Epston s Whitem¹⁸⁹ definují *dominantní příběh za problematickou zkušenost, která nedává jedinci další prostor pro prožitek a vliv jiných příběhů, které bezesporu existují jako produkt interakcí jeho samotného s okolím*. Jedná se o negativní verzi příběhu o sobě samém, příběhu vycházejícím z nemožnosti klienta cokoliv změnit.

Vymětal¹⁹⁰ přirovnává dominantní příběh dokonce ke stínu, který pronásleduje člověka na každém kroku jako temný závoj. Bývá velice složité se od něho racionálně oddělit.

Ve shodě s Foucaultem, Whitem, Freedmanovou a Combem tvrdím,¹⁹¹ že to jsou *dominantní příběhy rodiny a kultury*, které si mohou doslova zotročit lidský život.¹⁹² Někdy jsou nevědomé zdroje dominantního příběhu slovy Wenckeho¹⁹³ přímo tématem opředěným mlčením v rodině, ačkoliv představují pro členy rodiny doslova energeticky nabitý materiál (často doprovázený negativními pocity a emocemi) spojený s vinou, stigmaty a mají závažné důsledky pro některé členy rodiny, jejich duševní zdraví a pojetí sama sebe.

Není pochyb o tom, že interakce poradce a klienta směřují zejména k vytváření progresivních příběhů. Je profesionálním posláním a dovedností poradce napomáhat klientovi v hledání často skrytých detailů v jeho příběhu, ze kterých vyvěrají pozitiva jeho života. Potvrzuje to i Kratochvíl,¹⁹⁴ který si všímá, že z klientova vyprávění je zřejmé, jak některé problémové situace (především nevyřešené) převažují a zatlačují jeho adaptivní možnosti na periferii.¹⁹⁵ Omezují tak klientovo vnímání dostupných variant řešení problému. Převyprávěním se jeho

¹⁸⁷ ANDERSON, H. Postmodern social construction therapies. dostupné z : <
<http://socialconstructiontherapies.yolasite.com/postmodern-social-construction-therapies.php>>[online],
aktualizováno 5.5.2011.

¹⁸⁸ FREEDMAN, J.; COMBS, G. cit.dle White, M. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 60.

¹⁸⁹ WHITE, M.; EPSTON, D. About Narrative Therapy. [online], poslední aktualizace 26.4. 2011, Dostupné z WWW: http://www.narrativetherapycentre.com/index_files/Page378.htm

¹⁹⁰ VYMĚTAL, J. Speciální psychoterapie. Praha: Grada. 2007, s. 201 - 202.

¹⁹¹ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 79.

¹⁹² Předpokládám, že mnohý čtenář může nalézt hledáním ve své rodinné historii události (příběhy), na které by raději zapomněl, avšak jejich vliv je patrný, a to zejména ve vypjatých a emočně silných situacích.

¹⁹³ WENCKE, J., SELTZER. Sedm němých let: příběhy z rodinné psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 12 - 13.

¹⁹⁴ KRATOCHVÍL, S. Manželská a párová terapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 46 - 48.

¹⁹⁵ Naskýtá se další otázka: „Jak daleko jít do minulosti klientova příběhu?“ Poradce pracuje se současností. Událo - li se v historii klientovy rodiny cokoliv, co mu dnes způsobuje nemalé problémy v jeho fungování, vyjde to najevo. Může to pak být jádrem zmiňovaného dominantního příběhu poradenského procesu.

„příběh“ může měnit a mohou převládat přitom ty stránky klientova života, které mění významovou strukturu událostí směrem k posilování jeho adaptivních schopností.¹⁹⁶ Jinak řečeno slovy Gjuričové s Kubičkou:¹⁹⁷ „*Tím, že začínáme vlastními slovy vyjadřovat jinou možnou podobu svého života, kterému dáváme přednost, jej svým způsobem začínáme uskutečňovat a dáváme mu narativní realitu.*

III.2 Dekonstrukce, o dekonstruktivním naslouchání a dotazování

V následujících odstavcích text nabízí vysvětlení dalších termínů, se kterými narativní metoda operuje. Jsou úzce propojeny s postmoderním uvažováním a bez nich by narativní metoda nebyla tím, čím je. Jsou jimi především *dekonstrukce*, resp. *dekonstruktivní naslouchání* a *dotazování* a *externalizace problému*.

Derridův termín¹⁹⁸ **dekonstrukce** je jedním ze symbolů postmoderní epochy a současně „stavebních kamenů“ narativního poradenství. Dekonstruovat znamená hledat *rozdíly* a *protiklady*, zdánlivě nezaplňená místa a rozporuplné výklady „skutečnosti“ v historii klienta (rodiny), které lze zaznamenat z vyprávění jedince. Při dekonstrukci příběhu jde víc než o vytvoření story popisující klientovu zkušenost, jejím cílem je *vytvoření příběhu*, prostřednictvím kterého se jedinec může osvobodit od vlivů regresivních příběhů a pocitu nemohoucnosti cokoliv sám měnit.¹⁹⁹

Dekonstruktivním uvažováním poradce nenabádá klienta ke kritickému smetení všeho, co bylo jeho rodem po léta vytvářeno. Jedná se spíš o hledání událostí, které upadly vědomě či nevědomě v rodině v zapomnění. Poradce podněcuje klienta ke kritické reflexi jeho vlastní reality jako něčeho, v co se rozhodl sám, nebo pod vlivem rodinné tradice věřit jako pravdivému. Na povrch tím vyplývá skutečnost, že rodinou oficiálně schválený a přijímaný význam té které události je jen jedna z možných verzí a že rodinné příběhy mohou mít vícero možných významů.

¹⁹⁶ S odkazem na Úlehlou nebo Whitea, resp. Freedmanovou a Combse, spočívá poradenství postavené na narativní metodě v rozvíjení mapy klienta (jeho rodiny) v čase. Děje se tak směrem k podpoře takových příběhů klienta, které neposilují problémový systém, ale upevňují jedince v pozitivní změně. S novým, adaptivním příběhem dochází u klienta současně k prožitkům nového sebepojetí. Klient nachází alternativní podobu rodiny a svého postavení v ní. Brzdou klienta v cestě vybědnout z problému bývá nejčastěji vlastní strach ze změny; neumí se oprostit od svazujících „nutností“ a tím problém řešit. FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 34; ÚLEHLA, I. Umění pomáhat. 2. vyd. Praha: SLON, 2005, s. 101 - 102.

¹⁹⁷ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 31, 33.

¹⁹⁸ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 85.

¹⁹⁹ Během poradenského procesu se klient přestává postupně s problémem ztotožňovat.

Dekonstrukce odmítá jednoznačnost významů vytvořených v minulosti a váže je na určitý kontext historie a událostí.²⁰⁰ Tento postulat poskytuje metodě narativního poradenství nástroj změnit mnohé (především to zásadní) z klientova příběhu. Klienti si často neuvědomují „zapomenuté (potlačené) příběhy“, které mají pro adaptivní řešení problému k dispozici.

Dekonstruktivní naslouchání je zvláštní technikou, způsobem naslouchání, kterým se poradce snaží otevřít prostor pro ty stránky životního příběhu, které doposud nebyly vědomě zaregistrovány, avšak v „knize života“ klienta existují často jako alternativa k tomu, co jedinec vědomě prožívá. V poradenství se tak děje, aniž by byly některé prvky původního příběhu v nově skládané story vyřazeny, nebo záměrně pomíjeny. Dokazují to též tvrzení Vybírala.²⁰¹ Pokud je poradce s to naslouchat klientovi dekonstruktivně, mohou mu příběhy poskytnout rovněž mnoho možných významů.

Poradce během rozhovoru (především ve stadiu dekonstruktivního naslouchání) pravidelně přerušuje klienta a opakuje mu pasáže jeho vyprávění, jak je sám pochopil. Poradce si tím nejen ověřuje podle Ludewiga,²⁰² že příběhu klienta správně rozumí, nýbrž pomáhá tím uvolnit klientova tzv. „ztuhlá místa.“ Při potvrzujících otázkách se klient začne chtět, nechtět dívat na svůj příběh novými očima. V rozhovoru se postupně objevují nové významy a variantní konstrukce.

Během dekonstruktivního naslouchání klient zjišťuje, že některé, nově objevené skutečnosti odporují jeho utiskujícímu příběhu a nezapadají do jeho struktury. Klient nabývá přesvědčení, že problém nemusí být nevyhnutelně jeho a nemusí vytvářet jeho „pravdu a realitu,“ která ho trápí, což je zásadní teze, která naplňuje podstatu narativní metody.

Každý význam vzniká ve vztahu, což potvrzuje také Gjuričová a Kubička.²⁰³ Ve vztazích mezi jedinci vznikly rodinné příběhy, které zásadním způsobem formují život klienta. Ve vztahu poradce / klient lze tyto významy rovněž měnit; „rozložit“ celý utiskující příběh klienta jako mozaiku, prvek za prvkem, a posléze jej opětovně komponovat (konstruovat)²⁰⁴ do jiné, jedincem akceptovatelné (progresivní) a pozměněné podoby. Při dekonstrukci dominantního příběhu se přechází „tam

²⁰⁰ CREPON, M. a kol. L'influence de l'oeuvre de Jacques Derrida sur la pensée contemporaine. Vliv díla Jacques Derridy na současné myšlení. Praha: Filosofie NFÚ AV ČR, 2007, s. 177 - 179.

²⁰¹ VYBÍRAL, Z. Psychologie jinak - Současná kritická psychologie. 1.vyd. Praha: Academia, 2006, s. 189 - 202.

²⁰² LUDEWIG, K. Systemická terapie. Praha: Pallata, 1994, s. 93.

²⁰³ Být, znamená komunikovat. Významy různých konstruktů jako sdílených názorů a přesvědčení, mají svůj původ v sociálních vztazích, v interakcích konkrétních lidí. GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 1. vyd. Praha: Grada, 2003, s. 30 - 32.

²⁰⁴ S pojmy „rozložit“, „složit“, „konstruovat“ zacházejme v narativním poradenství spíš opatrně. Více než o rozložení a skládání příběhů se jedná o doplnění příběhů o nová, doposud jakoby v zapomnění uložená fakta a vyjasnění určitých nejednoznačností.

a zpět“ v čase, od hledání a posilování jedinečných výkonů a pozitiv klienta k vytváření nového příběhu. Poradce s klientem se pokoušejí společně stavět jednotlivé události dominantního příběhu do odlišného kontextu. Tímto způsobem se příběh rozšíří v prostoru a čase, a mohou se v něm objevit i nové postavy. Podle Freedmanové a Combs²⁰⁵ dochází k procesu *rekonstrukce* klientova dominantního příběhu v alternativní příběh.

Když lidé začnou mít tušení o tom, jak byly jejich současné příběhy vytvořeny (mám tím na mysli také jejich historii, vliv minulých generací, ap.), lze přejít *od dekonstruktivního naslouchání k dekonstruktivnímu dotazování*. Klient přebírá sám zodpovědnost za to, jak s vlastním příběhem naloží. Má příležitost náhledu na svůj příběh z jiného úhlu, v čemž mu bylo doposud z různých důvodů bráněno.²⁰⁶ Během poradenského procesu se dají slovy Freedmanové a Combs²⁰⁷ eliminovat tzv. „rodinné pravdy“, které v sobě skrývají celou řádku mýtů, předsudků a zaujatostí.

Externalizace a externalizující rozhovory

Termín *externalizace*²⁰⁸ v pojetí narativního poradenství vychází z přesvědčení, že problém je něčím, co se sice vyskytuje v životě člověka, ale je oddělitelné a jedinci původně nepatří. Principem externalizace (zvnějšnění se vůči okolním realitám),²⁰⁹ kterou pro narativní metaforu rozpracoval White,²¹⁰ je *jazykové oddělení problému* (problémového příběhu) jako samostatné entity. Externalizace dovoluje klientovi chápat dominantní příběh jako cosi, co stojí mimo něj.

Představa, že problém není lokalizován uvnitř lidské psyché, by byla ještě před pár desítkami let velice troufalá a nepublikovatelná. Jak v práci zaznělo, teprve koncem minulého století se tuto myšlenku odvážil prezentovat a na její podstatě vypracovat terapeutickou metodu White. Zprvu to bylo nezvyklé nejen pro poradce

²⁰⁵ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 148 - 155, 161 – 162. Podrobněji bude pojednáno o konstrukci nového příběhu (rekonstrukci) v kapitole III.3.

²⁰⁶ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 78 - 79.

²⁰⁷ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 78 - 79.

²⁰⁸ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 68 - 69.

²⁰⁹ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 165.

²¹⁰ Podle premisy Whitea *problémem není člověk sám, ale problémem je problém*. WHITE, M.; EPSTON, D. About Narrative Therapy. [online], poslední aktualizace 26.4. 2011, Dostupné z WWW: http://www.narrativetherapycentre.com/index_files/Page378.htm; GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 34 - 35.

a terapeutů, ale především pro klienty.²¹¹ V narativním poradenství (terapii) se stává externalizace problému základním kamenem celé metody. Bez přesunutí (odsunutí) problému mimo klienta přichází celý poradenský proces o svoji bytostnou podstatu.

K jazykové separaci problému od klienta dochází během *externalizujících rozhovorů*, při kterých poradce reprodukuje svá přesvědčení a možnosti, resp. nutnost oddělení problému od samotného klienta.²¹² Platí předpoklad, že pokud jedinec v minulosti jednal a doposud jedná pod vlivem strachu, který si sám jako součást vlastního příběhu definoval (resp. personifikoval), determinují ho omezení, která si tím sám pro sebe stanovil.²¹³

Externalizující rozhovory mohou umožnit mnoha lidem, aby se poprvé sami vnímali tak, že na sebe berou nějakou odpovědnost. Tyto momenty jsou důkazem, že jedinec je s to vlastními silami se vzepřít dominantnímu příběhu, má možnost i moc něco změnit (a sílu přetvářet „realitu“). Když problém stojí mimo něj, sám pak může rozhodnout, jak s problémem naloží. Nebo-li, podle Freedmanové a Combse,²¹⁴ problém se sice vyskytuje v životě člověka, prostupuje jím, ale je něčím, co je od jedince oddělené.

Využití konstruktivní moci příběhu představuje specifický přínos narativního poradenství, což potvrzuje také Vymětal²¹⁵ a sám je přesvědčen, že řadou otázek se mohou oddělit nejen minulé zkušenosti klienta, udržující dominantní příběh, ale že lze rekonstruovat celý jeho příběh.

Dekonstrukce a externalizace problému - souhrn

Z textu vyplynulo, že *dekonstrukce příběhu a externalizace problémů* se dají společně považovat za základní mechanismy, které mohou ovlivnit, zda bude klient po jednom, či spíše vícero setkáních (konzultací) s poradcem odcházet s přesvědčením, že se může v jeho životě něco změnit, či nikoliv.

Lze tvrdit, že naplnění zakázky, se kterou klient navštíví poradce, vede ze strany poradce především přes: **pochození** způsobů, kterými byla a je vytvářena realita

²¹¹ Představa odloučení „zlého ducha“ od těla a duše samotné přitom není vůbec nová. V šamanských technikách a prakticky již ve středověku bylo očišťování těla od zlého ducha zcela běžné. Takové myšlenky pak byly racionální vědou zavrženy, aby se v nějaké své podobě v současnosti opět objevily.

²¹² Poradce směřuje při dotazování cíleně ke zkoumání klientova dominantního příběhu a zjišťuje, jakým způsobem a kým je příběh modifikován. KRATOCHVÍL, S. Manželská a párová terapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 46.; VYMĚTAL, J. Speciální psychoterapie. Praha: Grada, 2007, s. 201.

ANDERSON, H. Postmodern social construction therapies. dostupné z : <
<http://socialconstructiontherapies.yolasite.com/postmodern-social-construction-therapies.php>>[online], aktualizováno 5.5.2011.

²¹³ Zajímavým byl příběh (kazuistika) klienta a transgeneračně celé jeho širší rodiny, kde již dědeček prohlásil, že oni jsou původem chudí a tak se tedy musí chovat. Podle této premisy pak sami jednali a chovali se, ačkoliv jejich potenciál byl na úrovni zvládat složité životní úkoly s přehledem.

²¹⁴ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 67 - 69, 83.

²¹⁵ VYMĚTAL, J. Speciální psychoterapie. Praha: Grada, 2007, s. 201 - 202.

klienta, **hledání příběhů**, jež byly a jsou v klientově životě odstrčeny na okraj, **strukturaci klientova příběhu** a definování nových obsahů.

K dovednostem poradce patří též nabízení **odlišného pohledu** na klientův příběh směřujícího k řešení problému a k vytváření alternativních příběhů (je zrcadlem pro klienta). Snáze se toho docílí, pokud se poradce nachází víc v rovině klienta než v přemítání o svých vlastních hypotézách a konstrukcích.

III.3 Narativní poradenství jako sled otázek

Dalším tématickým okruhem, jenž z vymezení cíle textu vyplynul a který je vhodné (spíš nutné vedle dekonstrukce a externalizace) nevynechat, je definování narativního poradenství jedinci a rodině, jako kontinua otázek a odpovědí, otázek poradce a odpovědí a především přemítání a hledání stop v historii rodiny na straně klienta. Doplní se tím mozaika argumentů, která by měla sloužit pro naplnění cíle rigorózní práce. Samotná metoda narativního poradenství není všemocná, není-li uvedena v život poradcem v rámci profesionálně vedeného rozhovoru, včetně výběru vhodných otázek a reflexe všeho podstatného, co v rozhovoru zaznívá, s využitím všech nezbytně potřebných informací.

Celou rigorózní práci se prolíná princip tvrdící, že poradenský proces je vždy interakční záležitostí. Pokrok a určitý výsledek se rodí v průběhu rozhovoru, v situacích výměn, otázek a odpovědí, prostřednictvím kterých poradce pomáhá, facilituje a klient shledává tuto práci za užitečnou. V duchu Derridovské dekonstrukce²¹⁶ je systematicky „naleptávána“ jednota klientova dominantního příběhu a jsou hledány stopy a opěrné body pro nový, jedinečný příběh klienta.

Dekonstruovat znamená v narativním poradenství současně konstruovat základy alternativního příběhu. Nedá se předpokládat, že se během poradenského procesu odkryje a „přestaví“ široká paleta klientových problémů. Existují oblasti, které je spíš vhodné neotvírat a nechat uzavřené. Otázky poradce směřují především ke společně vymezené (a prakticky zvládnutelné) zakázce klienta. V opačném případě by mohlo dojít k rozmělnění hlavního problému, se kterým byl poradce klientem osloven. Nelze též očekávat, že poradce může působit přímo na změnu klientova přístupu ke světu a problému, který jej tíží. Je však jeho profesionálním posláním a uměním vytvářet prostředí a nabízet možnosti, z nichž si klient vybere pro změnu vlastního příběhu, co potřebuje. Umí-li poradce ukázat

²¹⁶ KOŽMÍN, Z. Smysl dekonstrukce: Derridovské průřezy. 1. vyd.. Brno: MU FF, 1998, s. 112 - 115.

klientovi, že klient sám a jeho příběh procházejí změnami, zplnomocňuje ho k tomu, aby se nebál dalších změn. To bylo potvrzeno v celé řádce předchozích odstavců.

Ačkoliv se poradce nevyhne nutnosti získat minimálně základní informace o klientovi a jeho rodině, prvotním posláním narativního poradenství je *vyvolávat u klienta prožitky úzce spjaté s jeho životem a s dominantními příběhy.*

Celému poradenskému procesu a navázání pracovního vztahu mezi poradcem a klientem (vytvoření pomáhajícího systému) prospívá forma volného rozhovoru a uvolňovacích technik. Klient si tak nemusí uvědomovat, že se jejich dialog postupně překlápí do pracovní fáze, ve které poradce čerpá stěžejní informace, a v níž se formuje klientova zakázka. Jelikož v současných narativních přístupech tvrdíme, že realita je sociálně utvářená, má smysl do příběhů zahrnovat ještě další postavy.

Poradce poznává zprvu samotného klienta, jeho rodinu a důležité postavy, nebo-li podle Dickersonové a Zimmermana²¹⁷ jde především o seznámení se s jednotlivými postavami, které hrají důležitou roli v klientově příběhu.²¹⁸ Postupně lze rozpoznat, jaké úkoly a především role jednotlivé osoby plní.

Narativní poradenství se nevyhýbá technikám aktivního rozhovoru,²¹⁹ které jsou všeobecně používány nejen v poradenství, ale je jimi protkáno vzdělávání dospělých, moderní marketing a další oblasti, do kterých má andragogika „právo zasahovat“.

Pro naplnění cílů narativní metody definovali navíc Freedmanová a Combs pět dalších skupin otázek.²²⁰ Jsou jimi Dekonstruktivní otázky, Otázky zaměřující se na otvírání prostoru, Otázky po významu, Preferenční otázky a Otázky na rozvíjení příběhu.

Nutno připomenout, že takto rozlišené skupiny otázek nejsou dogma. Slouží spíš pro snazší orientaci poradce. Neexistuje žádná metodika popisující a stanovující, k jakým otázkám se má poradce během jednotlivých sezení s klientem přiřlánět. Nedá se vyloučit, že některé druhy otázek se během jednotlivých setkání vůbec neobjeví. Tato skutečnost odráží značnou variabilitu narativního poradenství.

²¹⁷ FREEDMAN, J.; COMBS, G. cit.dle Dickersonová, V.; Zimmerman, J. Narativní psychoterapie. 1.vyd. Praha: Portál, 2009, s. 162 - 164.

²¹⁸ Freedmanová a Combs si všímají, že zejména v počátku poradenského procesu se poradce seznamuje s příběhem klienta, který mu slouží k orientaci v problému. Poradce mapuje klientovy hodnoty, zvyklosti a oblíbené způsoby komunikace klienta. FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s.112, 115; SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 112.

²¹⁹ LUDEWIG, K. Základy systemické terapie. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 94 - 95.

²²⁰ Stručný přehled otázek a jejich definování je uvedeno dále v kapitole. FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 139.

Každá otázka poradce vychází z faktů a myšlenek, které se v rozhovoru objevily. Otázky se přímo dotýkají problémového vyprávění klienta s akcentem na tzv. *živý rozhovor*, jak proces nazývají Freedmanová s Combsem.²²¹ Narativní poradenství propojuje zvědavost poradce v rámci navozeného pracovního vztahu s klientem. Nedá se však vyhnout skutečnosti, že hodnoty poradce i jeho zkušenosti ovlivňují výběr otázek, na které se sám změří. Zrcadlí tím vlastní myšlenky vzniklé z určité zkušenosti.

Narativní metoda a specifika užívaných otázek

Pět základních skupin otázek by bylo možné charakterizovat podle Freedmanové s Combsem následujícím způsobem:

*Dekonstruktivní otázky*²²²

Téměř veškeré dekonstruktivní otázky poradce využívá v rámci externalizujícího rozhovoru. K navození dekonstrukce problémových příběhů klade poradce řadu otázek v řadě, ne jen jedinou. Otázkami se poradce pokouší přiblížit více k historii, okolním vlivům, dopadům či důsledkům, které mají pro klienta zásadní význam ve vytváření jeho názorů a postupů řešení (i neřešení) každodenních situací. Poradce zajímá vzájemná provázanost klientových problémů s jeho názory, přesvědčeními a běžnými způsoby reakcí a způsoby řešení problému, nebo celého trsu problémových oblastí.

*Otázky na otvírání prostoru*²²³

Ke skupině frekventovaných, často užívaných, a řekl bych i nezbytných otázek patří především *Otázky na otvírání prostoru* ve formě dotazů na tzv. *jedinečné výkony* z minulosti klienta, které mohou vést klienta k alternativnímu příběhu. Jimi klient může dojít k náhledu, že exkluzivní výkony, kterých během života dosáhl, jsou úspěchy opravdu pozoruhodné, i když je rodina či okolí po léta trivializovala. Pokud poradce klade otázky na jedinečné výkony, měl by brát v potaz, že problémové příběhy, které klienta donutily vyhledat poradenskou pomoc, nepředstavují úplnost klientova života, i když se může zdát, že vyplňují celou přítomnost.

²²¹ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 138 - 140, 160 - 162.

²²² FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 141 - 144.

²²³ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 111 - 112, 144 - 149.

Lze se v této souvislosti rovněž ptát na tzv. *průhledy*. Čili na situace, kdy se problém snažil získat převahu, ale klient dokázal odolat jeho vlivu, byť by tomu bylo jen na pár okamžiků.

Má-li jedinec potíže najít ve své životní zkušenosti výjimky k dominantním příběhům, mohou mu pomoci k vytvoření představy výjimečných zážitků poradcovy *Otázky na hypotetické prožitky*²²⁴ (analogie *Otázek na zázrak* z Přístupu zaměřeného na řešení problému).

Stávají se případy, ve kterých dominantní příběh zaslepí klienta natolik, že nevidí jedinečné výsledky ze své minulosti. Avšak pokud by se klient podíval na tentýž problém „jinými očima, zjistil by, že se celá sekvence problémového příběhu může odehrávat také jinak. Únikem z prožitku vlastního dominantního příběhu se nabízí jedinci větší volnost k akceptaci změny. Jinak řečeno, *změnou úhlu pohledu*²²⁵ někoho jiného má možnost jeho význam přijmout za vlastní.

Problémy vstupující do života klienta mohou rovněž ohrožovat žádoucí stránky jeho identity. Žije-li klient příběh, v němž převládá bezmocnost, pravděpodobně se za bezmocného člověka také považuje. A to přesto, že v jeho životě bylo bezpočet událostí, které do jeho příběhu o bezmocnosti nezapadají. Tyto události však nemusí být součástí toho, co klient považuje za svůj příběh. Jinak řečeno, změnou kontextu dochází ke změně náhledu jedince na realitu.

*Preferenční otázky*²²⁶

Alternativní příběhy, které poradce společně s klientem vytvářejí kousek po kousku, nezapadají do dominantních příběhů, a proto je důležité, aby se poradce často ujišťoval, že vytváření a smysl prožitků alternativních příběhů jsou klientem preferované před smyslem a významem dominantního příběhu. Poradce si nemůže být během rozhovoru jistý, zda klient považuje postup a směr, kterým se rekonstrukce dominantního příběhu ubírá, za přijatelný. *Preferenční otázky* využívá poradce k ujištění, zda se poradenský proces ubírá pro klienta žádoucím směrem a není veden pouze subjektivní představou poradce bez ohledu na preference klienta.

²²⁴ DE SHAZER, S.; DOLAN, Y. Zázračná otázka. Krátká terapie zaměřená na řešení. 1.vyd. Praha: PORTÁL, 2011, s. 63 - 65, 67 - 71, 95; FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie.1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 146.

²²⁵ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie.1.vyd. Praha: Portál, 2009, s. 146 - 147; např. otázkou: „Jak si myslíte, že prožívá váš společný problém váš parter?“

²²⁶ FREEDMAN, J.; COMBS, G. Narativní psychoterapie.1.vyd. Praha: Portál, 2009, s. 149 - 150.

Preferenční otázky se používají taktéž jako pobídky k převyprávění příběhu v procesu, ve kterém je klient vybízen, aby hovořil o průběhu a detailech svého prožitku, aby jej přiřadil do časového rámce a konkrétního kontextu a pokud možno k dalším členům své rodiny. Tímto způsobem se události vytvářející příběh rozšíří v prostoru a v čase, připojí se k nim postavy a znovu se prožijí podrobněji. Takto se ze sledu jednotlivých událostí stane celistvý alternativní příběh.²²⁷

Otázky na rozvíjení příběhu²²⁸

Prostřednictvím *otázek na rozvíjení příběhu* jedinec sestavuje děj a obsah svého preferovaného příběhu. Tyto druhy otázek nabádají klienta k vyprávění podrobností svého příběhu, jeho zařazení do určité časové posloupnosti a kontextu. Navíc je jimi propojována minulost s přítomností a možné verze budoucnosti, znovuvytvářejí se vzpomínky.²²⁹ Klient si začne vybavovat detaily svých minulých prožitků, které nebyly původním obsahem dominantního příběhu, události, na které již zapomněl. Zajímavé na odpovědích klientů o některých detailech je, že bývají často velmi živé a emočně nabitě. Prožitek detailů dává poradenskému setkání jinou dimenzi. Příběhy nabývají na poutavosti a celistvosti, dochází k provázání příběhu o ty oblasti a události, o kterých klient nechtěl zpočátku hovořit, čili k tzv. „zaplnování mezer.“ V těchto fázích rozhovoru se občas „suchý“ výčet informací mění na skutečně prožívaný a vyprávěný příběh.

Otázky po významu

Otázkami po významu²³⁰ je klient vybízen k úvahám o různých aspektech svého příběhu. Otázky po významu povzbuzují klienta k prožívání důsledků jedinečných výkonů, ke zvažování žádoucích směrů a postupů a k prožitku nově začleněných detailů do příběhu. Pokud klient tyto prožitky pojmenovává, udává jim zároveň významy a tím vytváří.

Otázky po významu jsou jakýmsi volným pokračováním a reakcí na výše stručně popsané Otázky na otevírání prostoru, Preferenční otázky a Otázky na rozvíjení příběhu. V odpovědích si klient může libovolným způsobem vytvářet vlastní významy událostí, které se během rozhovoru probírají. V jeho mysli často probíhají

²²⁷ FREEDMAN,J.; COMBS,G. Narativní psychoterapie.1.vyd. Praha: Portál, 2009, s. 151 - 152; preferenční otázky typu: „Považujete toto navrhované řešení pro vás za vyhovující?“ „Vyhovuje vám postup, kterým se ubíráme nebo navrhujete v něčem změnu?“

²²⁸ FREEDMAN,J.; COMBS,G. Narativní psychoterapie.1.vyd. Praha: Portál, 2009, s. 151 - 156.

²²⁹ V narativní metodě je vhodnější a přesnější dát přednost termínu „*vytvářet*“ před „*vybavit se*“.
GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 1. vyd. Praha: Grada, 2003, s. 39.

²³⁰ FREEDMAN,J.; COMBS,G. Narativní psychoterapie.1.vyd. Praha: Portál, 2009, s. 157 - 160.

nové motivace a naděje. Dochází ke změně názorů a hodnot, a to za hranice, které byly pro klienta doposud nepřekročitelné.

Pokud lze tvrdit o Dekonstruktivních otázkách, že se odehrávají výlučně ve fázi externalizace problému, ze stručné charakteristiky skupin Otázek na rozvíjení příběhu a Otázek po významu by se dalo vyvodit, že pomáhají konstruovat klientovi nový příběh. Nebo-li jinak řečeno, jedná se rovněž o otázky sloužící ke *konstrukci klientova nového příběhu (rekonstrukci dominantního příběhu)*.

V narativním poradenství nelze jednoznačně určit předěly, které odlišují jednotlivé fáze poradenského procesu. Dekonstrukce utlačujícího příběhu, konstrukce nového příběhu a externalizace problému jsou navzájem úzce provázané s neostrými hranicemi. Freedmanová a Combs²³¹ považují celý proces narativního poradenství (terapie) od úvodního po poslední sezení s klientem za „vzpouru ztraceného vědění.“ S tímto veskrze Derridovským tvrzením nelze jinak než souhlasit.

Jak se klienti do alternativního příběhu stále více ponořují, v určitém okamžiku dospějí k názoru, že se již bez pomoci poradce obejdou a poradenský proces sami ukončí. Nemusí se však jednat o poslední setkání s poradcem, pozdější konzultace nejsou nevyhloučeny.

III.4 Komunikace v narativním poradenství

Aplikace narativní metody, která vychází ze zdrojů rodinných, systemických a narativních přístupů není snadnou záležitostí. To taky vyplývá z doposud uvedeného textu a není o tom pravděpodobně sporu. Determinant ovlivňujících naplnění zakázky klienta je více. Satirová²³² uvádí, mimo kompetence pomáhajícího pracovníka, především šíří klientova poznání, jeho schopnosti sebepoznání a „**umění**“ **komunikace s druhými**, včetně možnosti / nemožnosti jazykového uchopení problému.

Pro porozumění komunikaci je podstatné, co jedinec sděluje (smysl sdělení pro příjemce tvoří jeho podstatu) a jak a komu to sděluje. Podle Batesonovy a Haleyho skupiny existují čtyři součásti sdělení:²³³

- Já (mluvčí),
- říkám něco (obsah, sdělení má smysl pro příjemce),

²³¹ FREEDMAN,J.; COMBS,G. Narativní psychoterapie.1.vyd. Praha: Portál, 2009, s. 160.

²³² SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 102.

²³³ SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 90.

- tobě (příjemce),
- v této situaci (kontext).

Ne vždy je možné předpoklady na užitečně strávený čas pracovního kontaktu s klientem naplnit. Na vině mohou být především *poruchy v komunikaci*. Tyto poruchy mohou mít kvantitativní nebo kvalitativní charakter a je nutné mít na mysli, že jejich prostřednictvím dochází jak k úbytku, tak ke zkreslení informací samotných. S využitím Novosadova²³⁴ dělení lze poruchy v komunikaci, ovlivňující poradenský proces, rozlišit na čtyři následující skupiny:

- *Poruchy v komunikačním kanále*, vznikající například v hlučném či podnětově předimenzovaném prostředí, nebo způsobené smyslovým či mentálním postižením klienta. Je zjevné, že také nesoustředěnost, únava jak klienta tak poradce, mohou zapříčinit poruchy v příjmu informací;
- *Poruchy plynoucí z nejasnosti smyslu slov*, kterými mohou být významová dvojnásobnost až vícnásobnost slov nebo nekompatibilita užívaného jazyka vůči klientovi (slangové výrazy, odborné pojmy, u kterých není zřejmé, zda jim klient porozumí, nebo nářečí);
- *Poruchy v metakomunikaci* jako souhrn neverbálních projevů provázejí vlastní poradenský rozhovor. Dochází v nich ke zdůraznění popření, snížení, posunutí významů či jiné deformaci obsahu verbálního sdělení. Za základní rizikové faktory metakomunikace lze považovat výraz tváře, situační kontext, emotivní akcentace, potažmo sociální role a status. Za nejčastější poruchy na bázi metakomunikace, které se v pomáhajícím poradenství vyskytují, lze považovat nesoulad mezi obsahem sdělení a jeho mimoslovním doprovodem, jednání s klientem ve dvou rovinách, tj. dvojí vazbu, přecenění extrasenzorické komunikace v podobě mimosmyslovních komunikací, jako „vnitřní“ sdělování představ a pocitů (např. tušení a telepatie);
- *Poruchy vyvolané konfliktní situací* mohou být typické pro například manipulativní až agresivní chování jedné ze stran komunikace. Vyznačují se *destruktivní* komunikací s cílem podlomit postoje, ponížít či urazit jednu ze stran interakce. Pro *disjunktivní komunikaci*, jako další z plejády těchto poruch, je příznačné, že jedinec sice registruje zprávy a podněty, avšak není jimi ovlivněn nebo je zpracovává irelevantně. Jako typické bych toto chování zmínil u tzv. nedobrovolných klientů, kteří byli k poradci vysláni z rozhodnutí

²³⁴ NOVOSAD, L. Základy speciálního poradenství. 2.vyd. Praha: Portál, 2006, s. 74 - 75.

soudu nebo správního orgánu. Občasným jevem v rámci poradenského rozhovoru může být *pseudokomunikace* jako bezobsažná formální komunikace (fráze a zdvořilostní otázky apod.). Mlčení či tzv. *nonkomunikaci* mohu považovat, v souladu s Novosadem, za krajní formu komunikace, kdy dochází k jejímu faktickému přerušení, ačkoliv strany či činitelé komunikace jsou přítomní.

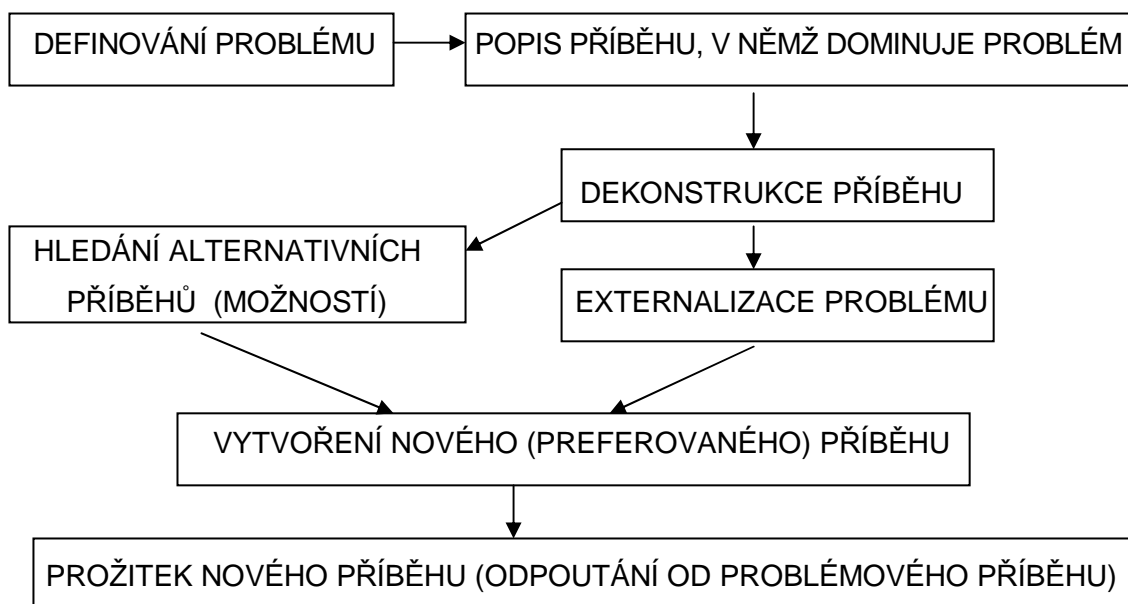
V souladu s Úlehlou²³⁵ však nepovažuji nepochopení v poradenství jen jako překážku. Téměř v každém rozhovoru lze mít i z nepochopení užitek. Nepochopení jako forma negativní zpětné vazby je zdrojem mnoha pocitů, které evokují zúčastněné k podrobnější rozpravě. Posunuje poradce i klienta dál k hledání řešení. Jinak řečeno, porozumění se vyznačuje ztrátou zájmu o téma a účastníci procesu se tak posouvají dál bez hlubšího zájmu o problém. Kdežto v rámci mnoha situací, které jsou nesrozumitelné, se jde hlouběji k jádru problému, ke zdroji obtíží.

III. 5 Struktura narativního poradenství

Čtenáři byl nabídnut krátký exkurs do historie systemických a zejména narativních přístupů. Z něho vyplynulo, že systemická a narativní terapie a poradenství (včetně rodinné terapie) přivedly k životu za řádku let přístupy, které lze využít bezesporu také pro andragogické poradenství. K těm posledním patří Spolupracující přístup Andersonové a Goolishiana, Na řešení zaměřené přístupy de Shazera a Bergové a Narativní terapie Whitea a Espstona. Stěžejní myšlenky těchto přístupů shrnují v *metodě narativního poradenství*, o které pojednává tento text, Freedmanová s Combsem.

²³⁵ ÚLEHLA, I. Umění pomáhat. 2.vyd. Praha: SLON, 2005, s. 91.

Schématicky lze znázornit podstatu **metody narativního poradenství**, jak byla popsána z uvedených zdrojů v tomto textu, takto:

Souhrnem klíčových pojmů ze třetí kapitoly se dá narativní poradenství z pohledu poradce definovat v dichotomii (možnosti / omezení) jako: ²³⁶

CHÁPAJÍCÍ (NECHÁPAJÍCÍ) PŘÍSTUP, POMOC PŘI HLEDÁNÍ ALTERNATIV (ABSENCE HLEDÁNÍ), REFLEXE (POMÍJENÍ) MYŠLENEK A DOMINANTNÍCH PŘÍBĚHŮ KLIENTA, ODLIŠNÝ POHLED NA REALITU KLIENTA (vs. V ZAJETÍ VLASTNÍCH HYPOTÉZ), EXTERNALIZACE PROBLÉMU (SETRVÁNÍ PROBLÉMOVÉHO SYSTÉMU).

Ze strany poradce se jedná zejména o umění vést poradenský rozhovor se snahou k podpoře „transformativního dialogu,“ který povede k externalizaci problému a ke konstrukci klientem preferovaného příběhu. Na straně klienta jde pak především o akceptaci poradenského procesu a jeho aktivní účast v něm, včetně odžití (zažití) alternativního příběhu i mimo poradenský proces.

²³⁶ Profesionální přístup poradce, jeho vzdělání, výcvik a praxe včetně osobnostních a etických parametrů, jako obecné požadavky na většinu pomáhajících profesí nevyjímaje.

IV RODINA ZE SYSTEMICKÉ A NARATIVNÍ PERSPEKTIVY

Realita jedince je vytvářena v interakcích s jeho okolím. Konstrukcionistická metafora zužuje uvažování o možnostech a omezeních narativního poradenství na hledání limitů především v komunikaci mezi jedinci. Úvodní kapitoly práce legitimizovaly za stěžejní interakce v jedincově životě ty, které ho ovlivňovaly od útlého dětství v jeho rodině (resp. v prostředí, ve kterém vyrůstal a dospíval).

Ve čtvrté kapitole definuji rodinu jako základní interakční sociální systém. Ve společenství rodiny vznikají významy, podle kterých si jedinec vytváří vlastní realitu, dle které pak jedná. Rodinu v kapitole vymezuji jako autonomní, sebeutvářející se systém, řízený vlastními pravidly a zákonitostmi. Vycházím přitom z myšlenek škol rodinné terapie, tak jak byly konstituovány od konce 50.let minulého století do současnosti. V kapitole akcentuji postmoderní posun ke genderové změně a autonomii každého jedince. Rodinu definuji nejen jako funkční systém, ale rovněž jako dysfunkční celek (včetně rodiny a jedince v krizi) a zdroj problémů. Mým záměrem je doložit a vysvětlit skutečnost, že na rodinu mají vliv nejen její současní členové, nýbrž že chování rodiny je často reflexí minulosti.

Narativní poradenství není jen metodou v pravém slova smyslu. Jedná se spíš o *způsob myšlení*, který si systemické, narativní a rodinné přístupy ze svých různorodých inspiračních zdrojů osvojily. Narativní poradenství je souborem různorodé poradenské a terapeutické praxe, považující za primárně důležitou komponentu tvorby reality jedince **rodinu**. K rodině se dospělý jedinec permanentě obrací při udržování vlastní identity a hájení svého postavení, v kladném i v záporném slova smyslu. V rodině hledá zázemí.²³⁷

Jak se ukazuje mnohdy v praxi, neošetřené či špatně řešené a vytěsněné problémy, především pak traumata, se přenášejí rodinou napříč generacemi a mohou způsobovat některým členům rodiny a následně pak rodině jako celku často vážné překážky v jejich fungování.

²³⁷ Je-li rodina ukotvena v regresivních schématech (jak byla v práci definována), jedinec vyhledává v konfrontaci s rodinou východisko a řešení problémů především ve vnějším světě, tedy ve svém okolí, na které se s žádostí o pomoc obrací.

Rodinu lze definovat ze systemického (postmodernistického)²³⁸ pohledu prostřednictvím definice od Colorosové,²³⁹ považující rodinu za:

- *Malou skupinu lidí svázaných dohromady věrností, péčí, spoluprací, tradicemi, zvyky a jazykem, jejíž hranice jsou rozlišitelné a zároveň pevné i flexibilní.*
- *Mikrosystém, v němž jednotliví členové ovlivňují sebe navzájem i systém jako celek.*
- *Část větší komunity (makrosystému), která zpětně působí na rodinu i na její jednotlivé členy (ve sférách sociálních, ekonomických a politických).*

Názory systemických a narativních škol na rodinu

Pohled na rodinu jako systém se během let měnil. Přicházely nové poznatky, byla doplňována bohatá mozaika názorů o psyché jedince a především o fungování rodiny jako komunikačního systému.

Respekt k celku rodiny, systému v každém okamžiku originálnímu a svébytnému, lze tak čerpat ze Strategické terapie, z prací Maturany a Batesona, ve kterých autoři převzali mnohé myšlenky z kybernetiky. Nelze však opomenout zásadní vliv celé školy v Palo Altu (USA),²⁴⁰ spolu se zakladatelem Strukturální terapie Salvadorem Minuchinem. Podle Minuchina²⁴¹ je rodina souborem neviditelných funkčních požadavků s definovanými *hranicemi*, které spolu řídí způsob, jakým členové rodinného systému interagují.

Jak uvádí Satirová,²⁴² členové týmu z Palo Alto potvrdili, že rodina je omezována *vzorci chování*, které se neustále v interakcích jako sledu výměny komunikačních

²³⁸ Na rozdíl od postmoderního pohledu na rodinu, tradiční rodina je (a byla) považována například Maříkovou za svazek s předem danými pravidly, přesně definovanými rolemi muže a ženy s rozdělením úloh mezi otce a matku. Základní úlohou matky je pečovat o dítě (děti), chránit je, vychovávat, vytvořit domov a vést domácnost. Muž má vydělávat peníze, chránit matku a dítě (děti), reprezentovat rodinu navenek. Jedná se o tzv. *klasický typ* rodiny, se kterým se však setkáváme i dnes (zřetelnější je to mimo naši kulturní destinace). MAŘÍKOVÁ, H. Proměny současné české rodiny. 1. vyd. Praha: SLON, 2000, s. 144. *Postmoderní reflexe* rodiny je součástí této kapitoly.

²³⁹ COLOROSOVÁ, B. Krizové situace v rodině. 1.vyd. Praha: Euromedia, 2008, s. 148.

²⁴⁰ Škola v kalifornském Palo Altu (Mental Research Institute, USA) z přelomu 50. a 60. let 20. století je spojena především se jmény svých zakladatelů: D. Jacksonem, J. Riskinem, V. Satirovou a dále G. Batesonem, J. Haleyem, P. Watzlawickem. SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 17.

²⁴¹ GJURÍČOVÁ, Š.; KUBÍČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 26.

²⁴² SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 176.

vzorců opakují, a to i mimo vědomí ostatních rodinných členů. Jen u tohoto poznání však nezůstalo.

Od poloviny 70. let minulého století došlo vlivem tzv. Milánské školy²⁴³ k dalšímu důležitému posunu v uvažování o rodině jako o systému. Poradci a rodinní terapeuti se zaměřili na **vzorce významů**. Akcentovali slovy Schlippeho a Sweitzera²⁴⁴ zdroje, ze kterých vzniká zkušenost jedince. Stručně řečeno, prostřednictvím procesu komunikace vznikají mezi členy rodiny konsensuální významy specifického chování, událostí a také vzorce, které rodinu spojují. Rodina je systémem, řízeným pravidly, která popisují a ohraničují herní prostor pro chování všech jejích členů.

Narativní přístupy považují život jedince a rodiny, jako epizody odehrávající se ve světě významů a v konverzaci. Jak tvrdí Schlippe a Sweitzer,²⁴⁵ jedinec je víc než jen pouhou součástí kybernetické jednotky či fyzikálního systému. Je částí systému, ve kterém se vytváří individuální významy a dotváří obraz „skutečnosti“. Rodinu lze tak považovat především za *informační systém*. Současné narativní modely se zabývají zejména způsoby, kterými mezi sebou jedinci komunikují, rolí jazyka a tvorbou příběhů, prostřednictvím kterých si jedinci vytvářejí vlastní vzorce významů, ze kterých se sestává jejich realita. Někdy postačí jen naslouchat klientovi a reflektovat jeho vyprávění v jiný, smysluplnější celek. Celý příběh se posouvá „úplně jinam,“ mimo problém, který zůstává stát „osamocený opodál“.

Na výše zmíněných základech postavili Milánští a jejich následovníci (Andersonová, Goolishian, de Shazer, White, Epton, Feedmanová, Combs a další)²⁴⁶ svoji poradenskou a terapeutickou práci.

²⁴³ Milánská škola je úzce spjata se jmény M. Selvini Palazzoli, L. Boscolo, G. Cecchin, G. Prata.

²⁴⁴ SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 15, 21 - 23.

²⁴⁵ SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd.Brno: Cesta. 2006, s. 24, 38, 68.

²⁴⁶ FREEDMAN,J.; COMBS,G. Narativní psychoterapie.1.vyd. Praha: Portál, 2009, s. 24 - 27;
JONESOVÁ, E. Terapie rodinných systémů. 1. vyd. Hradec Králové: Konfrontace, 1996, s. 40 - 41;
LUDEWIG,K. Systemická terapie. Praha: Pallata, 1994, s. 82.

IV.1 Rodina jako autopoietický systém

Rodina se dá definovat vícero způsoby. Vzhledem k cíli tohoto textu považuji za důležité vymezit rodinný systém minimálně ze systemické perspektivy a posléze definování rodiny doplnit o aktuální sociologický pohled s důrazem na genderový pohled na rodinu a vytváření identity jedince.

Byť je definování rodiny z úhlu teorie sociálních systému nesnadným úkolem (a precizní rozbor rodiny pojmáné jako sociální systém by byl spíš tématem na další rozsáhlou práci), lze se pokusit o souhrn důležitých myšlenek, potřebných k naplnění cíle práce.

Především je nutné vymezit *rodinu* jako vícedimenzionální prostor²⁴⁷ ohraničený prvky, tedy členy rodiny, a vztahy mezi nimi navzájem (interakcemi), které drží systém pohromadě. Systemické a obzvláště narativní přístupy akcentují *komunikaci* jako produkt každého sociálního systému, jinak řečeno slovy Plaňavy nebo Matouška,²⁴⁸ každý sociální systém je především odrazem úrovně mezilidské komunikace. Jedinec je víc než pasivní součástí rodiny, je *komunikujícím* článkem v nepřetržité interakci s ostatními členy rodiny.²⁴⁹ Realita rodiny vzniká a dotváří se v procesu komunikace.

Pro přístupy zabývající se rodinou se stala od osmdesátých let minulého století důležitým pojmem **autopoíéza**, nebo-li **sebeutváření** (*sebeorganizace*).²⁵⁰ *Rodina jako autopoietický sociální systém je proměnnou strukturou, schopnou adekvátně měnit svoji povahu a chování vzhledem k charakteru okolí.* Takto definovaný osobitý svět rodiny se vyznačuje vlastní vnitřní dynamikou a sebeúzdavným potenciálem.

²⁴⁷ Podle Hennigové a Pelze každý systém v sobě obsahuje subsystemy, uvnitř rodiny se projevují dělicími čarami mezi generacemi; mohou vznikat také subsystemy podle pohlaví, zájmů, moci v rodině. HENNIG,G.; PELZ,G. Transakční analýza. Terapie a poradenství 1.vyd. Praha: Grada, 2008, s. 259 - 260.

²⁴⁸ Komunikace jako aktivní činitel v rodině (čili to, o čem jedinci verbálně, neverbálně nebo paralingvisticky komunikují) je jak producentem tak regulátorem *reality* sociálního systému. PLAŇAVA, I. Manželství a rodiny. 1.vyd. Brno: DOPLNĚK, 2000, s. 198 - 199; MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, s. 66 - 70.

²⁴⁹ Způsob, kterým rodiče strukturují komunikaci s dítětem, předurčuje s velkou pravděpodobností i techniky, jimiž bude dítě zvládat v dospělosti své prostředí a stavět se k řešení problémových situací. Proto není od věci během poradenského procesu zaměřit pozornost na ustálené komunikační styly rodiny. Rodiče mají v rukou nejen přítomnost svého dítěte, ale také celou jeho budoucnost. SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 46; SATIROVÁ, V.; BANMEN, J.; GREBEROVÁ, J.; GOMORIOVÁ, M. Model růstu - Za hranice rodinné terapie. 1.vyd. Brno: Cesta, 2005, s. 245.

²⁵⁰ Autopoietický systém je strukturálně determinován, tj. jeho aktuální struktura určuje, v jakých mezích se může jedinec měnit. Jediným účelem jakéhokoliv takového systému je reprodukce sebe sama. Jako operacionálně uzavřený může rodinný systém operovat jen svými vlastními stavy a nikoliv s komponentami svého systému cizími. Termíny autopoíéza, neboli sebeutváření, sebeorganizace využívám jako synonyma též v tomto textu. SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 50.

Maturantovy a Varelovy myšlenky,²⁵¹ ze kterých koncept autopoietických systémů vychází, a které do teorie sociálních systému zahrnul Luhmann, jsou významné především z důvodu odmítnutí pohledu na rodinu jen jako geneticky (strukturálně) daný sociální systém, popřípadě energetický homeostat, který se navrácí vždy do svého výchozího stavu. Pro narativní poradenství se v těchto myšlenkách otvírá prostor pro možnou změnu rodinného systému a intervenci.

V rodině jako v autopoietickém – seberefrenčně uzavřeném sociálním systému (operacionálně uzavřeném – bude vysvětleno dále)²⁵² *rozhodují o pohybu a proměnách systému samotného jeho aktuální vnitřní stavy*. Vnitřní stavy v rodině jsou též příčinami, že se systém v rámci svých nevhodně vyvážených hierarchických struktur zaplétá do nekonečných smyček neužitečného chování, mlčení a rodinných tabu. Jedinec se zamotává jak do vědomých, tak spíše nevědomých, pro něho nesrozumitelných přediv rodiny, o kterých by raději nikdy s nikým nehovořil.²⁵³ Zjistilo se, že spojení jedinců s osudy rodin je mnohem silnější, než jsou si jedinci sami vědomi. Tato skutečnost je patrná nejen z technik a praxe poradců, ale tento fakt popisuje řada autorů, z nichž mohu zmínit kupříkladu Nellese.²⁵⁴

Platí tvrzení, že v rodině jako v cirkulárním a sebemodifikujícím systému jsou výsledky interakcí (ve smyslu změny v čase) určeny víc než počátečními podmínkami systému, povahou procesů aktuálně v rodině probíhajících. V rodině platí princip *ekvifinality*.²⁵⁵ Tato premisa připouští, že dekonstrukcí (převyprávěním) příběhu lze bez ohledu na vstupní proměnné v rodinném systému docílit požadované změny.

Rodina může být pro člověka jak zdrojem síly a energie, tak může jeho vývoj brzdit. Každý jedinec hledá v systému rodiny svoji identitu a vytváří si *realitu*, podle níž a v níž se pak orientuje. Zopakuji důležitou myšlenku z předchozích kapitol: Systemická perspektiva předpokládá, jak dokazují i Kubička a Gjuričová,²⁵⁶ že *realita rodiny a okolní svět nejsou objektivní realitou*, ale jsou tím, co se o nich

²⁵¹ SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 50 - 51.

²⁵² ŠUBRT, J. a kol. Postparsonovské teorie sociálních systémů. Kapitola: K Luhmannově koncepci diferenciaci sociálního systému. 1.vyd. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 136 - 137. SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 50.

²⁵³ Rozbor nevědomých složek jedince leží mimo téma a cíl tohoto textu, proto se dále omezím pouze na tvrzení, že taková omezení existují a pokusím se je v textu ze systemické perspektivy doložit.

²⁵⁴ NELLESE, W. Rodinné konstelace. 1.vyd. Praha: Alternativa, 2004, s. 5.

²⁵⁵ WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J. B.; JACKSON, D. D. Pragmatika lidské komunikace. 2.vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 129, SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd. Brno: Cesta. 2006, s. 65, 85 - 86.

²⁵⁶ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 28 - 29.

v konkrétní rodině říká. Realita je proměnnou entitou a lze ji u rodiny jako autopoietického sociálního systému pozměňovat.

Z předchozích odstavců a zásad se směrem ke stanovenému cíli textu nabízí následující shrnutí²⁵⁷ (resp. doplnění od dalších autorit):

- Rodina jako jedinečný²⁵⁸ sociální (živý) systém reaguje navenek *ve vazbě na své vnitřní stavy*, nikoliv v přímé závislosti na vnějších podnětech.
- Jako operacionálně uzavřený sociální systém rodina sice zachází především se svými vlastními obsahy, není však vůči svému okolí uzavřena informačně.²⁵⁹ Může přijímat vnější podněty a impulsy, i když na ně reaguje nepřímo. Rodina jako sebeutvářející soustava prvků se snaží fungovat v každém okamžiku optimálně (dělá to nejlepší, na co v danou chvíli má).
- Stabilitu udržuje rodinný systém svojí neustálou vnitřní proměnou, *interakcemi* uvnitř sebe sama, tak i s vnějším světem. Proměnné rozhodující o procesech v rodině shrnují Bobek a Peniška.²⁶⁰ Jsou jimi *systemová povaha, komplexita, operacionální uzavřenost, informační otevřenost, vlastní paměťová struktura systému a programy v něm obsažené, trvalá vnitřní rekurzivní komunikační zpětná vazba, synergie mezi prvky systému,*²⁶¹ *vlastní učení se a flexibilita na vnější i vnitřní změny a emergence*²⁶² (*vynoření nového jevu - jako základní prvek zaručující interní dynamiku systému*).

Systemická reflexe nad soudobou rodinou nabízí variaci mnohých vnitřních a také vnějších proměnných. Z této skutečnosti se dá usuzovat, že zobecnění zásad a hledání trsů společných znaků není nejvhodnější metodou. Tento fakt spíš legitimizuje názor, že co rodina, to originální sociální systém a **příběh** se svými jedinečnými vlastnostmi.

²⁵⁷ BRADSHAW, J. Návrat domů. Bratislava: Gardenia, 1990, s. 47. Autor shrnuje: každý jedinec je odrazem fungování rodiny, která funguje na principu udržování stability. Pokud je systém destabilizován některým z jeho prvků, někdo jiný bude tuto nerovnováhu kompenzovat. Rodina se řídí pravidly, které jsou ve funkční rodině otevřené a dá se o nich vzájemně vést debata a provést jejich případná změna. Každý z členů rodiny hraje takové role, kterými udržuje v rovnováze své potřeby. Ve funkční rodině jsou role jednotlivých jejích členů pružné.

²⁵⁸ LUHMANN, N. Sociální systémy. 1. vyd. Brno: CDK, 2006, s. 296 - 297; LUDEWIG, K. Základy systemické terapie. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 47 - 51.

²⁵⁹ SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1.vyd.Brno: Cesta, 2006, s. 50 - 51.

²⁶⁰ BOBEK, M.; PENIŠKA, P. Práce s lidmi. 1.vyd. Brno: NC Publishing, a.s., 2008, s. 86 - 87.

²⁶¹ SCHENK, J. Kapitola: Sociální systém jako nelineární dynamický systém: koncepce sociálního systému v synergetice, teorii sociální entropie a teorie chaosu. In ŠUBRT, J. a kol. Postparsonovské teorie sociálních systémů. 1.vyd. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 175 - 176.

²⁶² PIORECKI, V. Kapitola: Teorie komplexity In ŠUBRT, J. a kol. Postparsonovské teorie sociálních systémů. 1.vyd. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 222 - 223.

Sumarizovat fakta celé, informačně hutné subkapitoly lze následovně: *Rodina má jako adaptivní komplexní systém, dynamicky strukturovaný do relativně nespočtu vzájemných propojení schopnost kontinuálního proměňování a vývoje.* Jak dokládají Berger a Luckmann,²⁶³ realita tvořená sociálním systémem není mechanisticky operující automat, nýbrž sociálně konstruované universum; slovy Pioreckého řečeno:²⁶⁴ *Struktury každého sociálního systému (rodiny) existují vždy dočasně, procházejí změnami, avšak lidé, jako členové takové struktury mají možnost danou strukturu měnit a posouvat.*

IV.2 Rodina - sociologická perspektiva

Druhou rovínou definující soudobou rodinu je její stručné vymezení z úhlu sociologie. Především se jedná o postmoderní úvahy o soudobé rodině a pohled na rodinu z úhlu genderové změny, jako neodmyslitelné součásti narativního poradenství. Krátká sociologická reflexe rodiny by mohla posunout úvahy blíže k naplnění cíle práce. Lze se ptát, jaká pozitiva přináší rodinné společenství jedinci? Učí rodina jedince adaptovat se na změny a řešení problémů? Jak je vytvářena v lůně rodiny identita jedince a co ji ovlivňuje?

Podobně jako systemické a narativní přístupy, též sociologové a antropologové definují nukleární či tzv. primární rodinu jako *klíčovou jednotku* všech typů společnosti, slovy Satirové jako *sociální skupinu tvořenou dospělými jedinci obou pohlaví, z nichž dva (partneři) žijí pod jednou střechou a udržují sociálně akceptovatelný sexuální vztah. Součástí rodiny jsou děti zplazené či přijaté dospělými partnery.*²⁶⁵

Z historického hlediska se forma rodin vždy proměňovala, a tak pokaždé existovaly rodiny lišící se od majoritního modelu pro danou společnost; středověká rodina byla odlišná od rodiny v době první průmyslové revoluce. Tato rodina byla jiná od rodin z první vlny 20. století.

Jak zmiňují Kubička s Gjuričovou,²⁶⁶ životní styly současné české rodiny se diferencují především podle vzdělání, příjmů, tradic a hodnot. Kulturní a etnické

²⁶³ BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. The Social Construction of Reality. London: Penguin Books, 1967, s. 37, 48.

²⁶⁴ PIORECKI, V. Kapitola: Teorie komplexity In ŠUBRT, J. a kol. Postparsonovské teorie sociálních systémů. 1. vyd. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 215, 217 - 218.

²⁶⁵ SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 31 - 32.

²⁶⁶ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 92 - 96.

menšiny si vytvářejí odlišné životní styly. Změnil se negativní akcent společnosti na „minoritní“ rodinné formy, jak byla ještě v 80. letech dvacátého století nazývána neúplná rodina. Avšak s tím se v současnosti zapomíná na problémy, které jiné formy soužití mnohdy přinášejí. Je nesporné, že traumata, které přinášejí rozvody a další „osudové“ okamžiky rodiny či společného soužití, zásadním způsobem ovlivňují život všech členů rodiny.

Gender a současná rodina

Příslušníci současné rodiny jako sociálního systému se musí podle Becka²⁶⁷ učit vyjednávat, udržovat a znovu získávat své pozice, bez samozřejmé podpory v hierarchické struktuře rodin. S touto přeměnou již nelze uvažovat jen o rodině jako o neměnném a normativním pojmu, jako nelze mluvit obecně o muži a ženě v klasickém slova smyslu spjatém s tradičními rolemi muže a ženy. Výstižnější je použití termínu *genderová změna*,²⁶⁸ který mění náhled především na biologické a vrozené odlišnosti mužů od žen, tradovaný od poloviny 19. století.

Termín genderu (Jonesová²⁶⁹ používá pojem rod), postihuje *sociální roli ženy a muže jako sociální proces* a určuje, co je maskulinní a co je feminní. Na druhé straně se s pojmem gender pojí rovněž subjektivní prožívání identity, v níž se jedinec cítí tzv. doma. Není náhodou, že také aktuální postmoderní trendy poradenství se k pojmu genderu přiklánějí a tím respektují skutečnost, že každý jedinec je souborem, průnikem mužského a ženského potenciálu, tedy obojích principů jedinečně spojených.²⁷⁰

Lze bez námitek tvrdit, podobně jako Kubička a Gjuričová,²⁷¹ že pojem gender reflektuje, jak je mužská a ženská identita různorodě konstruována a muži či ženami prožívána. Z toho plyne, že existují různé způsoby, jak být mužem či ženou. Vzory mužství nebo ženství jedinci přenášejí do nového vztahu. Kromě vědomých očekávání si partneři s sebou berou i tzv. očekávání nevědomá. Taková

²⁶⁷ BECK, U. Riziková společnost. 1.vyd. Praha: SLON, 2004, s. 18 - 20.

²⁶⁸ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 3. vyd. Praha: SLON, 2003, s. 17.;
GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 51 - 56.

²⁶⁹ JONESOVÁ, E. Terapie rodinných systémů. 1. vyd. Hradec Králové: Konfrontace, 1996, s. 6.

²⁷⁰ Za typické vlastnosti, které se váží na mužský rod, považuje Kratochvíl průbojnost, bojovnost, někdy až agresivitu, tendenci k dominanci, soupeřivost, racionálnost a sníženou citlivost. Ženy jsou podle autora vnímány spíše jako citlivější a submisivnější, pečující, pomáhající a obětavé. U ženského rodu jsou pak více prožívány emoce. KRATOCHVÍL, S. Manželská a párová terapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 113 - 114.

²⁷¹ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2.vyd. Praha: Grada, 2009, s. 51.

neuvědomovaná očekávání se utvářejí v tzv. „*tajné dohodě*“,²⁷² která se může na světlo světa dostat až po delší době, například pod vlivem krizí nebo pod tlakem okolností.

Postmoderní rodina

Autoři se shodují,²⁷³ že v postmoderní společnosti, jak jsme si zvykli současnou epochu pojmenovat, jsou zpochybněny tradiční modely rodiny s jejich jasnými vodítky a typickými vzorci pro rodiny a rodinná soužití (jak nazýváme netradiční důvěrné vztahy). Je však nezpochybnitelné, že vliv původní rodiny na jedince zůstává zásadní. Pojem *rodiny* má jednotný vžitý význam a používá se i přesto, že si všichni uvědomují, že řada jedinců již nežije v tradičně upořádaných rodinách.

Naše současná kultura nenabízí jedinci žádné jasné modely rodinných vztahů.²⁷⁴ Nedává odpovědi na otázky, jak mají vypadat rodinné role. Nukleární rodina, čili již zmíněná stabilní manželská dvojice s biologickými dětmi je křehká, neopírá se o žádnou předem danou normu a její přetrvávání není jištěno sociální kontrolou (myšleno podle Gjuričové a Kubičky nátlakem mocných komunit, církví, apod.).²⁷⁵ Je to daň za větší individuální svobodu, kterou členové rodiny mají.

Postmoderní rodina - zázemí - identita

Ačkoliv na postmoderní rodinu působí stres, tlaky společnosti, změna životního stylu a rytmu a vlivy globalizovaného světa, většina rodin je schopna vychovávat sebevědomé děti a samotná rodina život v dnešní společnosti úspěšně zvládá. Adaptivní rodinný systém je možno stále považovat za základní učebnicový kontext pro osvojení chování, myšlení a prožívání, tedy pro získávání a udržování adaptivních vzorců. Jedinec se zde cítí přijímaný, oceňovaný. Rodina je místem, kde se jedinec učí důvěřovat jeden druhému, riskovat a ve kterém se učí intimitě.

Názory utvářené v rodině a definování okolního světa jsou propojeny s představou o místě, ve kterém rodina žije. V rodinném společenství se člověk učí, kdy a kam může chodit, kde je bezpečno a kde není, na kterých místech je dobré

²⁷² MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 3. vyd. Praha: SLON, 2003, s. 58 - 59. V ní může figurovat například jako pozitivní či negativní model jeden z rodičů, popřípadě vyplyne, že partner je pouze náhražkou za v životě chybějící osobu, apod.

²⁷³ HALEY, J. Neobvyklá psychoterapie Miltona H. Ericksona. 1.vyd. Praha: TRITON, 2003, s. 40 - 41.; GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2. vyd. Praha: Grada, 2009, s. 12.

²⁷⁴ Jak připomíná Matoušek, každá společnost předepisuje svým členům část hodnotových konfigurací společnosti vztahmo k vedení rodiny. Ačkoliv si je rodina nemusí uvědomovat, nevědomě se jimi vesměs řídí. MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 3. vyd. Praha: SLON, 2003, s.45.

²⁷⁵ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2.vyd. Praha: Grada, 2009, s. 50, 94.

být viděn, čemu se mají rodinní příslušníci spíš vyhýbat. Matoušek²⁷⁶ pokládá taková schémata přímo za *mapu*, podle které se jedinec každodenně orientuje.

Skutečnosti uvedené Matouškem dokazuje Colorosová,²⁷⁷ která též považuje rodinu za zdroj obrovského potenciálu a pramen síly a podpory. Funkční rodina se podle autorky nevyznačuje něčím, co dělá resp. nedělá. Její hlavní úkol spočívá v udržování stability rodiny, individuality a samostatnosti každého ze svých členů. Posiluje se tím sounáležitost s celkem rodiny a vzájemná „závislost“ (myšleno systémová závislost) jejích členů navzájem.

Nutno dodat, že se tak děje i přesto, že masivní vlivy médií, reklam a sociálních sítí jsou nepopíratelné a podílí se na spoluvytváření reality jedince. Ačkoliv společensky preferovaná dominantní témata se odrážejí dnes a denně v životě každého jedince, stále platí, že to jsou především interakce v rodině, ve kterých jedinec získává základní vzorce chování, vytváří si zde významy a učí se každodenním dovednostem (především komunikačním). Identita rodiny je sice podle konstrukcionistů²⁷⁸ dojednávána, nelze však opomenout, že řada aspektů identity každého člověka je vrozená.

Identita jedince je považována podle Bergera a Luckmanna²⁷⁹ za klíčový prvek subjektivní reality. Je osobní a nezaměnitelná, vázána a formována na prostředí, ve kterém se jedinec pohybuje. Identita dává jedinci možnost orientovat se (porovnávat Já vs. okolní svět) v okolním světě. Opačně se pak skrze člověka prezentuje okolní svět (viz zmíněné procesy externalizace, objektivace, internalizace v kap. I.3.). Vztažmo k cíli rigorózní práce *IDENTITA* jedince znamená odpověď na otázky: „*Smím?*“ „*Jsem schopen?*“ „*Dokážu to?*“ „*Ovlivním svým jednáním něco?*“

Ve funkční rodině jsou role každého z jejích členů, vzájemná očekávání a reakce předvídatelné. Jeden druhému určuje jasné limity a rodiče dávají svým dětem přímo najevo, jaké chování je přijatelné a co činit nelze.²⁸⁰ Jsou vytvářeny styly chování, podle kterých jedinec zachází nejen sám se sebou, ale podle kterých se chová též k druhým. Satirová²⁸¹ považuje navíc pro funkční rodinný systém za typickou rovnováhu dávání a brání mezi jeho jednotlivými členy.

²⁷⁶ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 3. vyd. Praha: SLON, 2003, s. 85.

²⁷⁷ COLOROSOVÁ, B. Krizové situace v rodině. 1.vyd. Praha: Euromedia, 2008, s. 148, 195.

²⁷⁸ GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. 2.vyd. Praha: Grada, 2009, s. 28.

²⁷⁹ BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. The Social Construction of Reality. London: Penguin Books, 1967, s. 34, 78 - 79.

²⁸⁰ Rovněž děti přiměřeným způsobem reagují a dávají tím rodičům zpětnou vazbu, že jejich rady, doporučení a limity, které jim dávají, akceptují.

²⁸¹ SATIROVÁ, V.; BANMEN, J.; GREBEROVÁ, J.; GOMORIOVÁ, M. Model růstu – Za hranice rodinné terapie. 1.vyd. Brno: Cesta, 2005, s. 89 - 90.

Proces ztotožnění se s některým z rodičů však probíhá pouze v případě, kde se dítě s tímto rodičem identifikovat může a chce. A není pochyb, že se jedinec především od vzoru stejného pohlaví učí chování ve vztahu k příslušníkům opačného pohlaví. Nepřítomnost rodičovského vzoru pak může znamenat pro jedince vážný hendikep. Podle Matouška²⁸² se tak děje nejen v případě, že jeden z rodičů není v rodině přítomen, ale i tehdy, když svoji úlohu nezastává přiměřeně. Za důležité však považuji zdůraznit, že nerozhoduje jen přítomnost vzoru, ale především skutečnost, jak se vzorem potomci nakládají.²⁸³

Doposud byla rodina definována v rámci krátkého exkurzu jako funkční sociální systém. Byla představena coby základní vztahový systém, vytvářející a regulující tvorbu reality a vytvářející *identitu* jedince. Funkční rodina²⁸⁴ je především zdrojem podpory a potvrzování identity jedince. Za klíčové termíny těchto subkapitol bych považoval: *IDENTITA, SCHOPNOSTI A MOŽNOSTI* (jsem, tedy mohu, mé osobnostní kompetence ve smyslu mé schopností mi dovolují konat), *GENDER*. Rodina může, avšak také nemusí být pramenem vitality, rozhodnosti a interpersonálních schopností, důležitých pro fungování v každodenním světě.

IV. 3 Rodina - poruchy (dysfunkce) v rodině

Dyáda jako základní vztahový subsystém rodiny

Rodina byla v textu již vymezena definicí Colorosové a Satirové. Zbývá doplnit, že za „osu“ rodiny, jako *základní interakční systém*, na jehož bázi rodina vzniká, je považována **dyáda**.²⁸⁵ Dyáda, jako elementární vztahový subsystém, je ve funkční rodině nadřazena ostatním složkám rodinného systému. Vazby v ní se zpevňují vzájemnými závazky, z nichž některé mohou být institucionalizované.

²⁸² MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 3. vyd. Praha: SLON, 2003, s. 62 - 63.

²⁸³ Naplňuje se tím premisa Tolmana, podle které je úroveň jáství jedince a jeho sebepojetí determinováno především přístupem ostatních k člověku, naplněním potřeb družnosti, přichylnosti, uznání, vlivu a podřízení se. Watzlawick se domnívá, že ve stabilním symetrickém vztahu jsou partneři schopni akceptovat jeden druhého takového, jaký je. To vede jak k oboustranné ohleduplnosti a důvěře, tak k realistickému vzájemnému potvrzení definic Já a Ty, což dohromady vytváří a udržuje rodinné harmonické prostředí. NAKONEČNÝ, M. cit. dle TOLMAN, E.C. Sociální psychologie. 1.vyd. Praha: Academia, 1999, s. 102; WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J.B.; JACKSON, D.D. Pragmatika lidské komunikace. 1.vyd. Hr.- Králové: Konfrontace, 1999, s. 93.

²⁸⁴ Čtenář se může tázat, jak je to v neúplných rodinách, u adoptovaných dětí a v nefunkčních rodinách? Na něco odpoví (nebo již odpověděl) tento text v dalších subkapitolách, na některé dotazy jsou adekvátní seriózní odpovědi doposud nedostupné.

²⁸⁵ Pravidly, kterými se interakce v dyádě řídí se zevrubně zabývá Nakonečný. NAKONEČNÝ, M. Sociální psychologie. 1.vyd. Praha: Academia, 1999, s. 177 - 196.

V předešlých kapitolách uvádím, že jedinec nemůže pro úspěšné naplnění socializace žít a celoživotně dotvářet svoji osobnost bez styku s druhými lidmi. Většina jedinců potřebuje mít ve své blízkosti mimo řádky lidí a přátel ze svého okolí především intimního životního partnera. Existuje řada teorií zabývajících se výběrem partnera. Pro tento text je vhodné alespoň stručně vzpomenout Plaňavovo²⁸⁶ tvrzení, že rozhodujícími kritérii pro výběr partnera bývají především vědomá i nevědomá motivace a sociálně kulturní a psychologické proměnné.

Partneři v dyádě se snaží jeden s druhým nemanipulovat, neovládat či neomezovat se, a tím si zachovávat jak vlastní individualitu, tak udržovat jedinečnost vztahu samotného. Ve funkčním vztahu má každý dostatek prostoru na to, aby byl také samostatným jedincem.²⁸⁷ Podobně jako dyáda (na principu rovnovážné výměny a respektu hodnot) pak funguje i celá rodina, která je odrazem vztahů ustavujících se v dyádě. Jak dyáda, tak celý rodinný systém je modifikován a ovlivňován především aktivitami a vklady svých členů, vycházejících z respektu k protikladům a odlišnostem. Toto pravidlo se dá v souladu s Bradshawem²⁸⁸ považovat za základní mechanismus, sloužící k potvrzování identit jednotlivých členů rodiny. Potřeby partnerů se recipročně doplňují a vyvažují.

Dysfunkční rodina

Pravidla a normy, kterými se vyznačuje řádně fungující rodina, však neplatí pro všechny rodiny. Mimo rodinných systémů, fungujících v mezích možností v rovině normality, se vyskytuje celá řada rodin, ve kterých se cítí jiné zákonitosti (vesměs pro systém patologické).²⁸⁹ Z vymezení dysfunkční rodiny Sobotkovou vyplývá řada znaků, kterými se dysfunkční rodina vyznačuje. Podrobně se dysfunkční rodinou a s podobnými závěry jako Sobotková zabývali také Watzlawick s kolektivem²⁹⁰ a Bradshaw²⁹¹ nebo na poli Gestalt psychoterapie Mackewnová.²⁹²

²⁸⁶ PLAŇAVA, I. Manželství a rodiny. 1.vyd. Brno: DOPLNĚK, 2000, s. 176.

²⁸⁷ Kratochvíl cituje a vychází z modelu Otevřeného manželství v pojetí O'Neilových, k jehož premisám patří: realistická očekávání jednoho od druhého, respekt k soukromí partnera, otevřená komunikace, flexibilita rolí, rovnost, autentičnost a vzájemná důvěra. KRATOCHVÍL, S. Manželská a párová terapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 34 - 35.

²⁸⁸ BRADSHAW, J. Návrat domů. Bratislava: Gardenia, 1990, s. 206 - 207.

²⁸⁹ Dunovský dělí rodiny podle kvalit jejich fungování na **funkční, problémové, dysfunkční a afunkční**. DUNOVSKÝ, J. Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti. Praha: MPSV, 1986, s. 38. **Dysfunkční rodina** je definována Sobotkovou jako rodina, ve které jeden či více členů produkují maladaptivní nezdravé chování, jsou zde popírány a neřešeny problémy, chybí intimita, panuje nejasná komunikace a jsou v ní nezřetelná pravidla a kompetence. Osobní identita je potlačována na úkor rodinné identity, stejně tak jako individuální potřeby členů rodiny. Nejsou stanoveny jasné hranice mezi členy rodiny. Jedná se o rodinu dezorganizovanou, rozpadlou a často se v ní vyskytuje sociální patologie. SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. 1.vyd. Praha: Portál, 2001, s. 33, 70.

²⁹⁰ WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.;JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace.2.vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 86 - 94.

Lze potvrdit, že většina dysfunkčních vzorců v rodině pochází z interakcí v tzv. primární triádě,²⁹³ tedy z prostoru mezi otcem, matkou a dítětem. Specifickým způsobem chování a výchovy se rodiče podílejí na vzniku a udržování jak nízké sebeúcty svých dětí, tak na zakódování signálů, které mohou působit člověku v dospělosti nemalé potíže v každodenním fungování. Vlivem určitých impulzů jsou některé vzorce chování a jednání z dětství aktivovány v podobě traumatických reakcí člověka během celého jeho života jako zraněná a nikdy nedoléčená místa.

Parafrází tvrzení Satirové²⁹⁴ o zakořeněných rodinných pravidlech se dá konstatovat, že taková rodinná pravidla jedince často semelou tak, že to, co zná, se stává mnohem silnější než to, co by mu mohlo poskytnout zdraví a komfort. Pevně ukotvená rodinná pravidla mají zásadní vliv na tvorbu dominantních příběhů jedince a na získání náhledu na problém.

Jedinci s nízkou sebeúctou zažívají silné pocity úzkosti a nejistoty z vlastní existence. Jejich sebeúcta je silně závislá na mínění okolí a tato závislost paralyzuje jejich autonomii a individualitu. Vůči svému okolí mají jak vysoká očekávání, tak současně značné obavy, ze kterých pramení jejich strach, častá zklamání a nedůvěra. V dospělosti kopírují coby rodiče vzorce svých rodičů, mohou být i jejich pravým opakem. V dyádě se svým partnerem si dle tvrzení Satirové²⁹⁵ udržují představu, že pokud nebude moci jeden, vezme si potřebné od druhého, který má podle jejich představ jistě dost pro oba. Namísto hledání adaptivních způsobů řešení problémů, pomoci ve svém okolí, popřípadě institucionalizované pomoci, partneri upadají do spárů maladaptivních vzorců, které v nich po dlouhá léta utvrzovala jejich rodina včetně prostředí, ve kterém žili a vyrůstali.

Jak již bylo zmíněno, jedinec hledá v rodině příběhy, které potvrzují jeho identitu.²⁹⁶ V lůně dysfunkční rodiny však dochází k permanentnímu boji každého s každým, ohraničování se vůči podpoře a pomoci, utváření koalic a šíření

²⁹¹ BRADSHAW, J. *Návrat domů*. Bratislava: Gardenia, 1990, s. 47.

²⁹² MACKEWN, J.; *Gestalt psychoterapie: moderní holistický přístup k psychoterapii*. 1.vyd. Praha: Portál, 2004, s. 39 - 41. Gestalt psychoterapie jako jedna z průkopníků systemického myšlení nazývá takový soubor znaků *fixovanými gestaly*, tedy stavy, ve kterých se objevují podobně jako u dysfunkční rodiny též emocionální poruchy, popřípadě pocity zahanbení a postižení.

²⁹³ SATIROVÁ, V.; BANMEN, J.; GREBEROVÁ, J.; GOMORIOVÁ, M. *Model růstu – Za hranice rodinné terapie*. 1.vyd. Brno: Cesta, 2005, s. 244 - 245. Zásadní vliv (vazbu rodičů) dysfunkcí v rodině na vývoj jedince popisuje ve své teorii J. Bowlby BOWLBY, J. *Child care and the growth of love*. 2.vyd. Harmondsworth: Penguin, 1967, s. 59 - 68.

²⁹⁴ SATIROVÁ, V.; BANMEN, J.; GREBEROVÁ, J.; GOMORIOVÁ, M. *Model růstu - Za hranice rodinné terapie*. 1.vyd. Brno: Cesta, 2005, s.233-238; LOHISSE, J. *Komunikační systémy*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2003, s. 27 - 28.

²⁹⁵ SATIR, V. *Společná terapie rodiny*. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 20 - 21.

²⁹⁶ KUBÁTOVÁ, H. *Životní svět a sociální světy*. 1. vyd. OLOMOUC: UPOL, 2008, s. 41 - 44.

nedůvěry. Bílý potvrzuje,²⁹⁷ že takový stav rodiny odčerpává množství energie, která by šla využít pozitivním směrem. Navíc se negativní dopad rodiny umocňuje tím více, čím jsou člověku jedinci z jeho okolí systémově bližší. Zde by jedinec očekával největší podporu, které se mu však nedostává.

Přímo trýznivými pro člověka se dají nazvat situace, ve kterých jedinec zažívá ze strany od svého partnera nebo rodičů odmítnutí. Nukleární rodinu považují Berger s Luckmannem²⁹⁸ za prostor, v němž by se měla pozice jedince v sociální realitě průběžně potvrzovat. Namísto toho si musí jedinec žijící v dysfunkční rodině denně zodpovídat otázku: „*Kam patřím?*“ Jeho nejbližším okolím je mu přitom permanentně podsouváno, že nemá v zásadních otázkách pravdu a nectí „rodinná tabu“ a zásady, byť patologické. Navíc je mu jako příjemci informací sdělováno vyloučení ze společenství rodiny: „*Ty neexistuješ!*“²⁹⁹

Greenová³⁰⁰ i Satirová³⁰¹ si všimají, že pro mnoho rodičů jsou děti nevhodnější způsob, jak prožít to, co oni sami v životě neprožili. Zklamání vlastním vztahem a životem jsou příliš zaneprázdněni snahou naplnit své vlastní potřeby a nejsou s to adekvátně validovat potřeby svých dětí. Děje se tak i v případech, kdy se přičítají jejich vlastní chování morálním hodnotám. Kolik matek tak žárlí na své dcery pro své odkvetlé mládí nebo se jimi cítí ohroženy? Kolik otců se cítí ohroženo svými syny?

Z textu by se dalo usuzovat, že patologické chování rodičů je provázáno jejich záměrem. Poradci a terapeuti potvrzují spíš opak.³⁰² Rodiče si přejí z celého srdce být dobrými rodiči (tato myšlenka se prolíná textem opakovaně; odlišujeme schopnosti vs. úmysl, záměr). Rodiče konají, jak nejlépe umí. Jinak řečeno, činí to, čemu byli naučeni a co převzali od vlastních rodičů, potažmo důležitých substitučních postav ze svého života. Nemohou předávat dál svým dětem něco, co sami nedostali od svých rodičů a čemu se během svého života nenaučili.

Mechanismus koloběhu dysfunkčního chování rodičů dobře popisuje Bradshaw.³⁰³ Tvrdí, že pokud rodiče nemají náhled na svůj problém a nevidí jinou

²⁹⁷ BÍLÝ, J. Úžasná síla celku: organizační, podnikové a experimentální konstelace. Praha: Pragma, 2007, s. 87.

²⁹⁸ BERGER, P.L.; LUCKMANN, T. The Social Construction of Reality. London: Penguin Books, 1967, s. 170 - 171.

²⁹⁹ Watzlawick parafrázuje dopad této skutečnosti slovy W. Jamese: „Nebylo by možno, přijít na nelidštější trest, než by člověka - kdyby to bylo možné - vyloučili ze společnosti a žádný z jejích členů by si ho nevšiml.“ WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J.B.; JACKSON, D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2. vyd. Brno: Newton Books, a. s., 2011, s. 87.

³⁰⁰ GREENEOVÁ, L. Duše a vesmír - Astropsychologie o vztazích mezi lidmi. Praha: Sagittarius, s. 172 - 173.

³⁰¹ SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 62.

³⁰² SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 118;

osobní konzultace s PhDr. Ludmilou Mrkvicovou systemickou terapeutkou ze dne 21.6. 2011.

³⁰³ BRADSHAW, J. Návrat domů. Bratislava: Gardenia, 1990, s. 188, 214.

vizi, než naplňování rigidních rodinných rolí, je téměř nemožné, aby podporovali v nápravě své děti (rozumějme rovněž dospělé děti, defekty v rodině jsou přenosné po celý život). Ba naopak, každý pokus jejich potomků o změnu zatuhlého rodinného systému je pro rodiče ohrožující. Dělají vše, aby takové pokusy svým potomkům překazili. Takto rodiči zraněný jedinec, uvržený v systému do rigidní role, vyvažuje systém pocitem chorobné viny, která ho provází. Pokud se pokusí z této role vymanit, rodina se vzpírá a svalí na něj vinu za destabilizaci a pokus o rozvrat rodiny.

Za východisko a první cestu k pozitivní změně považuje Bradshaw³⁰⁴ hledání (vytvoření) nového prostředí, ve kterém není jedinec podceňován, zahanbován, nýbrž je ve svých aktivitách podporován. Takovým prostředím může být také pracovní vztah s poradcem. To lze považovat za první krok jedince k vesměs dlouhé cestě, směřující k řešení problému nebo celého trsu problémů, které ho provázejí často i po dlouhá léta.

Nestabilita v systému rodiny

Dysfunkce rodiny se nutně projeví v nestabilitě celého systému,³⁰⁵ který zůstává se svými pocity „viset“ právě v této nestabilitě. Může vyvstat otázka, čí problémy se v systému vlastně manifestují? Podle Jacobsena³⁰⁶ bývá nositel problémů s nestabilním stavem systému více v rovnováze než ostatní členové rodiny, kteří mají tendenci hledat řešení. Právě to je však stav, kdy si původce problému sám neuvědomuje patologické změny v systému. Navykl si na ně natolik, že není s to je vnímat jako problematické, což potvrzuje Satirová³⁰⁷ i Watzlawick.³⁰⁸ Jeho vlastní „realita“ je v něm hluboce zakořeněna a je většinou neotřesitelná. Rezistence k ostatním názorům je pak součástí jeho sebezáchovných mechanismů. Cizí názory a postoje se snaží bagatelizovat a jejich zastánce manipulací či hrubým zastrašováním získávat na svoji stranu. V rámci svého mylného přesvědčení považuje každé odlišné pojetí reality za ohrožující, snaží se je znevažovat a sám je pokládá za důkaz iracionality opozice a snahu o překrucování „faktů“.

³⁰⁴ BRADSHAW, J. Návrat domů. Bratislava: Gardenia, 1990, s. 188, 214.

³⁰⁵ CHVÁLA, V.; TRAPKOVÁ, L. Rodinná terapie a teorie jin-jangu. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 91.

³⁰⁶ JACOBSEN, O. Rodinné konstelace v psychoterapeutické praxi. 1. vyd. Olomouc: Fontána, 2009, s. 198.

³⁰⁷ SATIROVÁ, V.; BANMEN, J.; GREBEROVÁ, J.; GOMORIOVÁ, M. Model růstu - Za hranice rodinné terapie. 1. vyd. Brno: Cesta, 2005, s. 90.

³⁰⁸ WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J. B.; JACKSON, D. D. Pragmatika lidské komunikace. 1. vyd. Hr.-Králové: Konfrontace, 1999, s. 82.

Komunikace v dysfunkční rodině je podle mínění Satirové³⁰⁹ víc než zpětnovazební, lineární. Je založená na uposlechnutí a přizpůsobení se. V dysfunkční rodině existuje většinou jen „jeden“ správný způsob výkladu událostí a pohledu na svět a realitu kolem sebe. Jedinec či jedinci, kteří se nacházejí v takové rodině v podřadné roli, mají tendenci nevidět, neslyšet, tzv. si to nerozházet s cizím egem. Ve stavu apatie a neřešení problémů nehledají žádnou pomoc (natož institucionalizovanou), která by mohla jakkoliv zažité vzorce „nic neřešení“ narušit nebo měnit. Houževnatě se drží naděje, že je ostatní (především vůdčí „osobnosti“ rodiny coby „vlastníci majoritního „správného“ názoru) uznají za hodné jejich pozornosti a lásky (jejich očekávání jsou však naivní a marná a zřídka se dočkají jejich naplnění).

V opačném případě, kdy se někteří členové rodiny postaví na otevřený odpor vůči majoritním názorům, jsou ze systému rodiny vyčleňováni a stavěni do role černé ovce rodiny či obětního beránka.

V nestabilních rodinách dochází ke konfliktu mezi její přirozenou a naléhavou potřebou uzavřít problémový cyklus a možnostmi zvládat zdroje vlastních problémů. Jak tvrdí Satirová,³¹⁰ každý z jejích členů vydává mnohem více, než dostává. Protože je taková výměna hodnot nespravedlivá, avšak bohužel stálá, narůstá postupem let v této rodině nepohoda, hněv, strach. Množí se nenaplněná očekávání a dochází k úbytku intimity. Pokusy o vyvažování mezi snahou organismu systému uchovat si stabilitu a destrukčními procesy, které stabilitu narušují, se mohou odrážet především v duševním stavu, v osobním růstu jedince a v jeho zdravotním stavu, resp. ve vzniku neuróz.³¹¹

Řada autorů se ve svých tvrzeních shoduje,³¹² že narušená rodina pokračuje obvykle ve svých nefunkčních výměnách až do okamžiku, kdy se stane nějaká

³⁰⁹ SATIROVÁ, V.; BANMEN, J.; GREBEROVÁ, J.; GOMORIOVÁ, M. Model růstu – Za hranice rodinné terapie. 1. vyd. Brno: Cesta, 2005, s. 18 - 19.

³¹⁰ SATIROVÁ, V.; BANMEN, J.; GREBEROVÁ, J.; GOMORIOVÁ, M. Model růstu – Za hranice rodinné terapie. 1. vyd. Brno: Cesta, 2005, s. 89 - 90.

³¹¹ SATIROVÁ, V.; BANMEN, J.; GREBEROVÁ, J.; GOMORIOVÁ, M. Model růstu - Za hranice rodinné terapie. 1. vyd. Brno: Cesta, 2005, s. 218. Janov definuje neurózu jako symbolické chování, které jedince chrání před přílišnou psychologickou bolestí. Myšlenka o vztahu mezi jednotlivými částmi jedince a jejich integraci se objevila přibližně v polovině minulého století. Díky psychosomatickým a emočním manifestacím bylo zřejmé, že myšlení, pocity a funkce lidského těla jsou provázané. Vzniká permanentní napětí, které se manifestuje v tělesných symptomech různé intenzity. JANOV, A. Prvotní výkřik - léčba neurózy. Praha: Pragma, 2007, s. 19, 113.

³¹² CHVÁLA, V.; TRAPKOVÁ, L. Rodinná terapie a teorie jin-jangu. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 48; JACOBSEN, O. Rodinné konstelace v psychoterapeutické praxi. 1. vyd. Olomouc: Fontána, 2009, s. 129; MACKEWN, J.; Gestalt psychoterapie: moderní holistický přístup k psychoterapii. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 38.

zásadní (relativně drastická) změna, která obvykle donutí některého člena rodiny vyhledat vnější pomoc nebo radikálně reorganizovat chod své rodiny.

Pravidla „fungování“ dysfunkční rodiny promítli členové týmu z Palo Alta³¹³ do formulace svých komunikačních paradoxů, které by se daly shrnout do několika zásad:

- v rodině (stejně i v jiných sociálních systémech) platí zásada, že všechny předpovědi jsou založeny na „důvěře;“³¹⁴
- každý člen systému má snahu prostřednictvím komunikace určovat povahu vztahu.
- tým z Palo Alta předpokládá, že v rodině platí výsledek tzv. nenulové hry, což znamená, že součet zisků jedné strany a ztráty druhé strany se nerovná nule.
- protože výsledek řešení problému (byť v rodině se smíšenými motivy) *leží uvnitř systému*, může snadno dojít ke vzniku koalice, což je přes zjevné maladaptace v rodině lepším řešením a strategií řešení problémů, než zánik rodiny jako systému.

Jak dokládá k tomuto komunikačnímu paradoxu z praxe Watzlawick,³¹⁵ podobná východiska z nesnází v rodině nejsou jen teoretickými řešeními problémů. V mnoha rodinách se jedná často o nejelegantnější způsob řešení problémů a krizí, v rámci kterých si partneři zklamání jeden druhým nejsou s to dát už téměř nic. Rodina se tak posouvá do stadia afunkčního systému, čili prakticky k soužití vedle sebe, kde jeden nepřekáží druhému a ve kterém rodina jako taková přestává plnit svůj úkol.

V této kapitole jsem se pokusil čtenáři stručně nastínit a především zdůvodnit, jaké mechanismy brání jedincům k vyhledávání řešení jejich problémů, včetně aktivace vnější pomoci, byť se často jedná o problémy hraničící s duševní pohodou, jež mnohdy ohrožují i samotné zdraví jedinců. Jsem názoru, že fakta uvedená v této kapitole jsou dostačující k tomu, aby dokázala, jak složitá mohou být přediva mnoha

³¹³ WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.;JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 1.vyd. Hr.-Králové: Konfrontace, 1999, s. 195.

³¹⁴ Podle Watzlawicka je v samotné povaze lidské komunikace, že nedává žádnou možnost, jak učinit z jiného jedince majitele informací či vjemů, které jsou přístupné jen jednomu člověku, Druhý může prvnímu jedinci v lepším případě důvěřovat nebo nedůvěřovat, nemůže to vědět. WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.;JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 1.vyd. Hr.-Králové: Konfrontace, 1999, s. 195.

³¹⁵ WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.;JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 1.vyd. Hr.-Králové: Konfrontace, 1999, s. 113 - 115, 196 - 197.

dysfunkčních rodin. Je pak nasnadě si uvědomit, že rodina může disponovat natolik silnými mechanismy (brzdami), že obrana vůči jejím vlivům není vůbec snadnou záležitostí; natož pak hledat pomoc u poradce, psychologa, sociálního pracovníka, popřípadě u jiné pomáhající profese.

IV.3.1 Rodina - krize jedince a rodiny

Rodina jako každý sociální systém je typická svým vývojem a změnami v čase a prochází rovněž různými stadii, ve kterých se nelze vyhnout *krizím*, a to krizím vyvolaným náhlou situací³¹⁶ nebo tzv. krizím vývojovým,³¹⁷ které lze v zásadě předvídat a předpokládat a které s sebou přinášejí nové role nebo životní úkoly.

V dysfunkční rodině dochází ke krizové situaci, jestliže dosavadní upořádání, struktura rodiny, životní hodnotová orientace a styl života přestávají vyhovovat a eskaluje individuální nespokojenost či strádání (byť ne u všech členů rodiny ve stejné míře).

Plaňava,³¹⁸ popřípadě Caplan³¹⁹ považují *krizi* v rodině *za situaci, která je provázená extrémně negativními emocemi a především stavem, pro jejíž řešení členové rodiny nemají k dispozici vhodné vzorce řešení* (copingové strategie). K některým, především vývojovým krizím dochází podle Bergera a Luckmanna³²⁰ vlivem poznání, že svět, který jedinec zažíval a zažívá ve vlastní rodině, není tím jediným světem, který existuje. Člověk v krizi hledá své místo tady a teď.

Do problematiky duševní krize uvedu čtenáře několika následujícími odstavci. Především je pro průběh krize (nejen vývojové) typické, že jedinec může duševní krizi prožívat vědomě či nevědomě. Vymětal³²¹ rozlišuje mezi *zjevnou a latentní krizí*. *Za krizi zjevnou* považuje stav, při kterém si jedinec krizi plně uvědomuje a připouští si ji (např. rozpad manželství, vážné somatické onemocnění, atd.). Naopak *krize latentní* se vyznačuje neuvědomělým dopadem na jedince. Jedinec vede např. méně hodnotný a jednostranný způsob života, „utíká“ do pracovní

³¹⁶ Jedná se o **krize situační** - reakce na traumatickou událost a důsledek vnějších, vesměs neočekávaných událostí; popřípadě **krize kumulované** (také chronické) vznikající jako následek neřešení krizových situací nebo přijetí maladaptivního řešení pro řešení krizí. ŠPATENKOVÁ, N. Krize psychologický a sociologický fenomén. 1.vyd. Praha: Grada, 2004, s. 23;

³¹⁷ Periodicky přicházející **vývojové krize** bývají odrazem nezvnitřněných životních změn, které postupně přinášejí během života jedince a jeho rodiny jednotlivé vývojové úkoly. ŠPATENKOVÁ, N. Krize psychologický a sociologický fenomén. 1.vyd. Praha: Grada, 2004, s. 23; RIEGER, Z.; VYHNÁLKOVÁ, H. Ostrov rodiny. 2.vyd. Hradec - Králové: Konfrontace, 2001, s. 116 - 122.

³¹⁸ PLAŇAVA, I. Manželství a rodiny. 1.vydání. Brno: DOPLNĚK, 2000, s. 145- 148.

³¹⁹ CAPLAN,G. Duševné zdraví v rodině a společnosti. Bratislava: Vydavatelstvo SAV, 1970, s. 24.

³²⁰ BERGER, P.L.; LUCKMANN,T. The Social Construction of Reality. London:Penguin Books, 1967, s. 161.

³²¹ VYMĚTAL, J. Úvod do psychoterapie. 2.vyd. Praha: Grada, 2003, s. 136.

aktivity, má sklony k rozličným závislostem nebo trpí zdravotními obtížemi, a to jak psychickými, tak fyzickými (nejčastěji nadměrná únava, stěhovavé bolesti, depresivní nálada, úzkosti).

V krátkém historickém exkurzu teorií krize se dá zjistit, že s jejím vznikem se pojí vícero jmen. Ačkoliv se nejedná o systemické postuláty a o autory spjaté s rodinným nebo narativním poradenstvím a terapií, zmíním jména zakladatelů teorie krize a krizové intervence *Caplana* a *Lindemanna*.³²² Caplanova³²³ teorie krize ze 70. let dvacátého století je postavena na dvou základních principech. Prvním je *princip homeostázy*, vycházející z předpokladu, že na základě vnitřních podnětů u jedince dochází k reakcím směřujícím k návratu organismu do rovnovážného stavu (equilibra). Druhým Caplanovým principem je *princip sociálního učení*. Podle autora dochází k vyrovnávání dílčích stavů nerovnováhy jednak automaticky (viz. princip homeostázy), závažnější problémy jsou pak řešeny cestou pokusu a omylu nebo na vyšším stupni použitím inovativního řešení. Nalezená nová řešení krize se stávají součástí repertoáru při řešení jakékoliv další krize, a to i v případě, že se jedná o neúspěšnou strategii.

Mechanismy řešení krize a její průběh, jak je definoval Caplan, fungují podle Klimpla³²⁴ následovně. Jedinec typicky zvládá problémy tak, že uvádí do pohybu řadu mechanismů, jak se s problémem vyrovnat. Dříve, než nastane řešení, je jedinec ve stavu tenze, která je však krátkodobá, a jedinec je na takováto období tenze navyklý. V krizi je však tenze daleko větší, protože problém je výraznější a též proto, že obvyklé způsoby vyrovnávání se s problémy neposkytují řešení. Stav nepříjemného napětí, do něhož se jedinec dostává, je mnohem delší a dostavuje se pocit bezmocnosti a nevykonnosti. K tomu se přidružuje určitá dezorganizovanost celkového fungování, a to buď ve smyslu vybití vnitřní napětí, anebo cestou pokusů a omylů, jak se z problémové (krizové) situace dostat. Nové metody řešení takové situace se pak dostávají do repertoáru chování daného jedince, přičemž selhání v dané kritické situaci zřejmě ovlivní budoucí řešení situací obdobných.

Jedinci trvá obvykle nějaký čas, než si zpracuje aktuální krizi sám pro sebe. Nenalézá-li řešení sám, hledá řešení ve svém okolí, v rodině nebo u přátel, potažmo v pracovním kolektivu. S možnostmi rozšíření internetu se stále více nabízí využití institucionalizované pomoci. Následuje fáze rozhodování a hledání vhodné

³²² JANOSIK, E. H. *Crisis Counseling*. London: Jones a Bartlett Publishers International, 1994, s. 6.; KANEL, K. *A guide to Crisis Intervention*. Fullerton, Brooks/Cole, 2003, s. 14.

³²³ CAPLAN, G. *Duševné zdraví v rodině a společnosti*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1970, s. 40 - 46.

³²⁴ KLIMPL, P. cit.dle CAPLAN, G. *Psychická krize a intervence v lékařské ordinaci* 1.vyd. Praha: Grada, 1998, s. 29.

poradenské instituce, popřípadě její testování. Pro mnohé jedince nebývá snadné se s někým cizím podělit o svou rodinnou historii, často se složitými propletení. Platí zde omezení, která byla zmíněna v předchozí kapitole. *Navíc ve společnosti doposud převládá majoritní názor, vycházející z mýtů o jakémkoliv poradenství založeném na psychologické pomoci.*³²⁵

Není-li krize adaptivně řešena a zpracována a hromadí-li se během určitého období řada potlačených krizí, dochází u jedince ke stavům vyvolávajícím permanentní stres. Jedinec prožívá pocity nutnosti obrany vůči svému okolí i k některým svým vnitřním prožitkům. Taková obrana (rezistence) může pramenit jak z nezpracovaných a vytěsňených minulých zkušeností, tak může být podle Jacobsena³²⁶ součástí nevědomě převzatou od vlastních rodičů. Vnější manifestace obrany zrcadlí jedincovy obranné postoje s přáním, aby byla realita a přítomnost taková, jako by k žádným ztrátám a změnám v minulosti u jedince nedošlo.

Předsudky a mýty zakotvené z generace na generaci v rodině, avšak rovněž i ve společnosti (zde mnohdy utužované i nevhodnými argumenty různých médií), včetně nezpracovaných traumat, jež byly v práci opakovaně uvedené, se dají považovat za další z limitů jakéhokoliv pomáhání, narativní poradenství nevyjímaje.

Ze stručného popisu problematiky dysfunkční rodiny a krize jedince respektive celé rodiny se dá odvodit, že opakem klíčových termínů procházejících jako spojovník funkční rodinou, dysfunkční rodinu a rodinu v krizi charakterizují pojmy: *NEZVLÁDNU TO; NEMOHU TO ZMĚNIT; NEMÁM „TO DOVOLENO“; RODINA SI NĚJAK PORADÍ; CO JE DOMA, TO DOMA ZŮSTANE*. Částečně by tak mohly být zodpovězeny otázky po smyslu hledání (nehledání) pomoci některých jedinců. Jednak si svůj problém nemusí uvědomovat a navíc z rozličných příčin nemusí pociťovat nutnost vyhledávat nějaká řešení problému mimo okruh své rodiny (jejich osobnostní a mentální potenciál jim to neumožňuje).

³²⁵ Sullivan se zmiňuje především o negativních vlivech mýtů: „zdravého rozumu“, umění pomoci si sám, znalosti sama sebe a v neposlední řadě nezávislosti jedince na okolí jako brzdách profesionálního poradenského procesu. SULLIVAN, H. S. Psychiatrické interview. Praha: TRITON, 2006, s. 60 - 61, 237.

³²⁶ JACOBSEN, O. Rodinné konstelace v psychoterapeutické praxi. 1. vyd. Olomouc: Fontána, 2009, s. 169.

IV. 4 Transgenerační vlivy na rodinu

Pro uvození této subkapitoly použiji Kötlerovu myšlenku, kterou citoval Watzlawick:³²⁷ „Rodinné vztahy patří do sféry, v níž nefungují jinde obvyklá pravidla usuzování a jednání. Jsou labyrintem napětí, svárů a usmiřování, jejichž logika je plná rozporů a jejichž kritéria jsou často tak pokroucená jako pokřivený prostor nějakého do sebe uzavřeného universa. Je to universum prosycené vzpomínkami, z nichž se člověk nepoučí v ničem; saturovaný minulostí, která nedává žádné rady pro budoucnost.“

Dominantní příběhy rodiny nejsou vytvářeny jen vztahy k současným členům rodinného systému, ale bývají často ovlivňovány i vazbami ke generaci otců a dědů. Zřetelnější je tato skutečnost především v případě rodinných dysfunkcí, jak bylo v textu již uvedeno. Obdobně uvažují o transgeneračních vlivech v rodině rovněž Berger s Luckmannem,³²⁸ o jejichž teze se v tomto textu opírám.

Rodina jako základní vztahový systém má jedinečnou a neopakovatelnou historii se svými vlastními interpretacemi a významy, které jednotliví členové rodiny vytvářeli a vytvářejí.³²⁹ Satirová³³⁰ považuje rodinu za odraz rodinných událostí, zvyků a obyčejů, které jsou dostatečně mocné na to, aby ovlivnily vnitřní realitu všech jejích členů. Systém rodiny je souborem myšlenek, kontextu událostí, pocitů, percepce a splněných i nenaplněných očekávání. V rodině se odrážejí vzájemné vztahy mezi sebou i k okolí, na kterých je rodina (resp. jednotliví její členové) závislá. Vznikají a udržují se v ní pravidla jako souhrn pevných bodů, jakožto velmi dynamická a vitální síla růstu jedince i rodiny, podporující úspěšnou socializaci.

Myšlenka transgeneračního přenosu rodinného dědictví byla doposud zevrubně zpracována téměř výlučně v rámci psychoanalytického paradigmatu.³³¹ Avšak zodpovězení této otázky jsem hledal ve vícero zdrojích, kupříkladu v systémově založených přístupech pracovní skupiny z Palo Alto, Milánské skupiny³³² a jejich nástupců nebo v pramenech Gestaltterapie a Berneho myšlenkách.

Jak vzpomíná Satirová, když Bateson demonstroval opakování rodinných vzorců, velmi ho překvapilo, jak silné pocity se při hraní role určitých členů rodiny

³²⁷ WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.;JACKSON,D.D. cit. dle Kötler, A. Pragmatika lidské komunikace. 1.vyd. Hradec-Králové: Konfrontace, 1999, s. 27.

³²⁸ BERGER, P.L.; LUCKMANN,T. The Social Construction of Reality. London:Penguin Books, 1967, s. 48.

³²⁹ SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 116 - 117.

³³⁰ SATIROVÁ, V.; BANMEN,J.; GREBEROVÁ,J.; GOMORIOVÁ,M. Model růstu – Za hranice rodinné terapie. 1.vyd. Brno: Cesta, 2005, s. 233 - 238.

³³¹ Detailně se zabývá transgeneračním přenosem (především patologických vzorců) nejen z úhlu psychoanalýzy Tóthová. TÓTHOVÁ, J. Úvod do transgenerační psychologie rodiny: transgenerační přenos vzorců rodinného traumatu a zdroje jeho uzdravení. 1.vyd. Praha: Portál, 2011.

³³² JONESOVÁ, E. Terapie rodinných systémů. 1. vyd. Hradec Králové: Konfrontace, 1996, s. 30 - 31.

vynořovaly. Z vlastní praxe pak Satirová uvádí, že potenciál tzv. simulovaných rodin při výcviku a práci s rodinou je nezpochybnitelný a pomáhá odhalit podmínky, za kterých byla nastolena rozličná rodinná pravidla. K tomu se dá dodat, že podobným způsobem vznikají také rodinná tabu, mýty a tajemství, která mohou přežívat napříč mnohými generacemi a jež ovlivňují a zatěžují celý rodinný systém.³³³

Systemické a narativní zdroje předpokládají existenci určitých řádů, které jsou pro rodinný systém typické. Jsou-li tyto řády zachovávány, dochází k uspokojování potřeb všech členů systému, který si tím udržuje svoji stabilitu. V opačném případě dochází k destabilitě rodiny. Základní tři oblasti *potřeb* vycházejících z transakční analýzy shrnula v rámci svých systemických rozvah Hennigová.³³⁴ Doplnil jsem je o odkazy na další autority:

- *Potřeby vazby k rodině*, která vytváří morálku. Naplňování těchto potřeb střeží dodržování pravidel a brání ztrátě sounáležitosti jedince s rodinou. Dojde-li k narušení rodinného systému, projevuje se to v intrapsychických konfliktech spojených s pocitem spoluviny u některých členů rodiny.
- *Potřeba mít vyrovnané příjmy a výdaje* jako výraz stability uvnitř systému. Příliš velký rozdíl mezi příjmy a výdaji vede k nestabilitě rodiny a převaze moci vs. závislosti. Mezi dětmi a rodiči existuje „generační smlouva“, podle které rodiče dávají dětem, co obdrželi, a děti to předávají další generaci.³³⁵ Mrkvicová s Bílkem³³⁶ to konkretizují a tvrdí, že pokud existuje deficit v naplnění potřeb někoho v předešlé generaci, nemůže předat více generacím následujícím. Bílý³³⁷ pak dodává, že rovněž v dyádě musí být dávání a brání v rovnováze. V opačném případě dochází k distorzi rodinných vztahů a transgenerační dluh je vymáhán od těch členů rodiny, kteří se na něm nepodíleli.

³³³ SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 176-177; SATIROVÁ, V.; BANMEN, J.; GREBEROVÁ, J.; GOMORIOVÁ, M. Model růstu - hranice rodinné terapie. 1.vyd. Brno: Cesta, 2005, s. 185-187, 222-226. Satirová identifikovala a sledovala prostřednictvím rodinné rekonstrukce staré poznatky zpět v čase, tři generace i více. Prostřednictvím techniky sochání jako interakce v pohybu se využívá těla v prostoru k vyjádření rodinných vnitřně - vztahových vzorců.

³³⁴ HENNIG, G.; PELZ, G. Transakční analýza. Terapie a poradenství 1.vyd. Praha: Grada, 2008, s. 259 - 260.

³³⁵ TÓTHOVÁ, J. Úvod do transgenerační psychologie rodiny: transgenerační přenos vzorců rodinného traumatu a zdroje jeho uzdravení. 1.vyd. Praha: Portál, 2011, s. 93.

³³⁶ Pro nápravu (narovnání) rodinného systému je nezbytný osobní přínos toho kterého člena rodiny jako „pozitivní přidaná hodnota“ k rodinnému dědictví. Teprve odvaha zachovat se jinak a vymanit se z rodinného traumatického sevření může vést k přerušení řetězu předávání traumatického dědictví rodiny. Osobní konzultace s PhDr. Ludmilou Mrkvicovou a Mgr. et Mgr. Pavlem Bílkem, systemickými terapeuty ze dne 21.6. 2011.

³³⁷ BÍLÝ, J. Úžasná síla celku: organizační, podnikové a experimentální konstelace. Praha: Pragma, 2007, s. 152 - 153; BÍLÝ, J. Láska, vztahy, konstelace: partnerství jako možnost růstu a transformace. 1.vyd. Praha: Maitrea, 2008, s. 158.

- *Potřeba po uspořádání systému, zahrnující veškerá pravidla vytvořená během společného života a udržující systém rodiny.*

Bílého praxe dokazuje,³³⁸ že podvědomý způsob chování rodiny a jejích členů k sobě navzájem je do velké míry ovlivněn klíčovými událostmi v původních rodinách partnerů, tj. muže a ženy, zejména pak úrovní vztahu mezi jejich rodiči v době, kdy oni sami vyrůstali. Bradshaw³³⁹ k tomu dodává, že žádný rodič z dysfunkční rodiny nemůže svému dítěti poskytnout vše, co dítě potřebuje, protože se mu samotnému něčeho nedostalo nebo nedostává. Většinu dětí tím bylo ublíženo nejvíce právě v situacích, ve kterých se nacházeli v největší nouzi.

Vliv vzorů z původní rodiny je nesporný a promítá se do celého života jedince. Nelze jinak, než souhlasit s Vybíralem,³⁴⁰ že být sám sebou, znamená být z velké části produktem předepisujících příběhů a vzorů původní rodiny. Jak zdůrazňují též Matoušek a Kratochvíl,³⁴¹ v rodině dochází k transgeneračnímu přenosu všeho, co bylo rodinou vybráno jako významné. I když se pak v partnerském dialogu, nebo vlivem životních zkušeností, naučené vzorce z původní rodiny pozměňují, v hrubých obrysech určují modely původních rodin strukturu systému, kterou děti nově vytvoří. Vědomě i nevědomě tím dle mínění Satirové³⁴² formují kontext své nové rodiny. Navíc ve shodě s Matouškem a Tóthovou je možné potvrdit, že se tak děje i prostřednictvím vazeb mezi generacemi, které přesahují horizont původních rodin a to někdy i daleko do minulosti.³⁴³

Adaptační procesy v rodině jsou silné a mnohotvárné. Mají však své hranice, které rodiny a celé rody nejsou s to překročit. Systém nemůže jít dál, nemá sílu k obnově a slábne. Chvála s Trapkovou³⁴⁴ tvrdí, že v každé generaci existuje jak schopnost zmenšit odžívání starých zranění a dluhů, tak potenciál daný stav zhoršit nebo neproměněný poslat dál vlastním dětem.

³³⁸ BÍLÝ, J. Láska, vztahy, konstelace: partnerství jako možnost růstu a transformace. 1.vyd. Praha: Maitrea, 2008, s. 99.

³³⁹ BRADSHAW, J. Návrat domů. Bratislava: Gardenia, 1990, s. 46.

³⁴⁰ VYBÍRAL, Z. Psychologie jinak - Současná kritická psychologie. 1.vyd. Praha: Academia, 2006, s. 190.

³⁴¹ KRATOCHVÍL, S. Manželská a párová terapie. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 15 - 18. Jak dokládá Kratochvíl, tato neuvědomělá tendence může značně ovlivnit chod budoucího vztahu. Pro harmonii nového vztahu záleží, nakolik jsou oba původní modely partnerů vzájemně shodné či nikoliv. Pravděpodobnost většího souladu je tím větší, čím bližší jsou si modely původních rodin.; MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 3. vyd. Praha: Slon, 2003, s. 64 - 65.

³⁴² SATIR, V. Společná terapie rodiny. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 114 - 117.

³⁴³ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 3. vyd. Praha: SLON, 2003, s. 64 - 66; TÓTHOVÁ, J. Úvod do transgenerační psychologie rodiny: transgenerační přenos vzorců rodinného traumatu a zdroje jeho uzdravení. 1.vyd. Praha: Portál, 2011, s. 75, 93.

³⁴⁴ Osobní změna jakéhokoliv jedince příznivě ovlivní i celou vztahovou síť rodiny. Přeměna dosažená v rámci pomáhání u jednoho člena rodiny tak může mít s velkou pravděpodobností vliv na celý systém. CHVÁLA, V.; TRAPKOVÁ, L. Rodinná terapie a teorie jin-jangu. 1.vyd. Praha: Portál, 2008, s. 129, 167.

Rodina ze systemické a narativní perspektivy - sumář

Ve vcelku obšírné kapitole o rodině jsem předložil čtenáři jeden z vícero možných pohledů na soudobou rodinu, jako základní interakční systém. Je nepochybné, že rodina není „stacionárním tělesem“ o součtu určitého počtu svých členů. Ba naopak, rodina je dynamickým systémem, který je s to v každém okamžiku reagovat na změny vnějších i vnitřních proměnných. Činí tak s cílem dosažení možného optima, na které má daná rodina dostupné mechanismy.

Text doposud dokázal, že závislosti a vazby v sociálních systémech nejsou lineární, ale jsou zpětnovazební, cirkulární. Během vývoje systemických a narativních modelů se rovněž ukázalo, že pro vývoj sociálních systémů a tvorbu reality jedince jsou důležité vzorce významů, které se v interakcích modifikují. Významy vznikají prostřednictvím jazyka jako základního nositele informací.

Pro naplnění cíle práce byly vymezeny dva základní pilíře narativního poradenství. Jsou jimi teorie systémů a sociální konstrukcionismus, které byly popsány v první kapitole. S pomocí těchto pilířů vyplynulo několik důležitých skutečností. První z nich tvrdí, že poradce nelze považovat za izolovanou entitu, stojící mimo systém klienta. Navázáním pracovního vztahu mezi poradcem a klientem se současně vytváří pomáhající subsystém s vazbami na stávající subsystémy klienta (především rodinu, pracovní kolektiv, subsystém přátel a další). Za druhé platí, že nakolik se podaří přetvářet pracovní vztah poradce s klientem, tj. *systém pomoci* na *systém řešení*, natolik lze očekávat od poradenského procesu naplnění zakázky klienta.

Schématicky lze tento fakt znázornit takto:

problémový systém → systém pomoci → systém řešení → rodina (stabilita)

Vycházejí ze systemických postulátů platí, že na tvorbu systémů mají vliv všechny proměnné (prvky) v systému obsažené. Čtvrtá kapitola dokazuje, že některé z rodinných vzorců bývají celkem snadno předvídatelné. Mimo to však existují projevy chování rodiny nebo některého z jejích členů na první pohled zcela nepochopitelné a nevysvětlitelné. Bývá pak otázkou, zda takto činí rodina vědomě nebo se v dysfunkčním chování rodiny promítají současné vědomé nebo nevědomé impulsy, popřípadě generační dluhy a rodinná zapletení, které jsou tímto chováním „vyrovnávány“. Některé z rodinných vzorců lze objasnit v rámci restrukturalizace dominantních příběhů, které umožňuje narativní poradenství. Určitá část rodinné historie však zůstává ukryta před okolím v podobě osobních anebo rodinných tabu, *kteřá nemá rodina potřebu ventilovat mimo vlastní systém.*

Dalšími zdroji limitů ve smyslu omezení narativního poradenství by mohly být definovány *chybějící náhled klienta na vlastní problém a absence potřeby klienta hledat institucionalizovanou pomoc řešení problému*. Nebo-li se jedná o soubor **omezení na straně klienta**, ať již před navázáním pracovního vztahu, tak i během trvání poradenského procesu a po jeho ukončení.

V NARATIVNÍ PORADENSTVÍ, JEHO MOŽNOSTI A OMEZENÍ

Předcházející kapitoly textu seznámily čtenáře s narativním poradenstvím jako jednou z variant andragogického poradenství, která vychází především ze společného sdílení významů a příběhů klienta.³⁴⁵ Posláním páté kapitoly je splnit hlavní cíl rigorózní práce a pokusit se o pokud možno vyčerpávající *identifikování limitů narativního poradenství* ve smyslu jeho možností a omezení.

Narativní poradenství - poradenský vztah / interakční systém

Ve čtyřech kapitolách jsem se pokusil předložit dostatečný počet indicií, které by mohly sloužit jako vodítko k naplnění hlavního cíle práce. S opuštěním strukturalistického paradigmatu Parsonse, s překonáním inženýrských myšlenek padesátých let minulého století a expertního přístupu poradce vůči klientovi se dají snáze vymezit pojmy *dekonstrukce*, *externalizace* a *rekonstrukce* příběhu člověka jako základní nástroje narativní metody, vystavěné na myšlenkách Lyotarda, Foucoula, eventuálně Derridy.

V narativním poradenství začíná celý proces pomáhání navázáním kontaktu mezi klientem a poradcem. S prvními interakcemi mezi klientem a poradcem se rozvíjí *poradenský vztah*, *coby pomáhající a komunikační systém*. Svoji pozici (roli) zastávají jak klient, tak i poradce, kterého nelze po dobu celého poradenského procesu (čili v rámci všech setkání poradce s klientem) ze systémových vazeb oddělit.

Navenek je pomáhající systém schopný přijímat potřebné signály, rovněž i vymezit se vůči vlivům do procesu nepříslušným. Pro poradenský vztah platí, podobně jako pro jakýkoliv jiný sociální systém (jak v rovině malé sociální skupiny, tak makrosystému), že je sebereferenčním systémem. Jako pomáhající systém je schopný činit aktuálně to nejlepší, na co v daném okamžiku a za dané konstelace svých prvků má (rozumějme systém poradce s klientem, resp. s rodinou). Pokud budu z uvedeného předpokladu vycházet, platí v plné míře zásady, uvedené v tomto textu pro autopoietický systém (v kapitole 3.1) a princip ekvifinality.

Z textu vyplývá, že pomáhající systém je především *interakčním systémem*, reflexí vytvořených významů, které vznikají při naplňování zakázky klienta. Přijme-li klient poradce jako člověka a rovněž profesionála, schopného mu pomoci a vytvoří-li

³⁴⁵ Ačkoliv mají mnohé dominantní příběhy své kořeny v původní rodině, jejich vliv je patrný prostřednictvím interakcí s okolím v každodenním fungování člověka. Výchova a vývoj člověka je celoživotním lidským údělem, s tímto faktem je nutné se smířit, podobně jako s dynamizací okolního světa, společnosti a vzájemného průniku kultur, kde to platí dvojnásob.

se poradenský vztah jako homogenní komunikační systém s pružnými hranicemi, nabízí se šance k vyřešení problému. Mezi klientem a poradcem pak nevznikají systémově neúměrně velké „vzdálenosti“ (ve smyslu komunikačních zátarasů a nepochopení), které by systém destabilizovaly, a lze tvrdit, že si pak poradce s klientem vyhovují jak mentálně, tak osobnostně.³⁴⁶

Dá se předpokládat, že nakolik budou hranice mezi klientem a poradcem rozvolněné či mizející, natolik bude jejich spolupráce úspěšná. Je však zřejmé, že pokud dojde k tzv. „nepřiměřené symbióze“ mezi poradcem a klientem, a poradce si sám nevymezí své profesionální limity vůči klientovi, efekt pomáhání se zeslabí. Nemusí pak dojít k naplnění zakázky v plné míře.

V systemické a narativní perspektivě je možné považovat úroveň poradenského vztahu,³⁴⁷ která ovlivňuje průběh celého poradenského procesu, za významný limit jak ve smyslu možností, tak omezení narativního poradenství.

Narativní poradenství - vliv rodiny

Pro potřeby tohoto textu byl jedinec definován jako nedílná součást rodinného systému s vazbami, které jej samotného přesahují a vesměs sahají až hluboko do rodinné historie. Bylo prokázáno, že sociální systém rodiny je tvárnou jednotkou, ovlivňovanou interakcemi mezi svými prvky. Z celé řady zdrojů, které jsou v současnosti k dispozici, by se pro tuto práci nabízelo ještě daleko širší využití jiných poradenských směrů.³⁴⁸ Propojení teorie systémů s narativní metaforou a sociálním konstrukcionismem se však zdá být pro vymezení limitů narativního poradenství nanejvýš užitečné, což dokládá také předložený text.

Čtvrtá kapitola potvrdila, že v původní rodině existuje celá řada proměnných,³⁴⁹ které formují „realitu“ každého jedince a mohou omezovat účinky institucionální

³⁴⁶ Pružné vztahy v poradenském systému by měly fungovat na bázi *komplementarity*. Udržení profesní převahy poradce je kompenzováno akceptací rolí, které každá strana poradenského procesu zastává. Role poradce jako „nevědoucího“ komunikátora předpokládá, že se oprostí od nepřiměřených rad a poučování. V opačném případě se klient ve „zmatku rolí“ stáhne do sebe v reakci obranných mechanismů.

³⁴⁷ Často se stává, že klient neabsolvuje celý poradenský proces a během jeho průběhu na pomoc poradce rezignuje. Sám klient si klade před tím otázku: „Co mi může poradenství a můj poradce ještě dát?“ Navíc nelze opomenout *omezující účinky každé komunikace a pravidla vztahu*, jak je definuje Watzlawick. WATZLAWICK,P.;BAVELASOVÁ,J.B.;JACKSON,D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2.vyd. Brno: Newton Books, a.s., 2011, s. 133 - 135.

³⁴⁸ V současné době existuje na 400 samostatných psychoterapeutických směrů, které se více či méně mohou etablovat za vhodné zdroje pro terapeutickou a poradenskou práci s klientem. VYBÍRAL, Z.; ROUBAL, J. Současná psychoterapie. 1.vyd. Praha: Portál, 2010, s. 625 - 636.

³⁴⁹ Například Skorunka poukazuje s oporou autorit (především Flaskasové a Minuchina) na účinky traumatických událostí včetně Bowlbyho konceptu na vlivy „bezmezných oddaností“ jedince původní rodině. Obojí člověka omezuje v reálném náhledu na problém, realitu okolního světa a jeho narativní schopnosti. SKORUNKA, D. Narativní přístup v psychoterapii: pohled psychoterapeuta a klienta. Disertační práce. Brno: FSS MU, 2008, s. 51 - 54.

pomoci jedinci. Co člověk, to jedinečná osobnostní struktura. Každý jedinec má odlišné chápání víry, různě jsou posuzovány vlivy kultury, státu a politických ideologií. Navzájem se lišíme pohledem na chudobu, rasismus, nemajetnost a objektivované ideály celé společnosti. Platí zásada, že jedinec porozumí jen tomu, co je pro něj zřetelné, racionální a uchopitelné, může to popsat pro něho srozumitelným jazykem a vytvářet tak příběhy. Je možné konstatovat, že jedinec si nemusí být vědom širokého repertoáru okolních vlivů, které ho mohou negativně ovlivňovat a jež tvoří podstatu jeho dominantního příběhu. Pokud jedinec nemá náhled na svoji obtíž, zůstává řešení problému mimo možnosti pomáhání prostřednictvím narativní metody poradenství.³⁵⁰

Narativní poradenství a jeho možnosti

Andragogické poradenství ukotvené v narativní metodě je variantou řešení problémů pro široké spektrum dospělých klientů a to nejen v rámci individuálního poradenství, nýbrž také v manželském a rodinném poradenství. *Narativní poradenství* nabízí klientům bez rozdílu věku prostor pro *seberealizaci a posílení vlastní identity* v rámci maximální možné míry otevřenosti poradce vůči klientovi.

Narativní poradenství:

- se stává prostorem pro jazykové uchopení problému;
- je místem *pro ujasnění zakázky* čili toho, co klient potřebuje změnit ve svém životě „tady a teď“;
- poskytuje klientovi *prostor, čas a podporu* poradce;
- je procesem *provázení klienta*;
- hledá a *posiluje silné stránky* jedince;
- umožňuje *reflexi vztahových významů*;
- umožňuje klientovi *oddělit jeho problém* jako entitu, která mu bytostně nepatří;
- (poradenský proces) se stává místem pro *zpracování problémových etap* klientova životního příběhu.

³⁵⁰ Projevem problému jedince může být nedostatek pocitu individualizace a nedostatečné sebepojetí. Pak si též sám nemusí být vědom přítomnosti problému jako takového. Je však problémem pro sebe samotného.

Absolvování narativního poradenství může klienta vybavit kompetencemi, které mu usnadní uvést v život poznatky a alternativní příběh konstruovaný během jednoho či spíše vícero setkání s poradcem.

Narativní poradenství a jeho omezení

Limity ve smyslu omezení narativního poradenství, tak jak vyplývají ze všech kapitol napříč celým textem a jež byly průběžně sumarizovány, lze strukturovat do následujících čtyř kategorií:

- Není-li možno navázat s klientem adekvátní poradenský vztah,³⁵¹ postavený na bázi komunikativního paradigmatu, a neparticipuje-li klient na poradenském procesu, změna není možná.³⁵² Narativní poradenství se může minout účinkem u klientů, kteří jsou spíše nastavení k psychoterapii, nebo-li:
 - u kterých není na patřičné úrovni rozvinuta osobnostní a mentální struktura a komunikativní schopnosti;
 - s poruchou osobnosti, kteří jsou v současné psychiatrické léčbě;
 - po prožitku traumatu či s posttraumatickou stresovou poruchou; u některých klientů se tak děje vždy, když bylo nějakou událostí osloveno tzv. zraněné místo, slepá skvrna z minulosti (obvykle uložené v nevědomé oblasti Já);³⁵³
 - v odporu nebo odmítajících jakoukoliv institucionální pomoc (například jsou k poradci vysláni z nařízení soudu nebo orgánů státní správy).
- Z textu plyne, že ke změně nedojde, pokud klient nepřijme výsledný obraz nového (alternativního) příběhu a neprožije ho i mimo poradenský proces.
- Změny vyplývají z pevné vůle a tužby jedince něco ve svém životě *neustále* měnit. Jedná se o vlastnost, která je bytostně individuální. Existují problémy či trsy problémových oblastí, které nelze vyřešit jednou

³⁵¹ Zřetelněji se může toto omezení projevit v tzv. *distančních formách poradenství*, ve kterých nedochází k osobnímu kontaktu mezi poradcem a klientem (telefonické poradenství - intervence, chat, e-mail, apod.).

³⁵² Jedním z předpokladů pro navázání vztahu a vyhledání poradenské pomoci je především *překonání mýtů o neúčelnosti a možnostech jakéhokoliv pomoci vystavěné na psychologických základech*.

³⁵³ Jedná se o soubor poruch chování a prožívání, včetně somatických reakcí, které vznikají jako důsledek extrémního stresového prožitku, přesahujícího běžnou lidskou zkušenost. PTSP je opožděnou a prodlouženou reakcí na traumatizující podnět. Typickými příznaky pro PTSP jsou především ztráta identity, poruchy sebehodnocení, ztráta časové kontinuity, flashbaky a disociativní fenomény. VIZINOVÁ, D.; PREISS, M. Psychické trauma a jeho terapie. (PTSD). 1.vyd. Praha: Portál, 1999, s. 29.

provždy. Problémy a konfliktní situace jako dynamizující síly systémů se mohou v různých obměnách vracet.³⁵⁴ Poradenský proces se stává v mnoha případech úvazkem „na dlouhou trať,“ ne-li celoživotním údělem klienta utvářet permanentně vlastní osobnost. Z této skutečnosti vyplývají, mimo jiné, časté případy *rezignace klientů* na poradenský proces (pro takové klienty je poradenství jen krátkodobá a jednou provždy uzavřená epizoda).

Zdroje použité v textu dokazují, že žádný z výše uvedených tří skupin limitů nelze brát kategoricky. Existují výjimky respektující jedinečnost každého klienta a jeho životních příběhů. Vyskytují se situace, ve kterých je poradce kompetentní zvážit účelnost poradenského procesu, popřípadě doporučit klientovi návštěvu klinického psychologa nebo psychoterapeuta, popřípadě navrhnout pomoc psychiatrického pracoviště. V některých případech se jeví vhodnější použití individuální formy poradenství. Jsou však situace, kdy se zdá být efektivní pozvání dalších členů rodiny. Vyloučena není rovněž forma psaní dopisů nebo některá z forem distančního poradenství prostřednictvím elektronických médií (e-maily, chat a další).

Z uvedených pramenů, konzultací s odborníky z oblasti pomáhajícího poradenství a rodinné terapie a z osobní zkušenosti vyplývá, že existuje určitý počet jedinců, kteří mohou v horizontu měsíců či let k poradenskému procesu *dozrát*³⁵⁵ a poradce si vyhledat za čas i sami. V populaci se však vyskytuje nezanedbatelná skupina jedinců, kteří poradce nikdy nenavštíví, nevyhledají ani žádnou jinou institucionalizovanou pomoc (necítí potřebu, ač je problém zřejmý).

- **Osobnost poradce** jako nedílná součást poradenského procesu (pomáhajícího systému). Jedná se o souhrn především osobnostních předpokladů (názory, hodnoty, postoje),³⁵⁶ profesionálních parametrů

³⁵⁴ Povaha systému je vždy závislá na charakteru vnitřních a vnějších proměnných, bez ohledu na vstupní parametry, které systém modifikovaly při jeho vzniku.

³⁵⁵ *Otázkou je, co tzv. dozrání způsobuje? Zda je to nevědomá potřeba problém řešit, prolomení rodinného zapletení (obsaženého v dominantních příbězích), rodinných mýtů, víry?* Pokud by tomu tak bylo, potvrdily by se předpoklady Watzlawicka uvedené v kasuistice. V ní na příkladu autor demonstruje, že rodinné mýty a tabu bývají často důležitým prostředkem k udržení „rodinné stability“, tzv. kamenného řádu. Narušení mýtů a tabu destabilizuje rodinný systém; mění se vztahy, významy i role jednotlivých členů rodiny. Klient se může nacházet v procesu vymezení sebe sama ke své rodině, k otci, matce či předkům. WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J.B.; JACKSON, D.D. Pragmatika lidské komunikace. 2. vyd. Brno: Newton Books, a.s. 2011, s. 177 - 178.

³⁵⁶ Také hodnoty poradce formované tajemstvím či tabu mohou vytvářet jeho limit v přístupu k některému klientovi.

(škola, výcvik, praxe) a dovednosti komunikovat a aplikovat narativní metodu v celé její šíři do praxe. Osobnost poradce je významným činitelem, který ovlivní, zda bude naplněna zakázka klienta anebo k vyřešení klientova problému v požadovaném rozsahu nedojde.

Definované *možnosti a omezení* narativní metody, jako jedné z modalit andragogického poradenství, jsou reflexí témat, která přinesl v celé své šíři tento text. Pro rozmanitost systemických a narativních myšlenek nelze jednoznačně tvrdit, že se jedná o vyčerpávající definici limitů narativního poradenství, ačkoliv takové ambice práce ve svém úvodu měla. Text však bezesbytku potvrdil, že postuláty narativních přístupů, jak vznikaly od konce osmdesátých let minulého století, lze v poradenství dospělým klientům použít.

Pokračování příběhu Jany, první konzultace:

P: Takže z toho, co jste řekla, vyplývá, že vás trápí především váš vztah s matkou, který je zdrojem napětí? Je tomu tak?

K: Ano, přesně tak to cítím. To je důvod, proč jsem za vámi přišla.

P: V minulosti jste byla jak na studiích tak v zaměstnání, a jste doposud, úspěšná žena. Pokud jsem to správně pochopil, vaši podřízení vás jako ředitelku respektují, souhlasíte?

K: Ano, ano, je tomu tak jak říkáte. Do práce chodím ráda, i když je často vyčerpávající a s manželem a s dětmi se vídám často až v pozdních večerních hodinách.

P: Kolegové, spíš vaši podřízení, vás uznávají jako schopnou manažerku, jaký je to pocit? Co to o vás vypovídá?

K: Hmm.... Jakým jsem člověkem?... Víte, já to tak ani neberu. Od školy jsem tíhla sama k podávání výjimečných výkonů... ani nevím proč...

P: A reakce doma? Od otce a od matky, jaké byly?

K: Čím víc jsem toho dosáhla, tím více to považovali za samozřejmost.

P: Jaká byla jejich ohlas? Reagovali rodiče alespoň nějak?

K: Otec snad jen když u toho matka nebyla, pokud si vzpomínám... a matka? ...ne, ne, kdepak, ta neuměla pochválit, spíš každý můj úspěch bagatelizovala.

P: A co kamarádky nebo kamarádi, jaké byly jejich ohlasy a reakce na vaše úspěchy?

K: Jo, jo, jak ve škole, či školách, které jsem absolvovala, a i mimo ně, v atletickém oddílu to bylo super, tam jsme se všichni hecovali, fandili si. Jak na gymlu, tak na univerzitě za mnou ostatní spolužáci chodili, abych jim s leččím pomáhala.

P: Takže spíš premiantka, nemám pravdu?

K: Nóóó... taky tak se to dá říci, i když samochvála mi moc nevoní... Ráda jsem dávala podporu ostatním a pomáhala jim. A vlastně se to promítá až dodnes. Na podřízené jsem asi často přísnější, ale snažím se být objektivní. Myslím, že to tak berou....

P: Zeptám se ještě jednou. Nikdo z rodiny vás nepodporoval, nenajdeme někoho?

K: (Jana se dlouze zamýšlí...) Ale jo, babička mě vždy pochválila. Tedy jako otcova matka, abych to upřesnila. Ta uměla ocenit mé snahy a výsledky a umí mě pochválit dodnes, i když je už stará a nemocná. Babička mi říkala už od malička: „Janičko, ty všechno umíš, jsi šikovná.“ Často jsme si sedly společně a ona povídala o všem možném, o svém mládí, zážitcích i láskách... Děda, ten ne. Ten byl v ústraní a nikdy si moc s nikým nepovídal.

P: Babička bývala vnímavá žena, jak říkáte, je tomu tak? Byly věci, které oceňovala obzvlášť, něco konkrétního?

K: Hmm.... vše, s každou novinkou,... detaily..., když se mi povedlo něco na závodech a i ve škole, se dalo jít za ní a pochlubit se. To víte, vždy mi chtěla dát taky nějakou maličkost a já se styděla něco vzít... . Babička byla vždy spřízněná duše.

P: Jak se cítíte, když si o tom povídáme, když na ty chvíle vzpomenete?

K: Krásně...moc dobře, jsou to takové hřejivé pocity Jen teď je těch chvil málo, moc málo, podobně jako času, který na babičku mám.

P: Vraťme se však k vašim rodičům. Řekla jste někdy, již v dospělosti, matce, že vás něco trápí nebo jste s něčím spokojená, z něčeho přímo nadšená ???

K: Něco....?

P: Zkuste tomu dát sama název?

K: Jako že se mi daří?

P: Třeba, že jste úspěšná a dávno už dospělá žena, samostatná a šťastná.

K: Hm...víte, že si moc nevzpomínám... my to tak v rodině neměli a nemáme, ... jak o tom přemýšlím, spíš bych řekla, že jsem si vždy myslela, že je samozřejmé se k dospělým chovat „dospěle“, že matka a otec chápou, že jsem velká a mám rodinu... i když máte pravdu,vždyť..... (Jana se dlouze zamyslela....)

P: ...vždyť?...ona Vás má pořád za malé dítě, šlo by to říci i tak? Cítíte to podobně?

K: (Klientka opět uvažuje)....Víte, je to dost zvláštní, když se o tom tady bavíme... člověk to ví i neví...jakoby rozpolcenost.

P: Říkáte rozpolcenost, mohlo by se to nazvat taky jinak? Co pro vás znamená slovo „rozpolcenost“?

K: Jinak?...hm... (Jana přemýšlí, co by řekla) no, taková dvojrole....víte..jako v divadle, když hrajete dvě odlišné postavy. Přirovnala bych to asi tak. (Opět je delší pauza.)

P: Dobře, nazvala jste své pocity a sebe, Janu jako ve dvojroli. Mohla byste charakterizovat obě postavy? Můžete si vybrat, kterou roli chcete popsat dřív. (V této fázi rozhovoru uvažuji také o alternativách Wittemanovy práce s částmi osobnosti. Jak by se zde hodilo jejich použití? Avšak v jeho pojetí práce se jedná více o direktivní intervenci směřující k psychoterapii. Já mohu pokračovat ve vyprávění příběhu s „konceptem dvou postav Jany, jak jsme započali.)³⁵⁷

K: (Následuje Janino delší přemýšlení...) Stále o tom přemýšlím, Já jsem dvě...takové zvláštní...vím, řekla jsem to, avšak mi to připadne dosti divné...být dvě. Jakoby to nebylo možné...? Hloupost...Ale máte pravdu, tak to vlastně je, jen co si vzpomenu na matku, tak to cítím..., divný pocit a neklid. Raději ráno rychle do auta, do firmy a už jsem z toho venku a ani není čas být jiná, jak říkáte...či spíš říkám já, ta druhá.

P: Jak se v tom teď cítíte? Mám na mysli v konceptu, který jsme nazvali: dvě Jany?

K: Víte, je to takové nevšední, přímo absurdní, pořád se mi to mele v hlavě. Podívat se večer v koupelně do zrcadla a ptát se sama sebe: „Čí jsi zrovna v tomto okamžiku?“ „Ta dobrá....nebo ta bojácná?“

P: Řekla jste „dobrá“ vs. „bojácná.“ Co myslíte, můžeme pojmenovat ty dvě postavy takto?

K: Hm....no, řekla jsem to, vím. Ale mohu je raději přejmenovat?

P: Jistě, jsou to vaše role, váš příběh, který společně tvoříme.

K: Dobře, snad nebudu vypadat jako namyšlená, víte...(Klientka přemýšlí, váhá něco říci...) Mi to připadne málo.. málo pojmenovat tu kladnou postavu, teda sebe, jen dobrá. Jak si vybavuji všechny ty medaile ze závodů, červený diplom z univerzity, pohodu s rodinou, když u toho není matka, šikovné děti a spokojeného manžela ... potom mi připadne být jen „dobrá“ málo.

P: Cítím to podobně jako vy. Tato Jana stojí na piedestálu vysoko. Jak tuto roli pojmenujeme? Co navrhuje? Kdybyste byla v roli pozorovatele a přišla poplácat tuto postavu po rameni, jak byste ji oslovila?

³⁵⁷ WITTEMANN, A. Inteligence duše: jak přijít na kloub jejímu skrytému řádu. Praha: Pragma, 2000, s. 115 - 125.

K: (Jana chvíličku váhá)...No, šoumenka, vyhrkne, určitě, hvězda, dnes se říká star, to je ono. Poplácala bych ji a řekla: Ty jsi šoumenka!“

P: Souhlasím, taky se mi to líbí. Čili máme pojmenovanou jednu roli, pracujeme se Šoumenkou, sebejistou, zářící sebevědomím, dospělou ženou, vynikající manželkou a matkou, ...taky šéfovou, která si ví rady v každé situaciNezapomněl jsem na nějaký přívlastek?

K: (Zdá se, že se Jana trošku usmívá...snad poprvé během rozhovoru) Hmm...asi jste nezapomněl na nic. Víte, dobře se to poslouchá!

P: Je to příjemné, vidím to na vás! Užíváte si toho, že ano?

K: A víte, že ano!.. .Jo, jo...Prochází to mnou...tak jako například kdysi dávno na promocích...jak mi předávali diplom...nebo jak mě generální jmenoval do funkce...

P: Jste to skutečně vy! Vy, dospělá Jana, klidně se ponořte do těch pocitů. Nechejte se unášet, patří jen vám, jsou vaše!

K: Máte pravdu, pocity, ta pohoda, kterou často ani nevnímám, ta je jen moje a je to příjemné užívat si jí alespoň takto. V té každodennosti na to člověk zapomíná.

P: Hm...život je dynamický....cítím, že si neuděláte moc často místo jen pro „Janu“? Být sama, jen vy a vaše niterné potřeby?

K: Já....jak to myslíte? Já, sama sobě...něco...hm...víte, že ani nevím? Spíš moje rodina, děti a Robert (pozn. manžel), s nimi jo. Občas mě něčím obdarují, s manželem si zajdeme taky na společnou večeři. Byl i koncert a divadlo a pár společenských večírků mimo moji firmu. A máte pravdu, ty chvíle mi patří, Janě a je to krásné.

P: Slyším vás opakovaně říkat rodina, manžel, děti, zázemí, fajn chvíle, je to tak?

K: Hm. Ano to vše mě napadá v souvislosti s pohodou.

P: Tyto chvíle by šly rovněž nazvat velká Jana a její pohodová rodina?

K: Jo, ano,... s tím souhlasím, je to přesně tak....(chvilí přemýšlí) tak to sedí, my patříme k sobě.

P: Jana se svojí šťastnou rodinou?

K: Jak si to tady opakuji, cítím, že to má takto smysl a zapadá to do sebe....

P: Co pociťujete při tom štěstí a pohodě ještě?

K: Pocity? Hm..síla, jo síla, to je to správné!

P: Vše zvládáte, to je vynikající, povznášející pocit, že ano?

K: Ano, dává mi to nástroje se se vším popasovat...a mohu si vlastně vybírat co a jak a kdy zvládnou a vyřeším.

P: V pracovním převládala spíše uvolněnější nálada, i když na klientce bylo znát, že pracuje se svými pocity a s množstvím informací a myšlenek. S přáním pěkného zbytku dne, s akcentem na pozitiva z klientčiných prožitků během společné práce jsem konzultaci ukončil.

Druhá konzultace, téměř po měsíci:

P: Zreflektoval jsem Janiny pocity a nechal ji volně hovořit o událostech uplynulého měsíce od okamžiku, kdy mě navštívila poprvé. Postupně jsem vycítil z rozhovoru, že nastal čas pracovat hlouběji na postavě „malé, utiskované Jany“. Živě jsem si vybavoval silné emoční reakce klientky při první konzultaci, když mi líčila kontakty se svojí matkou. V tu chvíli mě napadla rovněž alternativa práce s vnitřním dítětem a techniky, rituály předškoláka,³⁵⁸ avšak nakonec padla volba v pokračování změny Janina příběhu se zaměřením na submisivní roli Jany, ve které se alternativně ocitá. S vědomím, že rovněž tuto postavu je nutno zpracovat, i když to bude pro klientku znamenat návrat zpět.

P: Vraťme se Jano k minulému rozhovoru, zpět na začátek příběhu. Tam byly dvě Jany, je to tak?

K:ááá...ááá, ach jo, máte pravdu. (Chvíli mlčí, aniž bych do toho zasahoval.) Já, či šoumenka a ta druhá....no, jak jsme ji nazvali? Už ani nevím...malá? vystrašená?

P: Nebo bojácná?

K: Ano, tak to asi bylo.

P: Kde jsme ji nechali?

K: Víte, že ani nevím. Nechybí mi.(Jana se spíše usmívá.)

P: Sedím klidně a nechávám Janu vnitřně zkoumat tuto její roli.

K: Sama bych na ni zapomněla.

P: A kdyby se tady, společně s námi, opět objevila?

K: Proč, objevila? Měla by?

³⁵⁸ BRADSHAW, J. Návrat domů. Bratislava: Gardenia, 1990, s. 115 - 127.

P: Kdyby tady byla skutečně bojácná Jana, pojmenujme ji v její roli ještě nějak jinak, šlo by to? Napadá Vás pro ni jméno?

K: Z minulosti...hm...? jedině z dětství.

P: Dobrá, tedy z dětství.

K: S tím s vámi souhlasím...to si vzpomínám už od předškolních let. Každé ráno shon, ...matka vždy spěchala, sekýrovala mě za vše, že jsem pomalá a že ona spěchá do práce a kvůli mně přijde pozdě....každý den to bylo tak...(Vidím, jak klientka hledá v paměti, snaží se si vybavovat více věcí ze svého dětství.)

P: (Po chvíli reaguji.) Kdybyste měla vzpomínat dál, jaké to bylo ještě, zmínila jste už napětí, napadá vás něco dalšího, pocity?

K: Hm...další pocity? To ne, spíš něco chybělo, to je přesnější....Pohoda, bezstarostné veselé ráno, úsměvy, to nikdy nebylojen....

P: Stres, shon..tak něco?

K: Ano, to je přesnější. Taková směsice negativních pocitů...rychle do koupelny, rázné, jakoby vojenské pokyny, uvázat mašlí do vlasů a spěch o dva bloky domů vedle do školky.

P: Holka s mašlí, neklidná, nepokojná.... To napadá mě, můžeme tuto postavu takto nazvat?

K: Ano, vcelku to sedí přesně, vyplašená, roztěkaná holka s mašlí...

P: (Opět nechávám Janu jejím pocitům....) Jak se cítíte nyní, jako holka s mašlí?

K: No, ...moc dobře ne,....víte, nic moc....

P: (Sleduji klientku, jak poposedává neklidně v křesle.) Dá se to říci přesněji?

K: Cítím se zase blbě, tak jako když mám nepřečtenou esemesku od matky, abych vám řekla pravdu. A váhám, zda ji mám hned smazat, či přečíst.

P: Ano, v tuto chvíli jste v roli malé holky, kterou matka sekýruje, protože jako spousta jiných matek neví ve shonu, co dřív. Jste v roli malé Jany, kterou jste před mnoha lety bývala. Musíte poslouchat příkazy rodičů, kteří vás vychovávají, řídí a také omezují. A vy si můžete vzít jako dítě pouze to, co vám dávají a jak to dávají. To nám nepřísluší měnit, souhlasíte s tím, Jano?

K: Klientka po chvíli váhání...Máte pravdu, s tím se souhlasit musí, děti musí poslouchat, u nás doma to máme také tak a neumím si představit, že by to děti měnily. Je mi jen líto, jak říkáte, že jedni umí dávat víc a druzí dávají méně. (Povzdech)

P: Nevyhneme se odlišnostem mezi lidmi, to je dáno. Jsme různí, já, vy, váš manžel, matka, otec....(Tady cítím, že se nechávám unést k direktivitě a spíš dělám klientce přednášku, takže svůj monolog končím.)

K: A spousta dalších lidí, vím...

P: Trošku jsme odbočili, vrátíme se k dívence s mašlí, je tady pořád s námi? Kde ji cítíte, vidíte?

K: Spíš bych už řekla, že je i není a nejrady bych jí řekla ahoj a šla si svou cestou!

P: To by šlo. Řekněte jí to, oslovte ji jak uznáte za vhodné.

K: Klientka se dívá po místnosti, hledá, přemýšlí. Hm.. nevím, kde jí hledat.

Po chvíli, jako by se podívala před sebe a říká: Tak už běž! Byla jsem i s tebou ráda, ale je to dávno pryč!

P: Nechávám klientku přemýšlet...sedíme...Byla jsem s tebou ráda, říkám. To mě oslovilo. Především slovo „byla“. Co to znamená? Můžete si zopakovat to slovo sama sobě ještě jednou? Říci byla, byla, byla?

K: Jana sedí a spíš v duchu si říká, byla, byla, byla...Byla...? Hm..no, co. Co by mělo být na tom zvláštního?!

P: Jana s mašlí, její příběh, to bylo, bylo moc dávno.. je to tak?

K: Dávno, máte pravdu, letí to. Ani si nevzpomenu, zda-li mám nějaké fotky z té doby. Jak jsem běhala v krátké sukni s mašlí ve vlasech.

P: Tato Jana je minulostí a odešla s vaší dospělostí, tak jako ta tíseň, obavy, které byly každé ráno. (Nechávám klientku opět jejím pocitům.)

K: Je to tak a za nějaký rok snad budou vyprovázet vnuky do školky, ...toto ubíhá...

P: Malá Jana je historií, přede mnou sedí dospělá ženská, manažerka, matka dětí... dá se to takto nazvat?

K: Ubíhá.... ano, je to tak, dospělá ženská, která leckdy neví kudy kam.

P: Příběh předškolačky Jany je v archivu, jeviště patří velké Janě a její spokojené rodině.

K: Ano, ano! Je to tak a je to příjemné opět slyšet a především prožívat.

P: Šlo by říci namísto „prožívat“, „užívat“?

K: To ano, určitě! Je to lepší.

P: Konzultaci jsme ukončili s tím, aby si klientka všímala tendencí prožívat následující dny v roli velké Jany. Klientka přislíbila, že tomu tak bude.

Třetí konzultace, po dalších pěti týdnech:

Klientka mě navštívila v dohodnutý termín. Z její řeči a z rekapitulace uplynulých týdnů vyznělo, že se „historky“ s její matkou staly spíš sporadické a zdaleka ne tak intenzivní jako v minulosti. Společně s manželem si stanovili jasné limity jejich rodinného teritoria a důrazněji se vymezili vůči prarodičům. Jak Jana vypovídala, po této intervenci se kontakty její matky omezily na minimum a spíš směřují k jejich dětem. Skutečnost jsem zrefletoval jako matčinu volbu, kterou nelze ovlivňovat. Záleží na její matce, jak zpracuje sama pro sebe novou situaci. Klientce jsem potvrdil vytvoření jasných pravidel k prarodičům jako správné, ba potřebné.

Následovala ještě čtvrtá společná konzultace, ve které jsme zrcadlili společně Janin nový příběh a jeho prožívání v realitě Janiny rodiny. Celá konzultace měla spíš volnější formu. Po té jsme ukončili společnou práci na příběhu vztahu dcery a jejích rodičů.³⁵⁹

³⁵⁹ Příběh, kasuistika Jany byla fiktivní s cílem demonstrovat narativní metodu s dospělým klientem. Zakládá se však na desítkách skutečných příběhů, pramenících z mezigeneračních sporů, které působí negativně na vztahy mezi rodiči a jejich dospělými dětmi a ovlivňují každodenní fungování jedinců.

ANDRAGOGICKÉ PORADENSTVÍ

- ZÁVĚRY

Zkoumání jedince, rodiny a forem poradenské pomoci dospělému jedinci, především pak narativní metody se stalo spíše historickým exkursem posledních desítek let, než delšího časového údobí. Při zpracovávání tématu o andragogickém poradenství a pro vymezení soudobé rodiny se nabízelo vícero východisek a zdrojových teorií. Bylo například možné akcentovat plně psychodynamické přístupy, vycházet z rané vazby dítěte na rodiče, především na matku, vlivu klíčových, mnohdy traumatických zážitků z dětství. Daly se využít prameny kognitivně – behaviorální terapie od Ellise (Racionálně emotivní terapie) či Becka. K dispozici byla existenciální teorie, odkazující se na Heideggerovy myšlenky.

Pro rigorózní práci jsem využil propojení narativní metafory s principy sociálního konstrukcionismu, čili modelu tzv. *narativní terapie*, jak byla původně definována *Whitem a Combsem*, s rozšířením o myšlenky dalších autorů, zabývajících se narativními přístupy, především *Andersonové, Freedmanové a Combse*. Zvolil jsem pohled na poradenství a rodinu jako na interakčně provázané celky.

Sám neprovozuji odbornou poradenskou praxi. Považuji to na jedné straně za výhodu. Při zkoumání problematiky poradenství a širokého spektra zdrojů jsem byl oprostěn od předpojatosti či stranění tomu kterému poradenskému směru. Pomohlo mi to posuzovat jednotlivé zdroje poradenství komplexněji a pokud možno nezávisle. Na druhé straně jsem však byl odkázán pouze na zkušenosti z absolvovaných stáží a systemických seminářů, výcvik a praxi v krizové intervenci a na konzultace se zkušenými poradci, psychology a terapeuty. Tyto skutečnosti se odrazily v nutnosti důkladnějšího výběru a studia množství monografií a dostupných materiálů.

Narativně - konstrukcionistický přístup ke klientovi je výsledkem kontinuálního vývoje práce s jedincem a rodinou minimálně za poslední půl století. Jako nástroj postmoderního myšlení vychází z předpokladů sociální konstrukce reality, která je strukturována a udržována prostřednictvím vyprávění a odmítání důrazu na racionální hledání objektivních pravd (neexistenci neměnných pravd) pomocí vědeckých metod. Vysvětlení jevů okolo nás není pojímáno jako objektivně pravdivé, ale jako jazyková interpretace významů událostí v rámci vyprávění.³⁶⁰

³⁶⁰ FREEDMAN, J.; COMBS, G. *Narativní psychoterapie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, s. 42; BARTOŇKOVÁ, H. *Foucaultovo andragogické kyvadlo*. 1. vyd. Katedra andragogiky a personálního řízení, UK v Praze - FF, 2004, s. 239 - 241.

Jsou to kulturní, společenské a *hlavně rodinné normy a rituály*, které pomáhají jedinci orientovat se v okolním světě.

Epston a White, původní autoři popisované metody, spojili své různorodé a mnohdy vzájemně protikladné pohledy a nápady získané v praxi sociálních a komunitních pracovníků³⁶¹ a terapeutů s inspirativními i kritickými myšlenkami Gergena, dále Luckmanna, Bergera, M. Ericksona, Batesona či Foucaulta a dalších. Propojili je s vlivem antropologie, genderového pohledu na rodinu a ptali se: „*V čem jsou rodiny a jednotliví jejich členové, se kterými pracujeme, odlišní? Jak je vytvářena jejich realita a dominantní příběhy?*“³⁶² Vytvořili metodu, v níž nechávají klienta jeho subjektivní svět vyprávět.

Na povrch tak vyplouvají leckdy triviální příčiny a zatuhlé vzorce rodiny, které se staly dominantními trápeními, jež znemožňují lidem přiměřeně fungovat. Vznikl přístup, vycházející z postmoderně ukotveného komunikativního paradigmatu,³⁶³ respektující autonomii jedince a opouštějící expertní modernistický model, který se ujal v mnoha zemích, avšak současně s ním bylo v některých aspektech polemizováno.³⁶⁴

Poradce ustupuje v narativním poradenství z pozic definic, kategorizací a zařazování klienta a jeho rodiny do určité typologie a směřuje od terminologické přesnosti a vědění do pozice nevědění. Zaměřuje se víc na jazyk klienta, jeho rodiny a komunity (popř. kultury).

Přestože je narativní model užitečný pro porozumění klientovi a jeho rodině, jeho důsledné zachování v praxi není nijak jednoduché. Poradce není s to napomoci klientovi vyřešit ve společné práci, v řadě po sobě jdoucích rozhovorů, vše důležité. Z toho také pramení upozornění nebrat závěry příběhů vytvořených v poradenství kategoricky, ale nechat příběhy spíš plynout, „usadit se“ a vzít si z nich co možná nejvíce každý sám pro sebe.

Pro poradce nebývá snadné uhlídat se v postoji spíše zvědavce a nesklouznout se svými významy, byť jako dobře míněnými radami, do role sociotechnického

³⁶¹ ANDERSON, H. Postmodern social construction therapies. dostupné z : <
<http://socialconstructiontherapies.yolasite.com/postmodern-social-construction-therapies.php>>[online],
aktualizováno 5.5.2011.

³⁶² WHITE, Ch. Where did it all begin? Reflecting on the collaborative work of Michael White and David Epston. dostupné z : <
<http://www.narrativetherapycentre.com/Documents/wherediditalbegincherylwhite.pdf>
> [online], aktualizováno 5.5.2011.

³⁶³ BARTOŇKOVÁ, H. Foucaultovo andragogické kyvadlo. 1.vyd. Katedra andragogiky a personálního řízení, UK v Praze - FF, 2004, s. 231 - 232; BARTOŇKOVÁ, H.; ŠIMEK, D. Andragogika, 1. vyd. Olomouc: VUP, 2002, s. 28.

³⁶⁴ VYBÍRAL, Z. Psychologie jinak - Současná kritická psychologie. 1.vyd. Praha: Academia, 2006, s. 178 - 202.

experta, pracovníka, který víc než naslouchá, koncipuje rady a postupy z pozic svého subjektivního vidění klientovy zakázky a tím klienta vystavuje někdy do role pasivního účastníka poradenského procesu.

V narativním poradenství dospělým jde na rozdíl od práce s dětmi (spíš by se hodilo říci s nedospělými)³⁶⁵ o pomáhání klientovi a především o využití vlastních možností klienta, jeho životních zkušeností a o podporu osobnostní struktury. V procesu převedení klient může porozumět svému problému jako něčemu, co má zdroj mimo něj. Snadněji tím pochopí fungování své rodiny a přijme její příběh jako skutečnost. Poradenský vztah se může stát prostorem, ve kterém je klientovi dána příležitost říkat, co si myslí, s vědomím, že je mu nasloucháno a že může být pochopen.

V názvu rigorózní práce se objevuje úmyslně termín *poradenství* a *rodina*, byť by mohl být s oporou systemických pramenů bez námitek nahrazen pojmem *poradenství rodině*. Třebaže nebylo primárním cílem textu hledat rozdíly v individuální vs. párové a rodinné formě poradenství. Jak z textu vyplynulo, pokud se docílí změny u jedince v individuálním poradenství, bude to mít dopad na rodinu jako celek, podobně jako při párové nebo rodinné formě poradenství.

Vše, co jedinec činí, vše, čím je, pochází ze vzájemných interakcí s okolním světem. Ukázalo se, že jedinec je nejen součástí svých současných systémů a subsystémů, ale že také existují vlivy minulosti a předchozích generací, které působí na člověka a jeho konání. Jedná se nejednou o složité vazby klientovy rodiny, kolem kterých se točí problémový systém. V mnoha příbězích nalézáme dominantní matky či otce a zapomenuté, případně zapovězené členy rodiny. Tato rodinná tabu mohou být zdrojem klientových obtíží, problémů, a to jak duševních, tak somatických, jež klienta eliminují v jeho každodenním fungování.

Ze systému nelze bez následků nikoho vylučovat a oddělovat. Negativní vlivy minulosti, zobrazené v dominantních příbězích, které jedince den co den pronásledují, se však dají eliminovat v poradenství, ve kterém se odráží přání a zakázka klienta. Poradenství nemění klientovu rodinu a jedince samotného přímo, ale může upravit jeho pohled na všechny osoby objevující se v kontextu jeho příběhu jako důležité.

³⁶⁵ Jochmann uvádí, že v jistém období života je možno považovat proces dospívání za ukončený a to bez ohledu na skutečnost, zda socializace proběhla uspokojivě a došlo k relativnímu ukončení procesu integrace osobnosti, který považuje za jeden ze základních znaků dospělosti. Reaguje tak na případy, kdy jedinec není tzv. dospělý z důvodů vývojových nedostatků až do své smrti (vývojové defekty vyvolané genetickými popřípadě sociálními vlivy).

JOCHMANN, V. Výchova dospělých-andragogika. In AUPO, Sociologica-Andragogica 1, 1992. Pojem dospělosti shrnuje podrobně rovněž Beneš. BENEŠ, M. Úvod do andragogiky. Praha: katedra andragogiky a personálního řízení FF UK, 1997, s. 38 - 39.

Už Epiktétos konstatoval základní konstruktivistickou myšlenku, že člověka nerozruší fakta, ale výsledná představa, kterou si z událostí v okolním světě vytvořil. Konstrukcionisté tuto myšlenku doplňují o tvrzení, že se tak děje v interakcích mezi jedinci, které jsou zdroji vytvářené „reality“ a dotváří významy. Zda někdo v dohledné době překoná myšlení Epiktéta nebo nahradí postuláty Andersonové, Whitea, Combse a dalších, pomocí nichž by se mnoha lidem ulevilo od obtíží, a žijí svůj nový život, to nelze v této chvíli s určitostí tvrdit.

Práce si kladla za jeden z hlavních cílů definovat možnosti a poukázat na omezení, které narativní metoda pro poradenství přináší. Shrnutí přináší pátá kapitola. Avšak po zevrubném zkoumání dostupných současných zdrojů musím souhlasit s Vybíralem,³⁶⁶ že důkladná rozprava a diskuse o filozofických východiscích a především o polemikách, které panují nad postmoderním poradenstvím a terapií, není u konce. To vyplývá například z monografií od Freedmanové a Combse, Schlippeho se Schweitzerem, Ludewiga a Watzlawicka, zdrojů od Andersonové a v neposlední řadě taktéž z této práce.

³⁶⁶ VYBÍRAL, Z. Psychologie jinak - Současná kritická psychologie. 1.vyd. Praha:Academia, 2006, s. 21 - 56.

LITERATURA A ZDROJE

- ANDERSON, H. *Postmodern social construction therapies*.
<http://socialconstructiontherapies.yolasite.com/postmodern-social-construction-therapies.php>, aktualizováno 5.5.2011.
- BARTOŇKOVÁ, H.; ŠIMEK, D. *Andragogika*. 1. vydání. Olomouc: VUP, 2002. s. 2, 28. ISBN 80-244-0394-3.
- BARTOŇKOVÁ, H. *Foucaultovo andragogické kyvadlo*. 1. vydání. Katedra andragogiky a personálního řízení, UK v Praze, FF 2004. s. 231 - 232, 239 - 241. ISBN 80-86284-46-1.
- BATESON, G. *Mysl a příroda - nezbytná jednota*. Přel. L. Šavlíková. 1.vydání. Praha: Malvern, 2006. s. 36 - 37. Přel. z Mind and Nature: A Necessary Unity. ISBN 80-86702-19-7.
- BECK, U. *Riziková společnost*. Přel. O. Vochoč, 1. vydání. Praha: SLON, 2004. s. 18 -19. Přel. z Risikogesellschaft (Auf dem Weg in eine andere Moderne). ISBN 80-86429-32-6.
- BENEŠ, M. *Úvod do andragogiky*. Praha: Katedra andragogiky a personálního řízení FF UK, 1997. s. 38 - 39. ISBN 80 - 7184-381-4.
- BENEŠ, M. *Andragogika : základní pojmy, přehled hlavních směrů, organizace vzdělávání dospělých, cílové skupiny, význam pro profesi, praktické příklady*. 1. vydání. Praha: Grada, 2008. s. 14 - 18. ISBN 978-80-247-2580-2.
- BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. *The Social Construction of Reality*. London: Penguin Books, 1967.
- BÍLÝ, J. *Úžasná síla celku: organizační, podnikové a experimentální konstelace*. Praha: Pragma, 2007. ISBN 978-80-7349-049-2.
- BÍLÝ, J. *Láska, vztahy, konstelace: partnerství jako možnost růstu a transformace*. 1.vydání. Praha: Maitrea, 2008. 240 stran. ISBN 978-80-903761-9-9.
- BOWLBY, J. *Child care and the growth of love*. 2. vydání. Harmondsworth: Penguin, 1967. s. 59 - 68.
- BRADSHAW, J. *Rodinná tajemství: Cesta k přijetí a znovunalezení sebe sama*. Přel. B. Margitová, Praha: Pragma, 1995. 350 stran. Přel. z Family Secrets: The Path to Self Acceptance and reunion. ISBN 80-7205-140-7.

- BRADSHAW, J. *Návrat domů*. Přel. A. Hebelka, Bratislava: Gardenia, 1990. Přel. z Homecoming. ISBN 80-8662-24-08.
- BUREŠ, V.; ČECH, P. *Systémové vědy a teorie*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. ISBN 978-80-7041-155-1.
- BUREŠ, V. *Systémové myšlení pro manažery*. 1. vydání. Příbram: PB tisk, 2011. ISBN 978-80-7431-037-9.
- BUREŠ, V. *Systémové myšlení a teorie systémů*. 2. vydání. Hradec-Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-537-5
- CAPLAN, G. *Duševné zdravie v rodine a spoločnosti*. Přel. I. Šípoš, Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1970. s. 24, 40 - 46. Přel. z An approach to community mental health, London: Tavistock Publications, 1961.
- COLOROSOVÁ, B. *Krizové situace v rodině*. 1.vydání. Praha: Euromedia, 2008. s. 148, 195. Přel. H. Mayerová z Parenting through Crisis. ISBN 978-80-249-1027-7.
- CREPON, M. a kol. *L'influence de l'oeuvre de Jacques Derrida sur la pensée contemporaine*. Vliv díla Jacquese Derridy na současné myšlení. Praha: Filosofia NFÚ AV ČR, 2007. s. 177 - 179.
- DE SHAZER, S.; DOLAN, Y. *Zázračná otázka. Krátká terapie zaměřená na řešení*. 1.vydání. Praha: PORTÁL, 2011. s. 63 - 65, 67 - 71, 95, Přel. O. Fafejta z More than Miracles. ISBN 978-80-262-0007-9.
- DRYDEN, W. *Poradenství*. 1. vydání. Praha: Portál, 2008. s. 64 - 66. ISBN 978-80-7367-371-0.
- DUNOVSKÝ, J. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: MPSV, 1986, s. 38.
- FALICOV, C. J. *Family transitions: continuity and change over the life cycle*. New-York: Guilford Press., 1988. s. 60 - 67. ISBN 0-89862-484-3.
- FREEDMAN, J.; COMBS, G. *Narativní psychoterapie*. 1.vydání. Praha: Portál, 2009. 319 stran. Přel. z Narrative therapy. ISBN 978-80-7367-549-3.
- GABURA, J.; PRUŽINSKÁ, J. *Poradenský proces*. 1.vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. 148 stran. ISBN 80-85850-10-9.
- GALLESSICH, J. *The Profession and Practice of Consultation*. 350 Sansome Street, San Francisco, California 94104. First title, 1982. s. 7. ISBN 0-87589-5271.
- GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. 1. vydání. Praha: Grada, 2003. 182 stran. ISBN 80-247-0415-3.

- GJURIČOVÁ, Š.; KUBIČKA, J. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. 2.vydání. Praha: Grada, 2009. 288 stran. ISBN 978-80-247-2390-7.
- GREENEOVÁ, L. *Duše a vesmír - Astropsychologie o vztazích mezi lidmi*. Praha: Sagittarius, 1995. s. 172 - 173. Přel. R. Starý; R. Chlup. ISBN 80-9018198-1-4.
- HALEY, J. *Neobvyklá psychoterapie Milтона H. Ericksona*. 1.vydání. Praha: TRITON, 2003. s. 256 - 257. Přel. z Uncommon therapy. The psychiatric techniques of M.H. Erickson. ISBN 80-7254-349-0.
- HENNIG, G.; PELZ, G. *Transakční analýza. Terapie a poradenství* 1.vydání. Praha: Grada, 2008. 320 stran. Přel. z Transaktionsanalyse - Lehrbuch für Therapie und Beratung. ISBN 978-80-247-1363-2.
- CHVÁLA, V.; TRAPKOVÁ, L. *Rodinná terapie a teorie jin-jangu*. 1.vydání. Praha: Portál, 2008. 248 stran. ISBN 978-80-7367-391-8.
- JACOBSEN, O. *Rodinné konstelace v psychoterapeutické praxi*. 1. vydání. Olomouc: Fontána, 2009. Přel. M. Hubáček z Ich stehe nicht mehr zur Verfügung. ISBN 978-80-7336-504-2.
- JANOSIK, E. H. *Crisis Counseling*. London: Jones a Bartlett Publishers International, 1994. ISBN 0-534-54794-X .
- JANOV, A. *Prvotní výkřik - léčba neurózy*. Praha: Pragma, 2007. s.19, 113. Přel. J. Brázda z Primal stream. ISBN 80-7349-024-2.
- JOCHMANN, V. *Výchova dospělých - andragogika*. In AUPO, Sociologica-Andragogica 1. 1992.
- JONESOVÁ, E. *Terapie rodinných systémů*. 1. vydání. Hradec Králové: Konfrontace, 1996. Přel. z Family Systems Therapy : Developments in the Milan - Systemic Therapies . ISBN 80-901773-6-0.
- KANEL, K. *A guide to Crisis Intervention*. Fullerton, Brooks / Cole, 2003. ISBN 0-534-54794-X.
- KLIMENT, P. *Poradenský proces jako součást formálního curricula studijního oboru andragogika*. In: Kurikulum andragogiky. ŠIMEK. D. Olomouc: VUP, 2003. ISBN 80-244-0638-1.
- KLIMPL, P. *Psychická krize a intervence v lékařské ordinaci*. 1. vydání. Praha: Grada, 1998. s. 29. ISBN 80-7169-354-3.
- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. 2. vydání. Praha: Portál, 1997. s. 25. ISBN 80-7178-150-9.

- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. 5. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 40 - 42. ISBN 80-7367-181-6
- KOŽMÍN, Z. *Smysl dekonstrukce: Derridovské průřezy*. 1. vydání. Brno: MU FF, 1998. s. 112 - 115. ISBN 80-210-1984-0.
- KRATOCHVÍL, S. *Manželská a párová terapie*. 1.vydání. Praha: Portál, 2009. 279 stran. ISBN 978-80-7367-646-9.
- KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie*. 1. vydání. OLOMOUC: UPOL, 2009. s. 178 - 182, ISBN 978-80-244-2315-9
- KUBÁTOVÁ, H. *Životní svět a sociální světy*. 1.vydání. OLOMOUC: UPOL, 2008. s. 41 - 44, ISBN 978-80-244-2150-6
- LOHISSE, J. *Komunikační systémy*. 1.vydání. Praha: Karolinum, 2003. Přel. M. Hanáková z Les systèmes de communication. ISBN 80-246-0301-2
- LUDEWIG, K. *Systemická terapie*. Praha: Pallata, 1994. Přel. V. Strnad ze Systemische Therapie: Grundlagen klinischer Theorie und Praxis. ISBN 80-901710-0-1.
- LUDEWIG, K. *Základy systemické terapie*. 1.vydání. Praha: Grada, 2011, 113 stran, Přel. J. Bílková ze Einführung in die theoretischen Grundlagen der systemische Therapie. ISBN 9787-80-247-3521-4
- LUHMANN, N. *Sociální systémy*. 1.vydání. Brno: CDK, 2006. Přel. P. Váňa ze Soziale Systeme. Grundriss einer allgemeinen Theorie. ISBN 80-7325-100-0.
- LYOTARD, J. F. *O postmodernismu*. 1.vydání. Praha: Filosofia, 1993. s. 97 - 98. ISBN 80-7007-047-1.
- MACKEWN, J. *Gestalt psychoterapie: moderní holistický přístup k psychoterapii*. 1.vydání. Praha: Portál, 2004. s. 30, 38. Přel. J. Štěpo z Developing Gestalt Counselling. ISBN 80-7178-922-4.
- MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. s. 144. ISBN 80-85850-93-1.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. ISBN 80-901424-7-8
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 1.vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-75-3.

- NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. 1.vydání. Praha: Academia, 1999. 287 stran, ISBN 80-247-0068-9.
- NELLES, W. *Rodinné konstelace*. Přel. M. K. Freiová. 1.vydání. Praha: Alternativa, 2004. ISBN 80-85993-89-9.
- NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství*. 2.vydání. Praha: Portál, 2006. s. 74 - 75. ISBN 80-7367-174-3.
- PALÁN, Z. *Výkladový slovník lidské zdroje*. 1.vydání. Praha: Academia, 2002. s. 16. ISBN 80-200-0950-7.
- PLAMÍNEK, J. *Konflikty a vyjednávání*. 2. vydání. Praha: Grada, 2009. s. 25. ISBN 978-80-247-2944-2.
- PLAŇAVA, I. *Manželství a rodiny*. 1.vydání. Brno: DOPLNĚK, 2000. s. 148, 198 - 199. ISBN 80-7239-039-2.
- PONĚŠICKÝ, J. *Neurózy, psychosomatická onemocnění psychoterapie*. 1.vydání. Praha: Triton, 2004. s. 21 - 22. ISBN 80-7254-459-4.
- RIEGER, Z.; VYHNÁLKOVÁ, H. *Ostrov rodiny*. 2. vydání. Hradec - Králové: Konfrontace, 2001. s. 116 - 122. ISBN 80-86088-06-5.
- SATIR, V. *Společná terapie rodiny*. 1.vydání. Praha: Portál, 2007. 216 stran. Přel. M. Černý z Conjoin family therapy. ISBN 978-80-7367-303-1.
- SATIROVÁ, V.; BANMEN, J.; GREBEROVÁ, J.; GOMORIOVÁ, M. *Model růstu – Za hranice rodinné terapie*. 1.vydání. Brno: Cesta, 2005. Přel. M. Černý z The Satir Model Family Therapy and Beyond. ISBN 80-7295-071-1.
- SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. *Systemická terapie a poradenství*. Brno: Cesta, 2006. Přel. J. Flachowská z Lehrbuch der systemischen Therapie und Beratung. ISBN 80-7295-082-7.
- SKORUNKA, D. *Narativní přístup v psychoterapii: pohled psychoterapeuta a klienta*. Disertační práce. Brno: FSS MU, 2008.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. s. 33, 70. ISBN 80-7178-559-8.
- SULLIVAN, H. S. *Psychiatrické interview*. Praha: TRITON, 2006. s. 60 - 61, 237. Přel. R. Ryšlavá. ISBN 80-7254-604-X.
- ŠIMEK, D. *Kurikulum andragogiky stále skryté*. In: Kurikulum andragogiky. ŠIMEK, D. Olomouc: VUP, 2003. s. 91 - 95.
- ŠPATENKOVÁ, N. *Krize psychologický a sociologický fenomén*. 1.vydání . Praha: Grada, 2004. s. 23. ISBN 80- 247-0888-4

- TÓTHOVÁ, J. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny: transgenerační přenos vzorců rodinného traumatu a zdroje jeho uzdravení*. 1.vydání. Praha: Portál, 2011. 256 stran. ISBN 978-80-7367-856-2.
- ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 2.vydání. Praha: SLON, 2005. 128 stran. ISBN 80-86429-36-9.
- VIZINOVÁ, D.; PREISS, M. *Psychické trauma a jeho terapie. (PTSD)*. 1.vydání. Praha: Portál, 1999. s. 29. ISBN 80-7178-284-X
- VYBÍRAL, Z. *Psychologie jinak - Současná kritická psychologie*. 1.vydání. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1367-9.
- VYBÍRAL, Z.; ROUBAL, J. *Současná psychoterapie*. 1.vydání. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-682-7.
- VYMĚTAL, J. a kol. *Speciální psychoterapie*. 2. vydání. Praha: Grada, 2007. s. 181 - 188. ISBN 978-80-247-1315-1.
- WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J. B.; JACKSON, D. D. *Pragmatika lidské komunikace*. 1. vydání. Hradec-Králové: Konfrontace, 1999. Přel. B. Zídková a Z. Vybíral z Pragmatics of Human Communication a z Menschliche Kommunikation. ISBN 80-86088-04-9.
- WATZLAWICK, P.; BAVELASOVÁ, J. B.; JACKSON, D. D. *Pragmatika lidské komunikace*. 2.vydání. Brno: Newton Books, a. s., 2011. Přel. B. Janečková a Z. Vybíral z Pragmatics of Human Communication a z Menschliche Kommunikation. ISBN 978-80-87325-00-1
- WHITE, M.; EPSTON, D. *The Narrative approaches*.
http://www.narrativetherapycentre.com/index_files/Page378.htm, aktualizováno 26.4.2011.
- WHITE, M., EPSTON, D. *Narrative Means to Therapeutic Ends*. W.W. Norton, New York, 1990.
- WITTEMANN, A. *Architektura vnitřního světa člověka: začínáme chápat sami sebe*. 1. vydání. Praha: Maitrea, 2011. Přel. A. Ságlová z Warum wir erst anfangen, und selbst zu verstehen. s. 194 -195, 264 - 265, ISBN 978-80-87249-16-1.
- WITTEMANN, A. *Intelligence duše: jak přijít na kloub jejímu skrytému řádu*. Praha: Pragma, 2000. Přel. A. Ságlová z Die Intelligenz der Psyche. s. 115 – 125. ISBN 80-7205-906-8.

- WENCKE, J., SELTZER, *Sedm němých let: příběhy z rodinné psychoterapie*. 1. vydání. Praha: Portál, 2008. Přel. M. Novotná z Familiehemmeligheter. s. 12 - 13, ISBN 978-80-7367-462-5.

Příloha - zdroje systemických přístupů ³⁶⁷

Přehled zdrojových modelů			
Název (představitelé)	Zdroj	Systémový pojem	Hlavní modely
KLASICKÉ MODELY			
Strukturální rodinná terapie <i>např. Minuchin</i>	strukturalismus	struktura, hranice, hierarchie	výzva k hranicím, stabilizace subsystémů
Vícegenerační model <i>např. Boszormenyi - Nagy, Stierlin</i>	psychoanalýza	neviditelné vazby přesahující hranice	vyjasnění „nákladů“ a odkazu
Zážitkově orientovaná rodinná terapie <i>Satirová, Whitaker</i>	humanistická psychologie	sebehodnota a komunikace	sochání (sculpting), změna rámce (reframing)
Strategická rodinná terapie <i>např. Haley</i>	kybernetika	rodina jako kybernetický okruh pravidel	paradoxy, ortely, domácí úkoly
Systemicko-kybernetická rodinná terapie <i>např. Selvini Palazzoli a kol.</i>	kybernetika	rodinná hra	cirkularita, hypotetizování, neutralita, paradox
KYBERNETIKA DRUHÉHO ŘÁDU			
Systemicko-konstruktivistická terapie <i>např. Boscolo a kol., Stierlin</i>	konstruktivismus	rodinné hry jako jazykové hry	cirkulární otázky, hypotetické otázky
Reflecting team <i>např. Andersen</i>	konstruktivismus	lidé konstruují mnohočetné reality	reflektující tým, kooperace

³⁶⁷ Upraveno ze zdrojů: SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1. vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 20; LUDEWIG, K. Základy systemické terapie. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 54 - 60.

Příloha - zdroje narativních přístupů ³⁶⁸

Přehled zdrojových modelů			
Název (představitelé)	Zdroj	Systémový pojem	Hlavní modely
NARATIVNÍ MODELY			
Terapie: konstruktivní a pomáhající rozhovory <i>např. Anderson a Goolishian</i>	sociální konstrukcionismus	sociální konstrukce sociálních realit prostřednictvím jazyka	mnohočetné dialogy, tvorba kooperativních kontextů, reflektující tým
Krátká terapie orientovaná na řešení <i>např. de Shazer</i>	filozofie řeči	„z řeči není úniku“	konstruování řešení v jazyce, otázka na zázrak, domácí úkoly
Terapie jako dekonstrukce <i>White, Epsom, Fredmanová, Combs</i>	postmoderní filozofie	systemy se skládají z příběhů, lidé jsou vyprávěči	externalizace, hledání výjimek

³⁶⁸ Upraveno ze zdrojů: SCHLIPPE, A.; SCHWEITZER, J. Systemická terapie a poradenství. 1. vyd. Brno: Cesta, 2006, s. 20; LUDEWIG, K. Základy systemické terapie. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 54 - 60.